

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

GEORG BRUUN OG NIELS JACOBSEN

KOLDINGS GAMLE LAV

SÆRTRYK AF »BYRAADSBOGEN« 1939–40

KOLDING
FR. LUMBYES BOGTRYKKERI
1940

KOLDINGS GAMLE LAV

II

GEORG BRUUN OG NIELS JACOBSEN

KOLDINGS GAMLE LAV

SÆRTRYK AF »BYRAADSBOGEN« 1939–40

KOLDING
FR. LUMBYES BOGTRYKKERI
1940

Forfatterne er takskyldige til Rigsarkivet og Landsarkivet for Nørrejylland for Udlaan af Arkivalier, til Museet for Koldinghus Len for Udlaan af Lavsgenstande, til Redaktionen af »Den danske Ordbog« for Hjælp ved Tydningen af gamle Lavsudtryk og til Jespersens og Pios Forlag for Udlaan af Klichéerne til de af Hakon Spliid tegnede Billeder i »Jydske Købstæder«, der er benyttede, Side 42 »Handskemagerlavets sorte Brædt«, Side 50 »Skomagersvendenes Herbergsskilt« og Side 72 Smedelavets Segl og Stueskilt.

IV.

Det zünftige Haandværk.

Foruden de i forrige Aarbog omtalte Købmandslav og Vognmandslav var der i Kolding otte Haandværkslav, Bagernes, Feldberedernes, Handskemagernes, Sadelmagernes, Skomagernes, Skræddernes, Smedenes og Snedkernes. De var alle »zünftige«, prægede af den fra Tyskland omkring 1600 indvandrede »Zünft«. Ved Ordet »Zünft« maa i al Korthed forstaas en hos samhørende Haandværkere bestaaende stærk Følelse af, at der er rituelle Former, der skal følges, en rituel Magt, der skal føres sejrrig frem for det mystiske Begreb: Haandværkets Æres Skyld. Og saa bruges Ordet ogsaa om hele det store, ydre Apparat med en Mængde Ceremonier, der fik sine stærkeste Udtryk ved Svendeindvielserne, Vandringslivet, Herbergerne og den kollegiale Gruss (Hilsen).

I »Københavnske danske Posttidende« (»Berlingske Tidendes« Forgænger) for 11. Juli 1749 læses følgende af »Borgemester og Raad« underskrevne Avertissement: »Magistraten i Colding lader herved 3 Gange i de danske Aviser publicere, at efter Deres kongl. Majestæts allernaadigste Reskript af 10. Februar 1749 er Snedkeramtets Behøvling udi Colding den 7. Juli 1749 allernaadigst indrettet og paa Colding Raadstue i høyanselig Forsamling solenne og vedbørligen fuldbyrdiget, som tjener alle andre Kjøbstæders Snedkeramter og Snedkersvende inden- og udenrigsk til tjenstlig Efterretning. Datum Colding d. 9. Juli 1749.« Behøvlingen var Hovedbestanddelen i Snedkerlærlingens Svendeindvielse. Forgæves havde Enevældens Konger atter og atter søgt at ophæve denne og de andre Fags Indvielsesformer. De blev stadig igen indførte. Efter 1705 fik først enkelte Snedkerlav, til sidst i 1749 samtlige Snedkerlav Behøvlingsretten tilbagegivet. Snedkerdrengens Behøvling bestod i, at han nøgen blev lagt op paa en Høvlebænk, hvorefter man med en stor Høvl antydede, at man fjernede alle Knaster og Kanter, saa at han blev en værdig og godt udseende Svend, der havde aflagt alle Læredrengens daarlige Manerer. Man saa med Foragt paa den Snedkersvend, der ikke havde modtaget denne Indvielse. En saadan Svend var »ubehøvlet«, et

Ord, der gik over i daglig Tale og endnu bruges om den, der mangler Dannelse og god Optræden.

Snedkerlærlingens Behøvling ligner i høj Grad og stammer maaske fra de unge Studenters højtidelige Optagelse ved Universitetet. Her mødte de helt udstafferede som Dyr, med Horn i Panden, Rævehale, Æseløren og Svinetænder, een i hver Mundvig, dyriske Emblemer, som kappedes af dem med Sav, Høvl, Bor, Tang og Ragekniv for at rense dem for deres dyriske Egenskaber og gøre dem til nyttige Byggetræer i Aandens Tempel. Endnu er bevaret som Minde herom Ordet »Rus« om en nylig immatrikuleret Student, en Forkortelse af det latinske Participium »depositurus« d. v. s. som vil aflægge, nemlig hele sit tidligere dyriske Væsen. I Christian III's Universitetsfundats fra 1559 tilladet det Universitetet at beholde »disse latterlige Optrin«. Det er maaske en Mindelse fra denne Dyrekomedie, at den unge Snedkerlærling ved sin Indvielse faar Ordre til med sit Haar at udviske et mystisk Tegn Q eller O, det saakaldte Koeschwanz eller Koeschlüssel (Kohale) — Lærlingen sletter saa Tegnet ud med Haanden, idet han siger, at hans Mester har lært ham at arbejde med Haanden og ikke med Haaret — og at en ubehøvlet Snedkersvend bar det zünftige Smædenavn: Koeschwanz.

Snedkerlærlingens Indvielsesceremoni endte med, at Mester gav ham en Lussing med Ordene: »Und das leid von mir und von kein ander«. Meget pudsigt, om end ikke helt overbevisende, sammenligner C. Nyrup denne Lussing med den adelige Væbners Indvielse med Ridderslaget.

Kort efterat Enevælden i 1681 havde forbudt de gamle Skikke ved Svendeindvielser, klagede i 1695 Feldbereder Jep Lassen i Kolding over, at Fagets Læredrenge ikke kunde rejse paa Haandværket, naar de ikke var »kronede«. Skikken med »Kroning« var derfor trods Regeringens Forbud genoptaget i Aarhus, Fredericia og Ribe, men at rejse til disse Byer for at blive »kronet« var forbundet med stor Udgift for en fattig Læredreng. Supplikanten bad derfor Stiftsbefalingsmanden om Tilladelse til, at hans Læredreng maatte blive kronet i Kolding. Stiftsbefalingsmanden v. Speckhan svarede paa denne Ansøgning saaledes: »Hvis (d. v. s. Hvad) som herudi foretages, skal ske i Lavshuset udi Magistratens Nærværelse med Ædruelighed og Skikkelighed og ei nogen Gadegang eller deslige derved bruges, som tilforn sket er«. Drengenes »Kroning« udførtes saa atter i Kolding og varede ved til 1810. En gammel Feldbereder i Horsens har meddelt, hvorledes det i 1807 gik til ved en saadan Højtidelighed i Kolding, idet nemlig Fagets Læredrenge sendtes fra Horsens til Kroning i Kolding, da Forbuddet opretholdtes i Horsens. Den, der skulde være Svend, havde først at fremsige sin »Gruss«, vel at mærke

paa Tysk, men det var en lang Tale, og imidlertid stod Oldgesellen og holdt over Novicens Hoved en Krone, flettet af Christtjørn; dersom nu den vordende Svend havde det Uheld at sige fejl eller endog helt at standse, lod Oldgesellen Kronen falde ned over Ørene paa ham, dog kunde det hjælpe, naar han i Forvejen havde lovet Oldgesellen en Specie eller en Bolle Punch, saa tog han med varsom Haand paa ham. Var nu Grussen fremsat, skulde den ny Svend »rejse«, hvilken Rejse dog foreløbig kun blev en Formsag; den bestod i, at han paa Ryggen fik en »Felleisen« (Tornyster) med Teglsten, mere eller mindre fuldt pakket, efter som han havde lovet at ofre til Oldgesellen. Med denne Felleisen paa Ryggen maatte han saa foretage en Vandring ud ad Koldings ene Byport og ind ad den anden. Derpaa erklæredes han i Kolding for Svend, men naar han kom til Horsens, kunde der dog alligevel opstaa nogle Bryderier for ham, før end han blev optaget i Lavshuset. Havde han nemlig, medens han var Dreng, vovet at ryge Tobak, blev der, naar han traadte ind i Lavshuset, rakt ham en Pibe, vel stoppet med tørret Hønsemøg, hvilken han maatte ryge udenfor Døren. Først, naar han havde røget Piben ud, fik han Lov til at komme ind, men skulde endda betale en Bøde for forhen begaaet Forseelse. Horsens Feldberederens Meddelelse om Gadevandringen viser, at man ikke længere overholdt Stiftsbefalingsmand v. Speckhans ovenfor anførte Forbud »mod nogen Gadegang eller deslige«.

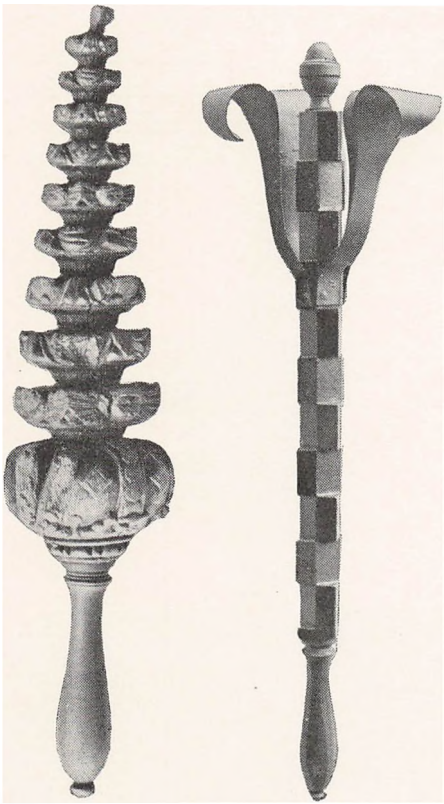

Kolding Smedemestres Lavs Lade og Velkomst fra 1838.

Paa Grundlag af Meddelelser fra gamle Smedemestre har Eliassen i sin Bog om Kolding givet en livlig Skildring af en koldingensisk Smedesvends højtidelige Optagelse i Lavet omkring Midten af det 19. Aarhundrede, efter velbestaaet Svendeprøve.

Kvartalsdagen mødte Lærlingen paa Herberget. Han blev i det for-

reste Værelse, hvor de rejsende Svende ellers havde Ophold. I et indre Værelse var Lavet forsamlet, Oldermanden og Bisidderen, Oldgesellen for Svendenes Lav og alle i Byen arbejdende Smedesvende. »Laden« (d. v. s. Lavsskrinet, i hvilket Lavets Papirer opbevaredes) var fremme, ligeledes »Velkomsten« (d. v. s. den ofte pragtfulde Lavspokal, prydet med mange Skilte og Medailler) og Skafferstokken. Ude i Forværelset var der til Lærlingen sat et Glas Brændevin, en »Vagtmester«, som det var en Æressag at drikke ud.

I hvert Lav var to Skaffere, som bistod Oldermanden eller Oldgesellen. Deres Embedstegn var Skafferstokken, der bl. a. brugtes som en Slags Dirigentklokke, naar Laden blev »klappet op« eller »klappet i«.

I det indre Værelse blev Laden aabnet. Idet de to Nøgler blev sat i Nøglehullerne og Laden lukkedes op, sagde Oldgesellen: »Laden er aaben, enhver vogte sig for Skade«. Var der endnu en Svend, der ikke havde de tre øverste Frakkeknapper knappede, fik han det gjort i en Fart, ellers kostede det Bøde. Ligeledes bødedes der for at bande, for at drikke en Snaps o. s. v. Hele Ceremonien var præget af dyb Alvor og Ærbødighed for Laden, der, som C. Nyrop har udtalt, var Midtpunktet i Lavene, ligesom Pagtens Ark var det i Jerusalems Tempel. Eliassen anfører en Udtalelse af Borgmester Estrup, at han fandt en Lavsforsamling lige saa højtidelig som en Kirkegang.

Lærlingen blev nu kaldt ind. Var der flere, da een ad Gangen. Oldgesellen spurgte »Hvad er dit Begær?« Svar: »Jeg ønsker at blive optaget i Broderskabet«. Oldgesellen: »Det kommer an paa, hvorledes du har opført dig i din Læretid«. Efterat Drengen var vist ud, spurgte Oldgesellen, om nogen af Broderskabet havde noget at indvende mod Lærlingen. Havde han forset sig, røget Tobak, spadseret med unge Piger, forsømt at tage Huen af for en Svend eller lignende, idømtes han en Bøde. Lærlingen blev derefter atter kaldt ind og fik budt en Stol. Saa rejste Oldgesellen sig, tog Skafferstokken, slog med den tre Slag og talte: »Alles

mit Gunst. Da ingen af Brødrene har noget derimod, optages du i Broderskabet mod at betale dit Beløb til Laden«. (I Kolding betalte Smedelærlinge i det 18. og 19. Aarhundrede i Laden een Rdl. Hamborg Kurant, i Sygebøssen 8 Lybskskilling, i Fattigbøssen 4 Lybskskilling, i Skriverpenge 4 Lybskskilling, til Piben 4 Lybskskilling, og til Velkomsten 12 Lybskskilling.)

Navnet indførtes nu i Protokollen, hvorefter Velkomsten blev fyldt. Dens Indhold var en Blanding af Øl, Mjød og Rom med Citronskiver. Det var en ret kraftig Drik, men smagte ganske godt. Den unge Svend traadte hen foran Oldgesellen og tog Laaget af for denne. Før Oldgesellen drak, udtalte han med stor Højtidelighed: »Oldermandens, Lademesterens, Bisidderens og den unge Svends Skaal«, hvorefter alle i Kor udtalte: »Og Oldgesellens Skaal«. Velkomsten raktes derefter til den unge Svend. Nu var det Oldgesellen, som tog Laaget af, og den unge Svend udbragte: »Oldermandens, Lademesterens, Bisidderens, Oldgesellens og hele Broderskabets Skaal«, og Koret tilføjede: »Og den unge Svends Skaal«. Derefter gik Velkomsten fra Mund til Mund i hele Forsamlingen, og enhver drak efter at have fremsagt den lange Remse. Saa kom Herbergets Tjenestepige ind med en Kridtpibe paa en Præsenterbakke. Paa Piben var der røde og hvide Sløjfer. Den unge Svend tog Plads og fik Piben tændt, men nu gjaldt det om, hvem der først og bedst kunde slaa ham den af Munden. Saa kom Pigen ind igen med den unge Svends høje Hat paa Præsenterbakken. Svenden modtog den og skulde derefter give Pigen et Kys og en Drikkeskilling, i Reglen tre Mark. Højtideligheden var nu forbi, og hele Forsamlingen kom hen og trykkede Svenden i Haanden, idet man ønskede ham til Lykke i hans Svendestand. Derefter var der som Regel Svendegilde, hvor der vistnok ofte blev drukket mere end heldigt var.

For Snedkernes Vedkommende giver den københavnske Oldermand 1737 en Meddelelse om, at Svendeindvielsen ledsagedes af en Slags Navnegivning. Ordlyden var: »Bis nun hast du geheissen Johan p. p. unter die Banch, nun sollst du heissen Johan p. p. über die Banch und bleib ein Gesell ein Zeit lang und ein Meister dein Lebenlang«. De Antydninger om en Navnegivning, der er overleveret os, er imidlertid holdte i de sædvanlige kaade Løjers Stil. Navnene former sig f. Eks. som »Hansstik-i-Rend«, »Urban mache Leim warm«. Hvis der ved den danske Snedkerlærlings Indvielse ligger noget oprindeligt til Grund, f. Eks. en Forbindelse med en Slags symbolsk Nydaab, er denne Forbindelse i hvert Fald korrumperet i vor Overlevering. Derimod foreligger der bestemtere tyske Meddelelser om en saadan Nydaab med Præst, Klokker og Faddere

fra nogle tyske Præster, der er dybt forargede baade over de raa og uhøviske Ceremonier ved Behøvlingen, der siges at være saa modbydelige, at de ikke kan gengives, og over de gudsbespottelige Narrestreger, som taaltes ved Svendedaaben. Det hedder i en Beretning om Behøvlingen ordret saaledes: »Hiernach thut man sich auch befleisen, dass mit einem scharfen Eisen der Ast vom Leib wird abgehauen, wo nicht Vorbitt geschieht von einer Jungfrauen, dass er noch länger bleibet stehen.« En zünftig Daabshandling skildres saaledes af en tysk geistlig Forfatter:

»Lærlingen, der skal være Svend, vælger en »Vater«, der ligesom skal føre ham til en Daab, en »Pfaff«, der skal forrette Daaben, samt fra 2—5 »Pathen« (Faddere). Han selv møder udklædt med et paasværtet Skæg og med en Straakrone paa Hovedet, prydet med Æggeskaller og Kort. Saaledes udstafferet føres han i Procession. Foran gaar en, der slaar paa et Kobberbækken (»klinget zu den Messe«). Derefter kommer andre, som bærer Ris, hvori der er stukket brændende Lys, og saa følger Pfaff med en Vievandskedel, af hvis Indhold han med en Straakost bestænker de omstaaende. Efter Processionen sættes den udlærte paa en Stol med en rund Stok (Mandelholz) under sine Fødder, og nu har enhver af de tilstedeværende Ret til tre Gange at rykke Stolen bort under ham, hvad der kan være rent ud livsfarligt for ham. Saa indsæbes han med en Teglsten, barberes med en stor Køkkenkniv, kruses i Haaret med en Ildtang og faar ved Eftersyn af sine Tænder et raat, ofte raaddent Æg slaaet i Munden. Saa dunker endelig Pfaff ham i Haaret med en stor Foliant, af hvilken der læses en rent ud djævelsk Fastelavnspræken for ham, hvorefter han døbes med Vand eller Vin og faar et skændigt Navn, som han med Penge maa købe sig fri for, og saa maa han endelig være med til et afskyeligt Fylderi, som ikke ender, før han ligger døddrukken paa Jorden. Den djævelske Prædikens Indledning lyder: »In nomine domini, amen, stramen, der Blinde schlug den Lahmen«, og et af Afsnittene ender saaledes: »Nun fallet nieder auf eure Knie und helfet beten vor das grosse Geschlecht, für Huren, Buben und Beckenknecht«.

Den ordret citerede Skildring er fra 1690, taget fra en tysk Præsts Meddelelser. Der findes ingen dansk Parallel nøjagtig tilsvarende i alle Detailler. Men ved adskillige Svendeindvielser, f. Eks. ved Feldberedernes nævnes baade en Præst, en Klokker og en Fadder, saa at man maa antage, at der ogsaa her har været Tale om en virkelig Daab optaget efter det tyske Mønster. Man maa jo stadig erindre, at Zünften var af tysk Oprindelse, men ved Udbredelse blev international, væsenlig med Bibeholdelse af alle sine tyske Ceremonier. Forfatteren af den fornøjelige Bog »Den zünftige Haandværker«, Rasmus Berg, der forudsætter en symbolsk

Nydaab, skriver herom: »men denne Daab, der fra først af rimeligvis har haft baade højtidelig og alvorlig Karakter, er i Tidens Løb bleven forvansket og har faaet en Masse Tilsætninger af mere eller mindre komisk Karakter, der har gjort hele Ceremonien til Løjer.... alle de forskellige Traktementer af mere eller mindre pinlig grotest Art, den nye Svend maatte finde sig i, er blevet varieret paa forskellig Maade, og det samme gælder de Taler, som blev holdt af den Svend, der ledede Ceremonien. Selv om disse i det store og hele er byggede over det samme Motiv, har det sikkert været overladt Ordførerens Opfindelsesevne at indflette mere eller mindre komiske Partier«.

Vandrestav.

Men trods al den Halløj og alle de Fastelavnsløjer, som skæmmede Svendeindvielsen, var der alligevel en lysende Kærne, som kaster et forsonende Skær over hele Institutionen. Der er endnu trods Ceremoniens Karrikatur talrige og tydelige Meddelelser, som viser, at der ved Siden af Løjerne var baade Indhold og Alvor. En Del af Ceremonien var den »Vorsage« (Formaningstale), som Oldgesellen holdt til den unge Lærling, i hvilken han formaner ham til Respekt og Ærbødighed for sit Fag, saa at han gør det der bleibt ein Stümpler bis an sein End«. I Bødkernes Vorsage lyder de gamle trohjertelige Toner med en saadan Inderlighed og Styrke, at Nyrop kalder det en fuldstændig Zünftens Apotheose: Ære og ikke Skam: »Denn wer sein eigen Handwerk schämt, »Hiermit wünsche Ich dir Glück und Segen zu deinem Gesellen-Stand und auf deiner Wanderschaft. Gott helfe das dir es wohl gehe zu Wasser und zu Land! Und wo du heute oder morgen möchtest hinzukommen, da Handwerks-Gewohnheit nicht ist, so hilf sie aufrichten. Hast du nicht Geld, da nimm Gelder werth, hilf Handwerks-Gewohnheit stärcken und nicht schwäcken. Hilf ehrer 10 ehrlich machen alt einen unehrlich, wo er seyn kann, wo er aber nicht seyn kann, so nimm dein Bündel und lauf davon.«

Hvor mange Løjer og Raaheder der end kunde være forbundne med disse Svendeindvielser, saa er der dog ingen Tvivl om, at de i Bunden var dyb Alvor for den unge Mand som gennem dem fra en ringeagtet ubehøvlet Læredreng blev en »gemachter Gesell«, en »dannet« Svend, Medlem af Svendenes store Broderskab. Det bedste Bevis er Svendenes haardnakkede Kamp, naar Regeringen, som det bl. a. skete i 1681 og senere vilde forbyde dem. Mod disse Forbud havde Svendene et mægtigt Vaaben. De nedlagde Arbejdet, vandrede bort til Byer, hvor Forbuddene ikke blev strengt gennemført, om nødvendigt til Tyskland, og Resultatet blev efterhaanden, at Forbuddene blev taget tilbage. Eksempler er i Kol-

ding Ophævelsen af Forbuddene mod Snedkernes Behøvling og Feldberedernes Kroning. Det er først i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede, at Ceremonierne efterhaanden ophører.

Naar saa Svendeindvielsen var overstaaet, og den unge Svend havde modtaget sit »Kundschaft« (Lærebrev), maatte han se sig om efter Arbejde. Haandværksbedrifterne var altid smaa, der var næsten aldrig mere end een eller to Svende paa hvert Værksted. Saa tog den unge Svend Vandrestaven i Haand, kastede Ranslen paa Ryggen og gik ud i den vide Verden for at søge Arbejde, fra By til By, først i Danmark og Hertugdømmerne, saa til det store Tyskland, Zünftens Fædreland. Han havde Ungdommens Mod og godt Humør og han sang, medens han travede hen ad Landevejen:

Frisk Mod, I Svende, kom nu med,
hent Ransel og Felleisen!
Jeg tar det allerførste Fjed
fra Staden her paa Rejsen.
Følg bare med, hold Modet frisk
og prøv, hvor godt det er
at spise Brød paa fremmed Disk.

Solen smiler til ham, Blomsterne dufter, Bækkene risler, Fuglene synger. Et Afskedsbæger ved Afskeden og saa:

Derfor Broder, lad os vandre.
Hent jer Ransel og Felleisen.
Dog før vi paa Marchen drager
og vender fremad Næsen,
saa skænk i Glasset, stik det ud,
drik Øl og Vin og modig
gaa paa Rejsen.

Og Vandringen standser ikke ved Landets Grænse:

Fra Franken og til Schwabenland,
og derfra ind i Schweiz,
et Svip til Bøhmen og Tyrol,
en Tur til Ungarnsland.
Det hele er saa frisk og flot,
dog har du ikke der det godt,
marcher saa ind i Sachsen,
thi der er Piger af Slagsen.

Verset er en Oversættelse fra Tysk. Originalen lyder:

Durch Franken und durch Schwabenland,
durch Schweizerland zugleich,
Tirol wie auch in Steiermark,
ins Ungerland hinein.
Und wer all da gewesen ist,
das lässt gar hübsch und fein.
Will uns dann da gefallen nicht,
marchiren wir in Böhmen.
Von Böhmen da nach Sachsenland,
da sind die Jungfern schön.

Det zünftige Navn for Svendenes Vandringer var »at gaa paa Valsen«. Ordet er utvivlsomt tysk, — Auf der Walze sein, auf die Walze gehen —, men af tvivlsom Oprindelse og Betydning. Nogle mener, at det hentyder til den arbejdsløse Svends langsomme Valsetempo, medens andre antager, at det er en Fordrejning af »efter Vallen«, en Vægtavle i Herberget, der viste, i hvilken Rækkefølge Mestrene havde Brug for de tilvandrende Svende.

Naar en vandrende Svend kom til en By, opsøgte han først »Herberget« d. v. s. det Sted, hvor Lavssvendenes Møder holdtes, og hvor der var Mulighed for Logi og Mad for tilrejsende Lavskammerater. Med Zünften var Svendeherbergerne ogsaa blevet en Nødvendighed i Danmark. Det første omtales 1622 i København som »Skræddersvendenes Kro«. I dette og de følgende Aar paalægges det Oldermændene og Bisidderne i en Række Lav, at de skal »beskikke de fremmede Svende et vist Sted, hvor de til Herberg kunne indsøge.... der skal udhænges et Tegn eller Bræt paa det, saa at Mesterne, der behøve en Svend, let kunne finde til det.« Der ordnedes derefter hurtigt Svendeherberger i alle Byer. I de mindre Byer indrettedes i Begyndelsen ofte Herberget hos en af Lavsmestrene. I de større Byer var der vel som Regel et Herberg for hvert Lav, kendeligt ved Herbergskiltet — en Støvle, en Handske, en Saks viste, at det var Skomagernes Herberg, Handskemagernes, Skræddernes —. Undertiden var dog Herberget fælles for flere Lav. I saa Tilfælde var der i den store Krostue ophængt Stueskilte ved de forskellige Borde, hvor de enkelte Fag holdt til.

Det sidste gammeldags Svendeherberg i Kolding var, som Eliassen meddeler i sin Bog om Kolding, i Laasbygade, nu Nr. 69, tidligere Nr. 70. Nummeret gav Anledning til et uskyldigt Skæmtenavn for Herbergsmutter, nemlig »Mutter Siebzig«. Her var bl. a. Herberg for Smede, Sa-

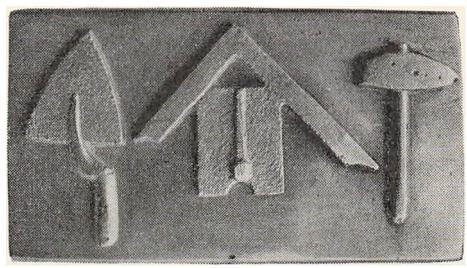
delmagere, Murere, Tømrere, Rebslagere, Bødkere, Jernstøbere, medens Skrædderne havde deres eget Herberg i nuværende Klostergade.

For de vandrende Haandværkssvende var Svendeherbergerne en stor Støtte. Her var de sikre paa at træffe Kammerater i Faget; sikre paa Tag over Hovedet, efter maaske i flere Nætter at have boet hos »Madam Græsmejer«, desuden sikre paa mindst een Dags fri Kost, i Løbet af hvilken Tid de maaske kunde finde Arbejde. Men foruden de »ærlige« vandrende Haandværkssvende var der andre »farende Svende« paa Landevejen, løse Fugle, professionelle Tiggere, Vagabonder, Svindlere, der nok kunde have Lyst til at smugle sig ind i et Herberg. Saa det var nødvendigt for Herbergsfader og Oldgesellen at passe godt paa, om nu ogsaa den tilvandrende Svend var en »ærlig« Svend, der rigtigt fremsagde Fagets »Gruss« og kendte sit Haandværks Handwerksgewohnheit.

»Grussen« var mere eller mindre lang, undertiden kun nogle ganske faa Ord. Snedkernes Gruss begyndte saaledes: »Gott gruss euch, Meister und Gesellen von unserm löblichen Handwerk«, og ender med Opfordring til Foragt for den uzünftige Haandværker »ihn für einen Schelm zu halten, nicht aus Pot, Glas und Kannen mit ihm zu trinken, viel weniger Arbeit zu geben«. Feldberedernes Gruss var en lang Tale, en Slags Indledning mellem den tilvandrende og den paa Stedet ordførende Oldgesell. Da Grussen oftest var paa Tysk, har det været svært for mange at huske alle de paagældende »zünftige« Ord. Man ser da ogsaa, at den tilvandrende Svend blandt Tysklands Murere faar en »Lehrsecundant«. I Danmark blev det Oldgesellen, som lærte den unge Mursvend Grussen. Man har sikkert ikke sjældent maattet nøjes med den gode Vilje hos Svendene.

Af ikke mindre Betydning var det, at Haandværkssvendens Optræden havde hele det ydre zünftige Tilsnit. Saa snart en Læredreng var blevet Svend, var det hans Pligt at tilegne sig hele Fagets Ceremoniel. Han skulde gaa anstændig klædt. Han maatte ikke vise sig paa Gaden med udækket Hoved, uden Kappe og Krave, uden Sko og Strømper. Han maatte ikke spise eller drikke paa Gaden, ikke pibe i Fingrene o. s. v. Der var desuden Regler for hans Optræden ved zünftige Lejligheder, f. Eks. naar han skulde tage sin Hat af og sætte den paa Hovedet igen. Naar den vandrende Svend kom til et Værksted, hvis Dør tilfældigt stod aaben, maatte han først lukke den, saa slaa tre Slag paa den med sin Stok, og saa vente med Stokken i venstre Haand og Hatten paa Stokken, eller med Hatten i den højre Haand, der skulde holdes ud for det højre Øje, alt efter de forskellige Lavs Sædvaner. Altid synes Frakken at skulle have været knappet med just tre Knapper. Værkstedsgrussen

maatte ikke gives under fri Himmel, men først indenfor Døren. En vandrende Svend skulde komme *midt ad Gaden*, uden Handsker paa Hænderne, med tre Knapper knappet i Frakken, med en Knortestok i Haanden, og med sin Felleisen paa den ene Skulder. En høj Hat og et Halstørklæde var som Regel obligatorisk. Var end Vejret nok saa varmt, saa at den vandrende Svend umuligt kunde beholde Halstørklædet om Halsen, maatte han dog ikke undlade at bære det, han skulde saa binde det om Livet. I den Samtale, han indledede med Herbergsfaderen, skulde han paa et vist Punkt foretage en Forandring med Remmen, der holdt hans Felleisen. Og saaledes var der Regler, næsten i det uendelige. For Eksempel synes nogle Lav at have haft et særligt Bæltespænde. Paa Koldinghus Museum findes nogle saadanne, blandt disse Murersvendenes.

En Murersvends Bæltespænde.

Endelig havde Herbergsfaderen eller Oldgesellen ogsaa den Udvej for at være helt sikker paa, at den tilvandrende Svend var en »ærlig« og værdig Kammerat, at lade ham forevise sit Svendebrev, som det dog ikke var almindeligt at føre med sig, da det var et stort og smukt Dokument.

Naar denne Eksamination var vel overstaaet, blev den rejsende Svend budt Velkommen og var da ikke-betalende Gæst paa Herberget et Døgn. Var det hans Ønske at faa Arbejde paa Stedet, skulde han ledsages af Oldgesellen fra Mester til Mester i en bestemt Rækkefølge — efter »Wallen« d. v. s. en paa Væggen ophængt Tavle, der meddelte, i hvilken Rækkefølge Mestrene havde Ønske om eller Ret til nye Svende. Eller ogsaa skulde Oldgesellen alene gaa rundt efter den samme Orden og spørge, om der var Arbejde. Den Mester, som efter denne Rækkefølge først havde Brug for en Svend, havde da Ret til at faa ham, en Vedtægt, der var gennemført, for at ingen Mester, der maaske kunde yde bedre Kaar end en anden, skulde kapre de ledige Svende til Skade for en anden. Denne »Omskuning« (tysk »Umschauen«) foregik efter ganske bestemte Formularer, som ikke maatte fraviges. Hos Bøssemagerne f. Eks. gik man efter følgende Forskrift:

Oldgesellen kommer til Mesteren og siger: »Mit Gunst. Der er kommen en fremmed Bøssemager vandrende. Han er i Herberget og ikke hos Mesteren og ønsker at arbejde i 14 Dage (den sædvanlige Overenskomstperiode) i en Mesters Værksted for at vogte ham for Skade og

fremme hans Vel. Finder den fremmede Arbejde, er det os kært og den fremmede endnu kærere.«

Naar Oldgesellen kommer tilbage til Herberget, siger han til den fremmede: »Mit Gunst, fremmede, jeg vilde gerne vide, hvordan det staar til med dig. Er Skoene godt flikkede, Pungen godt spækket, har du et Spyd over Skulderen, en sortebrun Pige ved Haanden, saa kan min gode Svend klare Livet. Nu har vi gaaet efter Haandværksskik, hvor det er »ærligt«, hvor det ikke er ærligt, er vi gaaet forbi. Paa de ærlige Steder er vi gaaet ind, har saaledes været hos den Mester, hvor han har ladet mig »omskue«, og han lover for denne Gang 14 Dages Arbejde. Hvis han vil tage til Takke med en fattig Mester, saa ønsker jeg ham til Lykke med en rig Mester.«

Spøg og Alvor, Virkelighed og Vrøvl imellem hinanden, men »zünftigt«. Spørgsmaal og Svar udvekstedes altid paa Tysk, som i det hele var det internationale Sprog, der ogsaa brugtes af danske Svende. De fleste af disse zünftige Spørgsmaal og Svar foreligger nu kun i en stærkt ødelagt Form med mange Tilsætninger, der ikke altid er lige høviske, men i den Henseende tog den vandrende Svend det ikke saa nøje.

Hvis Svenden ikke fik Arbejde, maatte han vandre videre. Men forlod han end Byen, omsluttede Broderskabet ham dog stadig. Han fik »Geleit zum Thor hinaus« og til sidst en kraftig zünftig Hilsen med paa den forestaaende Vandring, en Gruss til »Meister und Gesellen«. Og foruden var der givet ham en »Geschenk«. Ordet betyder 1) Gave, 2) (og dette er vel den oprindelige Betydning) en højtidelig Velkomst for aaben Lade med Tildrikning af »Velkomsten«.

Denne »Geskænk« var ikke en Almisse, men Haandværkssvendens Ret, eftersom han betalte »Tidepenge« (Auflegegeld) til sit Lav. Disse Svendelav kommer frem sammen med Zünften og Herbergerne efter 1600, efter tysk Mønster, og med hele det indførte tyske Ceremoniel (»Handwerksgewohnheit«).

Foruden at være en Slags Arbejdsanvisningssteder blev Herbergerne hurtigt det Sted, hvor Svendenes Interesser centraliseredes. Her samledes Byens Svende, her traf disse sammen med tilrejsende Svende baade fra Danmark og Nabolandene. Her holdt Svendene alle baade alvorlige og lystige Sammenkomster. Her trivedes og fæstnedes Haandværkets Skik og Brug, og i de fleste Lavsskraaer efter 1600 foreskrives det udtrykkeligt, at alt hvad der vedrører Svendene og deres Forhold skal ordnes »efter Haandværkets Skik og Brug«, d. v. s. i Overensstemmelse med Zünften. Ligeledes foreskrives, at Svendene til visse Tider skal betale »Tidepenge« eller »Auflegegeld«, for at der kunde være et Fond til Un-

derstøttelse af trængende og syge Svende. Pengene skulde opbevares i en Bøsse med to Laase, saaledes at Mestrenes Oldermand havde Nøglen til den ene, og den ældste og »beskedeligste« Svend (den senere »Oldgesell«) til den anden.

Ved Sammenkomsterne blev der holdt et »Umfrag«, ved hvilken enhver Svend, efter vedtagne Formler, skulde berette alt, hvad der efter hans Vidende stred mod Haandværks Skik og Brug. Der var Mødepligt til disse Sammenkomster, og Udeblivelse straffedes med Bøder.

Sammenkomsten lededes af »Oldgesellen«. Efterat en af »Ladesvendene« havde »klappet op« med den særlig dertil indrettede »Skafferstok«, og efterat Oldgesellen havde aabnet »Laden«, oplæste han »Rollen«, en Række skrevne Vedtægter om, hvorledes man havde at opføre sig under Mødet. Dernæst foregik »Umfrag« med tre Gange gentagne Spørgsmaal Rækken rundt, om nogen havde noget at fremføre eller klage over. Hvert enkelt Spørgsmaal og Svar indlededes med et »mit Gunst«. Nye Svende blev fremstillede og fik selv Ordet for at sige, hvad de kunde have paa Hjerte. Derefter blev de tildrukne med »Velkomsten«, Lavets store Drikkebæger, pragtfuldt udstyret som man havde Raad *til*, og prydet med Skilte, Medailler og Skuepenge, skænkede af de enkelte Svende, der havde haft Ophold i vedkommende By.

Som Prøve paa Forhandlingsformen meddeles her efter Rasmus Berg: »Den zünftige Haandværker« Uddrag af en Samtale mellem en tilvandrende Skorstensfejer og Oldgesellen:

Oldgesellen: »Er der en fremmed Skorstensfejersvend her?« Den Fremmede: »Also mit Gunst. Jeg tillader mig det. Jeg skal hilse dig fra alle ærlige Mestre og Svende, hvorfra jeg er kommet, og hvor jeg sidst har arbejdet, nemlig der og der.« O.: »Mit Gunst. Har du ogsaa takket alle ærlige Mestre og Svende?« F.: »Mit Gunst. Jeg haaber det, og havde jeg ikke gjort det, vilde jeg vende om og gøre det.« O.: »Mit Gunst. Vær velkommen paa Haandværkets Vegne.« Hvis saa den Fremmede forlanger »Geschenk«, bliver han som Gæst i Herberget. Næste Dag samles alle Byens arbejdende Svende, og Oldgesellen siger: »Mit Gunst, Fremmede, vi vil skænke for dig efter Haandværkets Skik og Brug.« Naar saa Velkomsten staar paa Bordet, rejser den Fremmede sig og siger: »Mit Gunst, gunstige Mestre og Svende, jeg vilde bede for første Gang, at man vil løfte den rosværdige Geskænk.« Denne Anmodning gentages tre Gange. O.: »Mit Gunst, gunstige Mestre og Svende, da den Fremmede har bedt tre Gange om, at vi vil løfte den rosværdige Geskænk, saa spørger jeg, om det er efter Behag?« Naar Mestre og Svende har svaret Ja, siger Oldgesellen: »Da alle har Behag deri, saa har jeg ligesaa. Also mit

Gunst, vil jeg ogsaa spørge, gunstige Mestre og Svende, om en eller anden har noget Værge paa sig kort eller langt, Kniv eller Gaffel, Dolk eller Kaarde. Hvis saa er, har jeg at bede om, at han vil lægge det fra sig, for at Haandværks Skik og Brug ikke skal blive svækket, men hellere styrket. Mit Gunst, jeg er færdig.« Dernæst fortsætter Oldgesellen: »Mit Gunst, saa vil jeg ogsaa forbyde, hvad der er at forbyde ved en rosværdig Geskænk, nemlig. For det første maa ingen rejse eller sætte sig uden at sige »Mit Gunst«. For det andet maa ingen sige noget utilbørligt Ord eller synge Viser, ej heller bruge Kort eller Tærningspil paa Bordet. For det tredje maa ingen gaa ud eller ind af Stuen uden med blottet Hoved, men skal sætte sig paa Sted og Plads, hvor han hører til. For det fjerde maa ingen spilde mere Øl paa Bordet eller under Bordet, end han kan dække med Haand eller Fod. For det femte maa ingen gribe, løfte, afdække, dække eller sætte den rosværdige Velkomst eller de to Skænkebægere uden at sige »Mit Gunst«. Den skal sættes der, hvor den skal staa.«.... »Mit Gunst. Jeg er færdig.«

Med samme Vidtløftighed gentages alle de traditionelle Spørgsmaal og Svar, til Oldgesellen tilsidst spørger: »Also mit Gunst, Fremmede, vil jeg spørge dig, hvad der er din venlige Bøn og Begær, siden du har sendt Bud efter mig og mine Medsvende, og ikke alene skikket Bud efter, men selv er kommen.« Den Fremmede: »Also mit Gunst. Min venlige Bøn og Begæring er en venlig Drik og et venligt Natteleje, og at du vil omskue hos en ærlig Mester efter 14 Dages Arbejde, det skal blive dig og dine Medsvende gengældt.« Hvis derimod den fremmede ikke ønsker Arbejde, svarer han: »Also mit Gunst, min venlige Bøn og Begæring er at faa en venlig Drik og et venligt Natteleje og i Morgen »Grussen« ud af Porten.«

Naar saa den vandrende Haandværkssvend, efter at have været paa Valsen nogle Aar, vendte hjem til sin Fødeby eller en anden Købstad, hvor Forholdene syntes ham gunstigere, var det hans Maal hurtigst muligt at blive optaget i Mesterlavet, saa at han kunde faa sit eget Hjem. Dette var mindre vanskeligt i det 17. Aarhundrede, da Antallet af Svende ikke var meget større end Antallet af Mestre. Det var ret almindeligt, at en Mester kun havde een Svend, og der var i Perioder ligefrem Forbud mod at have mere end to Svende. Men fra 1700 medførte Udviklingen, at der behøvedes en større Kapital for at kunne nedsætte sig som Mester, særligt i et af Bygningsfagene, og at der i disse Fag blev Brug for flere Svende end tidligere. Da mange Svende i saadanne Fag ikke havde nogen Udsigt til at blive selvstændige, giftede de sig for at faa deres eget lille Hjem i Stedet for det lidet hyggelige Svendekammer i Mesters Hus. Men dette stred

mod Zünftens Traditioner. Det var en af Zünftens Forudsætninger, at Svenden skulde være den uafhængige Gesell, der med kortest mulig Varsel kunde bryde op og med sin Felleisen paa Skulderen vandre ud i den vide Verden. Holberg har i sit 261. Epistel givet en rammende Skildring af Samtidens Haandværkssvende: »De er de eneste Lemmer udi et Societet, som ikke kan tvinges. Andre Undersaatter er bundne til et vist Sted, som de ikke uden med Vanskelighed kan forlade, men Haandværks-Karle have ingen bestandig Bopæl, intet vist Hjem eller Fædreland. De bo som Tartarer udi Telte, og uden Ulejlighed eller mindste Tab kan de flytte fra et Sted til et andet. Hvorudover, naar de true med Dessertion, maa man tro, det er deres Alvor, og maa deres Mestre da give sig paa Discretion, medmindre de vilde se deres Arbejde og Næring at ligge. Thi hvor en Haandværkskarl begiver sig hen, der er hans Fæderneland, og naar han om Aftenen kommer til et fremmed Land og Rige, haver han om Morgenen straks Tjeneste igen. De ere saaledes fast de eneste Menesker, som uden Bekostning kan gøre udenlandske Rejser, og med tomme Hænder kan flakke hele Verden igennem, naar de alene have saa mange Skillinger, som de kan betale i et Par Kroer paa Vejen.« Og de zünftige ugifte Svende kæmpede i hele det 18. Aarhundrede en uforsonlig Kamp mod disse elendige »Viverkarle« (Weiberkerlen). De nægtedes Adgang til de ugifte Svendes Sammenkomster. I adskillige Fag vægrede de ugifte Svende sig ved at arbejde hos en Mester, som havde gifte Svende. Hvis en gift Svend gik paa Vandring til andre Byer, nægtedes der ham »Geschenk« i Svendenes Herberger. I en Skrivelse 1714 fra de københavnske Tømrersvende til Magistraten siges det, at gifte Svende ikke kendes i Udlandet »hvor der holdes Handwerksgewohnheit«, og hvis de blev taalte i København »vilde Følgen blive en Despekt og blame for vores Amt (ɔ: Lav), saaledes at københavnske Svende ikke vilde blive holdte for gyldige i Tyskland.« Det er ikke udelukket, at der bag ved dette »zünftige« Synspunkt skjuler sig et mere materielt Motiv, et Lønspørgsmaal. Den gifte Svend var nemlig stedbunden og derfor nødt til at finde sig i den Løn, som Mesteren vilde give ham. Trods Mestrenes Modstand lykkedes det oftest de ugifte Svende at sætte deres Vilje igennem ved Trusler om ellers at ville forlade Værkstedet, vandre bort og, som det hed, »forlægge« Arbejdet for vedkommende Mester. Regeringen søgte at komme de gifte Svende til Hjælp ved at give mange af dem Privilegium som »Frimester« udenfor Lavet og at skærme dem ved Forbud mod de ugifte Svendes Optræden. I 1781 udstedtes et kongelig Reskript, der paabød, at alle Snedkersvende, baade gifte og ugifte skulde udgøre eet Selskab med een Kasse og een Lade. Men da dernæst over Halvdelen af

Københavns Snedkersvende rystede Byens uzünftige Støv af deres Fød-der, blev Regeringen ængstelig og udstedte samme Aar en ny Forordning, gaaende ud paa, at de to Grupper af Svende skulde have hver sin Sam-menslutning, med hver sin Lade.

En anden Gruppe af Svendene var »Krorødderne«, en Betegnelse for det Proletariat indenfor Standen, som var for uduelige eller for dovne til at faa stadigt Arbejde, som derfor var paa stadig Vandring fra Her-berg til Herberg, som de fyldte med deres ubehagelige og skrydende Snak. En saadan Svend behøvede kun at gaa fra By til By og hæve sin »Geskænk«, idet han ved »Omskuningen« erklærede, at der ikke var noget af det tilbudte Arbejde, som passede ham. Der fremkom nemlig til ubodelig Skade for Lavene den Bestemmelse, at en Svend, som ikke vilde modtage Arbejde hos den første Mester, som tilbød det, ikke maatte tage Arbejde hos andre Mestere i samme By. Følgen heraf var, at en saadan Svend hurtigst muligt kunde vende tilbage til Kroen og nyde sin Geskænk, til han vandrede videre. Han levede altsaa ganske paa Lavenes Bekostning, og kneb det for ham, tiggede han sig lidt sammen, dels fra Kollegaer i Byerne, dels paa sin Vandring hos Bønderne, medens han i Herberget lod de unge give ud paa sig, til Tak for, at han fortalte Ople-velser fra sit Rejseliv. Dette virkede selvfølgeligt nedbrydende for Her-bergets Moral og bidrog til at bringe de vandrende Svende i Vanry.

Der findes adskillige Skildringer, som viser, i hvilken uhyggelig Grad Drukkenskab efter 1800 prægede Byernes Herberger. Paa Smedenes Her-berg i Vejle var det omkring 1825 blevet Skik »at drikke paa Sæk«, hvor-ved forstodes, at alt hvad der blev sviret og drukket op, blev skrevet paa »Zechbrættet« (d. v. s. Svirebrættet) og derefter i Fællesskab betalt af »Broderskabet«, d. v. s. ligeligt fordelt paa alle Medlemmer af Svende-lavet. I en Beretning af senere Dampmøller Troels Marstrand gives en livlig Skildring af en personlig Oplevelse, da han i 1835 som vandrende Bagersvend kom til Herberget i Hamborg. Han traf her Masser af bar-benede Sjovere som Herbergets Stamgæster. De hilste ham med hujende: »Hr. Bruder! Sei wilkommen«, og med en Del af disse var han en Dag over 40 Steder for at »spreche den Meister zu um Arbeit oder Geschenk«. De fik ikke Arbejde, men noget Brød, som blev solgt, hvorefter Udbyttet deltes. Det blev 14 Schilling til hver af Deltagerne. Det var for disse for-drukne Svende blevet en ren Forretning at farte Landet rundt og »fægte sig frem«, d. v. s. leve af Tiggeri, hvor »Geschenken« ikke slog til. Men der var Galgenhumør hos disse »Stromere« (d. v. s. omstrejfende Haand-værkssvende), og Marstrand formelig godter sig ved Tanken om at have været til Stede ved en af de store Lavsforsamlinger paa det nævnte Her-

berg og der overværet »de latterlige gamle Lavsskikke, som endte med Slagsmaal og forfærdelig Forstyrrelse«.

Da Zünften kom ind i Danmark omkring 1600 med de mange Bygningshaandværkere, særligt fra Brunsvig, som indkaldtes til de store Byggeforetagender, som iværksattes af Frederik II, Christian IV og rige Herremænd, skete det selvfølgelig paa Tysk. Tysk var »Grussen«, der tilkendegav, hvem den vandrende Svend var, Remserne og Titulaturen, naar han søgte Arbejde hos Mestrene, som i Byggefagene for en stor Del var Tyskere, Omgangssproget paa Herbergerne, hele Traditionen om Faget, som holdtes levende fra Mand til Mand Slægtled igennem. Og Tysk holdt sig som Zünftens Sprog i de følgende to Aarhundreder, et næsten helt igennem forfærdeligt Tysk, der trodsede ikke blot al Grammatik, men paa sine Steder ogsaa sund Mening i hvad der skulde siges. Men Tysk var det, og Tysk skulde det være. Den tysktalende og tyskskrivende Pastor Rohn ynker i 1737 de danske Snedkersvende, der maa gennemgaa den helt tyske Behøvlingsceremoni: »Wenn auch jemand dänisch geboren ist und kein Wort Teutsch verstehet, muss er diese teutsche Complimenten ohne den geringsten Fehler wissen, wofern er als ein ehrlicher Gesell passiren will«. Forgæves søgte Regeringen ved forskellige Reskripter at fremtvinge Brugen af det danske Sprog. Til 1800 var disse Bestræbelser i det væsenlige uden Resultat. Medvirkende var Tilstedeværelsen af de mange tyske Svende ikke blot i København, men ogsaa i de fleste Købstæder, og den Omstændighed, at enhver dansk Svend, der respekterede sig selv, maatte og vilde rejse i Tyskland.

Endnu i 1810 var Kolding en saa zünftig By, at Horsens Feldberederdrenge maatte, som foran fortalt, drage derhen for at blive »kronede«, selvfølgelig paa Tysk. Derefter synes Tysk efterhaanden at have maattet vige for Dansk. Efter mundtlige Meddelelser fra ældre Haandværksmestre meddeler Eliassen i sin Koldingbog — udkommen 1910 —, at det tyske Sprog i det 19. Aarh. næppe har spillet den Rolle ved *Lavsmøderne* i Kolding som i adskillige andre Byer. I Mands Minde var det ganske forsvundet paa nær Grussen. Dog hørtes der meget Tysk blandt Svendene, og Mestre, der selv aldrig havde rejst, kunde dog meget godt synge adskillige tyske Viser, hvis vemodige Melodier ikke altid passede paa de kaade Ord:

Und trinke Brantewein zur guten Stunde,
und küsse Mägdelein zum Zeitvertrieb,
ach ja, die Jugendzeit sie kommt nicht mehr!

Det nationale Gennembrud i 1848 blev et afgørende Slag for Zünften. Fra den Tid maatte alt tysk Førerskab i dansk Haandværk ophøre, kun

enkelte løsrevne Brokker og enkelte sproglige Minder holdt sig endnu til hen mod Aarhundredets Udgang. Med Rette kan Rasmus Berg fastslaa, at hvor kraftigt end Zünften, rent udvortes set, gennemtrængte dansk Haandværkerliv i to Aarhundreder, saa var den dog altid noget fremmed, der kun i ringe Grad fik dansk Form og aldrig dansk Aand.

Hovedkilder: C. Nyrop: Haandværksskik i Danmark. C. Nyrop: Den danske Enevoldsmagt og Lavene. R. Berg: Det danske Haandværks Historie. R. Berg: Den zünftige Haandværker. R Berg: Den gamle Haandværkssvend. Frem A I Side 678—684. Eliassen: Kolding fra Middelalder til Nutid.

V.

Haandværkslavenes Ordning ved Forordningerne af 23. Decbr. 1681 og 6. Maj 1682.

De fortsatte Gnidninger i det 16. og 17. Aarhundrede mellem Lavsvæsenet og Kongemagten skærpedes ved Enevældens Indførelse. Allerede 1669 havde Frederik III bestemt, at Lavene skulde omformes i Overensstemmelse med »vores absolute og souveræne Arveregering«, og under Christian V udsendtes to Forordninger, ved hvilke al Autoritet, som hidtil havde været hos Lavene, blev afskaffet. Disse to Forordninger kom til at danne Grundlaget for en hel Række nye Lavsskraaer, som i de følgende Aar udsendtes for hvert enkelt Fag.

Det siges i Indledningen til Anordningen af 23. December 1681, der angaar alle Haandværkslav i Købstæderne i Danmark og Norge, at dens Formaal er at afskaffe forskellige Forhold, som i Tidens Længde har indsneget sig i Lavene, »hvorved Gud fortørnes, stor Ødselhed foraarsages, Haandværksfolkene med unyttig Omkostning besværes, og Tiden, som til deres Næring skulde bruges, unyttig bortspildes«.

Anordningens Hovedbestemmelser er følgende:

1) »Ingen skal herefter forbindes til nogen Laugsordning eller Skraaer, af hvem de og ere udgivne, langt mindre selvgjorte Vedtægter, som hidtil ere iagttagne, staa for fulde. Men om de Lauge, som fremdeles skal staa under visse Laugsartikler, vil Kongen med forderligste resolvere.«
2) For Fremtiden behøvede den, der havde lært et Haandværk, og som vilde nedsætte sig, kun at melde sig hos Magistraten uden Hensyn til, om han havde rejst paa Haandværket eller ikke, og betale en Afgift af to eller fire Lod Sølv (eftersom vedkommende Haandværk havde Lavshus eller ikke) til Vedligeholdelse eller

Leje af Lavshuset, to Lod Sølv til Lavets Fattige, to Lod Sølv til Oldermanden, og eet Lod Sølv til Raadstueskriveren.

3) Der maatte ikke længere kræves Fødselsbrev (Bevis for at være ægtefødt).

4) For at undgaa tidligere Tiders Misbrug og store unyttige Udgifter skulde Mesterstykket for Fremtiden opvises paa Raadhuset i Overværelse af Magistraten, Oldermanden og de fire ældste Lavsmestre, »og skal ikke tillades, at den, som sig saaledes har angivet, derover i nogen Maade med Udgift, Giestebud eller Drik besværes. Men den, som Laugs-Gilde giver eller giør, skal derfor bøde 100 Lod Sølv, og hver Giest 20 Lod Sølv til samme Laugs Fattige«.

6) »Naar nogen sit Haandværk i Kongens Riger og Lande saa lovligen og forsvarligen har lært, at han sit Mesterstykke, som forskrevet staaer, kan giøre, maa han uformeent blive *Mester, endskiønt han ikke har reist paa Haandværket.*«

8) *Ingen frie Mandag eller anden Drikkedag tillades*, men dersom nogen Mester, Svend eller Dreng formedelst Ørkesløshed, uflittig Tilsyn eller Drukkenskab sit Arbejde forsømmer, da straffes han efter Laugets Artikler.«

9) Mestrene maatte ingen Sammenkomst holde uden Magistratens Samtykke. Hvis dette var erhvervet, skulde et Magistratsmedlem overvære Mødet for at paase, at alt gik sømmeligt til, og at der ingen Gæstebud eller Drik fandt Sted. Overtrædelse af dette Forbud straffedes med Bøder op til 200 Lod Sølv.

10) Lavene maatte ikke mere have nogen Patron blandt Magistratens Medlemmer, men Magistraten skulde selv forordne »undertiden een, undertiden en anden« til at overvære Møderne.

11) »*Svendene maae ingen Kroe eller Sammenkomst have.*« Hver ankommende Svend skulde melde sig hos Oldermanden, som skulde hjælpe ham til at faa Arbejde. En Mester maatte antage saa mange Svende, som han kunde skaffe Arbejde, og skulde have mindst een Lærling, »som i Kongens Riger og Lande er født«.

12) »Ingen i noget Laug eller som sig med Haandværk vil ernære *maa ved fælles Aftale eller Vedtægt sætte Pris paa deres Varer eller Arbejde*, under sit Borgerskabs Fortabelse. Men enhver sælge sine Varer og Arbejde for den Priis, han best kan.«

I Forordningen af 6. Maj 1682 »om Haandverks-Svende og Drenge i Kiøbstederne i Danmark og Norge« blev der givet nærmere Regler for

Arbejdsforholdet mellem Mestre paa den ene Side, Svende og Drenge paa den anden Side. Formaalet med denne Forordning var at sætte en Skranke for den Selvraadighed, som Svendene, særligt de tyske, hidtil havde udvist. Det bestemtes i Anordningen, at Svende og Drenge skulde arbejde i den for Faget almindelige Tid, at »Frimandage« skulde afskaffes, og at en Svend ikke maatte forlade Mesteren uden tilbørlig Opsigelse. De gamle »Handwerksgewohnheiten« søgte Forordningen at afskaffe ved at forbyde Traktement af rejsende Svende. Baade Svende og Drenge skulde være tilfredse med »ordinær Spise« ved Mesters Bord. Handlede nogen herimod, skulde han bøde to Rdl. til de fattige eller straffes med Vand og Brød i Raadhuskælderen to Dage og to Nætter. Baade Svende og Drenge skulde være hjemme senest Kl. 9 om Vinteren, Kl. 10 om Sommeren. Fuskarbejde blev strengt forbudt og alle tidligere Smaasportler ophævedes. Forordningen ender med dette Paabud: »Herimod skal ingen Svendes Skraaer, af hvem de og ere udgivne, langt mindre *selvgjorte* Vedtægter staae for fulde, eller nogen forpligte, men aldeles herefter være afskaffede«.

Forordningen stiller Krav om en Lærekontrakt mellem Mester og Læredreng. Kontrakten skal være skriftlig og indføres i Lavsbogen. Drengen skal i alle Maader være sin Mester hørig og lydig, og Mesteren skal *tilbørligen begegne* Drengen og omhyggeligt sørge for hans faglige Uddannelse. Naar Læredrengen har tjent sine Læreaar og »er god for Svend, maae han ikke sin ærlig Afskeed eller Lærebrev vægres«, men det forbydes at lave Gæstebud i den Anledning »under 20 Rigsdalers Straf til Laugets Fattige«. Forordningen indeholder ikke faste fælles Bestemmelser om Drengens daglige Arbejdstid og Læretidens Længde, om hvilke Forhold der gives noget indbyrdes afvigende Bestemmelser i de særlige Artikler for de enkelte Fag. Læretiden var i Almindelighed 4 Aar, »naar der gives Penge«, d. v. s. »naar hans Forældre eller Venner betaler for hans Lære og hans Klæder«. »Mens gifver hand ingen Penge, oc dog af Mesteren føddis oc underholdis«, da 5 Aar, for Handskemagerne og Sadelmagerne henholdsvis 4 og 6 Aar, for Skomagerne og Skræddерne henholdsvis 3 og 5 Aar, for Bagerne altid 3 Aar. Den daglige Arbejdstid baade for Svende og Drenge var i Almindelighed fra 5 Morgen til 9 Aften, for Drengene undertiden fra 4 Morgen, saa at disses Arbejdstimer kunde stige til 17 Timer daglig. Denne lange Arbejdsdag holdt sig ind i det 19. Aarhundrede. For Eksempel giver den kendte Venstrepolitiker, Skomager I. A. Hansen følgende Skildring af, hvorledes Dagen gik paa hans Faders Værksted:

»Arbejdstiden var om Sommeren fra 4—5 om Morgenen og saalænge

man kunde se om Aftenen. Fra 14 Dage før Mikkelsdag til 14 Dage før Paaske var det en ufravigelig Regel ogsaa at arbejde ved Lys, og Arbejdstiden var da fra Kl. 5—6 om Morgenen indtil mindst Kl. 11 om Aftenen, med Undtagelse af Mandag Aften, da der ikke arbejdedes.... Frokosten blev fortæret, uden at Arbejdet standsedes. Man fik sin Tallerken med Maden skaaret, som den skulde spises. Kl. 12 spistes til Middag, og efter Spisningen gik vi, naar Vejret tillod det, en lille halv Time ud i Gaarden eller Haven. Aftensmaden spistes som Frokosten, uden at der ophørtes med Arbejdet, naar det ikke var paa den Aarstid, at den kunde spises, efter at det var blevet mørkt, og inden Lyset tændtes. Og nu selve Lyset. Paa en lille firkantet Disk sattes et Tællelys, og heromkring sad nu fire Personer i de lange Vinteraftener fra 5—10 og stirrede sig næsten blinde paa Arbejdet, naar dette var af en lettere og finere Beskaffenhed. Den ulykkelige yngste Dreng, hvis Pligt det var at pudse Lys, kunde næsten ikke gøre andet, da de grove Blaagarnsvæger straks formørkede Skinnet, naar den nærmeste Tælle var smeltet fra dem.«

I en anden Beretning fra en Sadelmagerlærling hedder det: »Om Sommermorgenen op Kl. 5, straks til Arbejde med at spidse Traade og bege dem; og det skulde gaa rask, alt hvad vi havde for. Om Sommeren holdt Arbejdet i Reglen op Kl. 7, det vil sige, den var jo nærmest 8, inden Mester sagde: »Nu holder vi op«. Saa skulde man jo tro, at Dagsgerningen var endt, men det var langtfra. Jeg skulde ned i Gaarden og gøre rent hos Svinene. Naar det var gjort, skulde jeg ud og plukke Grønt i en stor Pose, og det kom i en stor Tønde med Vand paa; det skulde staa, til det blev surt, saa var det et fortrinligt Svinefoder. Derefter skulde jeg passe Børn, vugge dem og synge for dem. Om Vinteren havde vi en anden Arbejdstid. Vi begyndte, saa snart vi kunde se om Morgenen, og blev ved til Kl. 10 om Aftenen, og holdt ikke op, før Vægteren kom paa Gaden og sang sit: »Hov, Vægter, Klokken er slagen 10 o. s. v.«, og efter en saa lang Arbejdsdag var jeg, Barn som jeg var, træt og faldt straks i Søvn. Saaledes gik jo den ene Dag efter den anden, kun med den Forskel, at efterhaanden som jeg kunde bestille noget, saa blev jeg jo af mere Betydning for Mester. Føden var efter den Tids Skik og Brug meget god, kun Frokost og Aftensmad alt for ringe. Vi fik 3 halve Stykker Smørrebrød til Morgen, det samme til Aften. Det ene Stykke var bart til Kaffe eller The, de to andre var der Paalæg paa. Vi kunde jo forlange mer og fik det da ogsaa, men altid med den Bemærkning, at det var svært, som vi kunde spise, og vi fortjente det ikke o. s. v., saa det blev vi jo kede af og forlangte det sjældent.... Klæderne, ja dem var det ikke meget bevendt med: En Bluse, et Par Benklæder og et Forklæde af groft Lær-

red var den daglige Paaklædning Sommer og Vinter. Om Søndagen afløste Trøje og Vest Forklædet og Blusen til Udgangsturen Søndag Eftermiddag. Om Aftenen arbejdedes ved eet Lys, fire Mand omkring en lille Disk. Lyset skulde pudses, og det var min Bestilling. Naar Lyset var blevet for mørkt, blev der raabt: »Puds Lyset, Knægt«, og saa fik jeg et Dask over Øret, hvis jeg var søvnig.«

Derefter udstedtes i de følgende Aar 62 Lavsskraaer i Tilslutning til de to Forordninger, alle affattede efter et fælles Skema. Den første Paragraf fastslaar vedkommende Lavs Eneret: Ingen maa ernære sig af paagældende Erhverv, før han har vundet sit Borgerskab og er indskrevet i Lavet. Derefter Bestemmelser om, hvorledes Oldermanden vælges af Magistraten efter Lavets Indstilling, og hvor længe han skal fungere, om Lavets Ret overfor »Fuskere og Bønhaser«*), om Mesterstykket, om Lavets Sammenkomster under Magistratens Tilsyn, om Bøder for Overtrædelse af Artiklernes Paabud og Forbud o. s. v.

Datoerne for de otte koldingensiske Lavsskraaer er: Bagernes $^{23}/_{6}$ 1683, Feldberedernes $^{6}/_{3}$ 1686, Handskemagernes og Sadelmagernes $^{29}/_{4}$ 1684, samt $^{4}/_{11}$ 1682 for Skomagernes, Skræddernes, Smedenes og Snedkernes Lav.

Disse otte Lavsskraaer har omtrent samme Indhold og Ordlyd, bortset fra de faglige Paragraffer. Som Eksempel meddeles Feldberedernes Lavsartikler fra 1686:

Feldbereder-Laugs Articler
Hafniæ die 6 Martii Anno 1686.

Wi Christian den Femte, af Guds Naade Konge til Danmark oc Norge, de Wenders oc Gothers, Hertug udi Slessvig, Holsten, Stormarn oc Dytmersk, Grefve udi Oldenborg oc Delmenhorst, giøre alle vitterligt, At eftersom Vi allernaadigst for got oc raadsomt hafver befunden adskilligt udi Laugene saavel her vdi Voris Kongl. Residentz Stad Kiøbenhafn som ofver alt udi begge Vore Riger Danmarck oc Norge, som til Misbrug oc adskillige *inconvenientier* kunde give anledning at afskaffe, Oc til dend ende for hver Laug især nye *Articler* at lade forfatte, Hafver Vi

*) Ordet »Bønhas« stammer fra det tyske »Bühnenhase«: »Loftshare«, en komisk Betegnelse for en Kat. Det brugtes som Øgenavn om den ikke lavsmæssige Haandværker, der i Smug sad og arbejdede paa et Loftskammer. Lavenes Forbitrelse mod disse Bønhaser var meget stor, og man undlod ingen Lejlighed til at opsøge dem i Loftskamre, Kældere og Baggaardenes skjulteste Krinkelkroge. Undertiden anstilledes hele Klapjagter paa dem, f. Eks. i 1731, da Snedkerlavet i København samlede 40 Mestere til at deltage i en saadan Efterforskning.

Allernaadigst forundt oc gifvet, saasom Vi oc hermed forunder oc gifver Feldberederne efterskrevne *Articler*, Hvorefter de sig Allerunderdanigst skal rette oc forholde, Oc ey efter denne Dag understaae sig nogen nye Vedtegt eller Anordning imellem sig self at giøre, Saafremt de icke derfore vil stande til rette oc straffis som vedbør.

1. Ingen maa sig af Feldbereder-Haandverck ernære enten self at Arbejde eller Svenne oc Drenge at antage oc holde, førend han hafver vundet sit Borgerskab oc er i Feldbereder Lauget indskrefvet. Forseer sig nogen herimod, bøde første gang til Lauget Fire Rixdaler, Anden gang dobbelt saa meget oc tredie gang straffis paa Kroppen.
2. Feldberederne skal hafve en Oldermand, som toe Aar derved skal forblifve, og naar nogen afgaar, da skal samtlige Mestere ved fleeste Stemmer tre af deris Middel *Magistraten* paa Raadstuen foreslaa, udaf hvilcke de hafver en at anordne, som dennem siunis best oc døgtigst dertil at være. Mens dersom ingen af de tre forslagne dennem anstaar, da maa de en anden, som de best eracter, der til beskicke.
3. Oldermanden skal alle de gamle oc unge Mestere som nu Borgere ere oc Haandvercket bruger, saa oc dennem som herefter i Lauget indkomme, ved Nafn lade antegne, saavelsom oc hvor de boer, paa det han dis bedre dennem kand vide at finde, naar noget enten udi Voris eller Byens ærinde forefalder at forrette, eller oc de Bønhasere paa deris Haandverck vil eftersøge, hvilcket paa det, det des bedre kand *exeqveris*, skal det være forskrefne Oldermand tilladt Fire Mestere at udnefne, som skal være beretiget til med hannem oc en af Underfogderne forskrefne Bønhaser at udsøge oc af dennem oppeberge den ofven meldte Straf. Men hvis de dend icke strax betaler, maa de uden nogen henseende til deris *Jurisdiction*, hvor de antreffis, henføre dennem i Stadens *Arrest-Huus*, indtil de Bøderne betaler. Oc skal bemeldte Fire Mestere, som Oldermanden i saa maader til sig tager, hver fierding Aar forløfvis (fritages for Hvervet) oc andre Fire i deris stæd igien af hannem næfnis, som samme Forretning skal i act tage, indtil det i Lauget er gaaen omkring.
6. Dend Feldbereder, som sidst i Lauget indkommer, skal efter Oldermandens sigelse Lauget betienne oc tilsige til Voris, Byens og Laugets nødvendige ærinde, indtil en anden i hans stæd kommer. Findis han uvillig eller forsømmelig, bøde hver gang Fire Marck

til de Fattige i Lauget. Mens blifver hand siug eller er udi loulig Forfald, da den som nest for hannem udi Lauget er indkommen, at tienne som forbemelt, indtil dend anden self igien sin Gierning kand forrette. Dersom fleere paa en Tid indtagis, skulle hver af de, som for saadan Umage ville være fri, betale til Laugets Fattige oc dends Belønning, som Lauget skal betienne, Fire Rixdaler.

7. Hvilcken Laugs-Broder, som vorder tilsagt for Oldermanden at møde om de ærinder, som Voris Allernaadigste Forordning af den 23. *December* 1681 ommelder, og hand icke møder til det Klockeslet hand tilsigis, bøde Tolf Skilling til Laugets Fattige. Blifver hand borte en half Time ofver Tiden, bøde Fire oc tyfve Skilling. Men blifver hand en heel Time efter slet borte, bøde tre dobbelt, uden hand kand bevise sig at hafve haft loulig oc kiendelig Forfald.
8. Hvilcken Mester i Lauget som reyser her fra Staden og tager sin Boepæl i en anden By eller paa Landet, oc blifver ofver Aar og Dag borte, oc hand det icke før hans Bortreyse hafver haft med *Magistratens* oc Laugets minde, Da maa hand, om hand igien kommer, icke søge sit stæd i Lauget, uden han *Magistraten* oc Lauget tilfreds stiller.
9. Naar nogen Mester ved Døden afgaar, da skal det være hans efterladte Hustrue uformeent Haandvercket ved Svenne oc Drenge at fortsette, saa lenge hun sidder ugift oc sig ærligen forholder.
10. Naar nogen Dreng begifver sig til nogen Mester Feldbereder Haandverck at lære, Da maa Mesteren hafve hannem hos sig en Maaned paa forsøg, om hand er beqvem til Haandvercket at lære, oc ere de med hinanden paa begge sider til freds, da skal der Skriftlig *Contract* imellem Mesteren oc Drengens paarørende oprettis, oc i Oldermandens Bog strax hand antagis, indskrifvis: Nemlig at tiene for Dreng i Fire Aar, om hand gifver Penge. Men gifver han ingen Penge, da i Fem Aar. Forsømmer Mesteren hannem som forbemelt at lade indskrifve, da bøde hand derfor til Laugets Fattige Fire Rixdaler. Naar oc Drengen, som før er rørt, hafver udtient, maae hannem icke veigris at blifve Svend, om hand er døctig. Mens dersom der om tvistis, da hafver Oldermanden med Fire de ældste Mestere der paa at kiende, om hand til Svend bør at antagis eller icke.
11. Naar en Mester ved Døden afgaar, oc hafver Drenge udi Lære, som icke hafver udtient, da blifve de hos Encken efter dend med hendis Mand oprettede *Contract*, om hun Haandvercket med

Svenne fortsetter. Men ofvergifver hun Haandvercket og hun dennem icke vil beholde, da skal de forblifve udi de resterende Lære-Aar hos hvilcken Mester dennem af Oldermanden blifver forordnit indtil deris Læris Udgang. Hvem derimod giør gifve Fire Rixdaler til Lauget.

12. Naar nogen Lære-Dreng sine Lære-Aar hafver udtient, saa hand er døctig kiendt for Svend at antagis: Da skal hans Mester gifve hannem hans Lære-Bref, hvorefter hand enten her eller uden Lands skal paa sit Haandverck tiene Tre Aar for Svend, oc et Aar her i Staden for Mester-Svend, førend hand maa blifve Mester i Lauget.
13. Paa det de Svenne, som med Sygdom blifver beladen og icke self hafver Middel at underholde sig af i deris Sygdom, des bedre kand blifve hjulpen til deris Helbred igien, eller oc, om de døer, de da kand blifve til Jorden manerligen bestædet: Da skal en hver Mester indeholde af sin Svends Fortieniste Fire Skilling hver Uge, oc legge dem i deris Laugs Fattiges Bøsse, som skal staae i Oldermandens Hus, hvor til hand skal hafve en Nøgel oc tvende af de ældste Svenne tvende andre, hvoraf da skal tagis saa meget, som i forskrefne Tilfelde kand behøfvis. Mens dersom de kommer til deris Førlighed igien, da skal de det, efterhaanden som de noget fortiener, igien i Bøssen indlegge. Mens om de ved Døden afgaar, da deris Begrafvelse, om de gandske ingen Formue eyer, af samme Tide-Penge betalis.
14. Naar nogen Mester, hans Hustrue, Børn, Svend, Dreng eller Pige ved Døden afgaar, da skal Oldermanden lade af Lauget tilsige saa mange som behøfvis, efter ordentlig omgang, at bære Liget til Jorden, oc er der nogen, som for Alder oc Svagheds skyld icke kand bære, da maa de forbigaais. Hvo ellers herimod giør oc sidder ofverhørig, bøde hver gang En Rixdaler.
15. De Bøder, som i Feldbereder-Lauget forbrydes oc Lauget tilkommer, skal Oldermanden oppeberge oc dennem forvare i Laugets Fattigis Bøsse, hvor af de siden til de Nødtørftige, naar fornøden giøris, skal anvendis.

I det øfrige, saavit som *expresse* i disse Voris Feldberederne Allernaadigst gifne Laugs-Articler icke er ommeldet, forholdis efter Voris om Laugene udgifne Forordning af *dato* dend 23. *December* 1681 oc hvad Svenne oc Drenge vedkommer, da efter dend om dennem udgifne Forordning af *dato* dend 6. May 1682. Thi byde Vi hermed oc befaler *Præ-*

sidenter, Borgemestere oc Raad, samt Byefogderne i alle Vore Kiøbstæder, som disse *Articler under Vort Cancelli*-Seigel tilskicket vorder, at de der ofver alvorligen holder, oc dennem paa behørige Stæder til allis Efterretning strax lader læse oc forkynde. Gifvet paa Vort Slot Kiøbenhafn dend 6. *Martii Anno* 1686.

Under Vor Kongelig Haand oc Zignet
CHRISTIAN

I Feldberedernes Artikler savner man en Paragraf om Arbejdstiden, der i Remmesnidernes og Sadelmager Lavets Skraa lyder saaledes:

»Remmesnider og Sadelmager-Svenne og Drenge skal være paa deres Mesters arbejd om Morgenen Klocken slaar Fem, indtil Aftenen Klocken slaar Siuf om Sommeren, oc indtil Aftenen Klocken slaar Ni om Winteren, oc giøre deris Dags Verk som det sig bør efter Mesternis sigelse. Hvo sig herimod modtvillig anstiller, bøde efter Voris Allernaadigste Forordning af Dato den 6. May 1682.« I denne Forordnings Paragraf 1 tillades det en Mester at afkorte Lønnen for en Svend, der forsømmer en halv Dag, med en hel Dags Løn »og i Proportion derefter for hele Dage og Timer«. I nogle Lavsartikler, f. Eks. Drejernes, er Drengenes Mødetid om Morgenen sat til Kl. 4.

I nogle Lavsskraaer, f. Eks. Peltzner og Handskemagernes, findes en Bestemmelse mod »Skælmer« og »modvillige« Svende:

»Paa det Mesterne kand beholde tilbørlig Myndighed ofver deris Svenne, saavit deris Haandverck vedkommer, da skal udi hver Oldermands Hus henge it sort Bret eller Taufle, hvor de Svennis Nafne skal antegnes, som enten sig modtvilligen imod deris Mestere forholder eller sig af Tienesten begifver førend de før *accorderede Terminer*, som de skal tiene udi, ere forbi. Eller oc om nogen Gield giør oc icke betaler. Oc maa saadanne Svennis Nafne ey udslettis, førend de vedkommende tilfreds stiller.«

Til at begynde med søgte Regeringen meget energisk og med stor Strenghed at gennemføre de nye Lavsartikler. Bestemmelserne mod de gamle Lavsceremonier, der altid havde irriteret baade de verdslige og de gejstlige Myndigheder, blev f. Eks. saa strengt gennemførte, at en Snedkermester, der satte sig til Opgave at faa de gamle og forbudte Vedtægter genoptagne, blev holdt i Fængsel i 11 Aar. Da det hændte, at Snedkerlærlinge rejste til Udlandet for at lade sig behøvle, udstedtes 28. Oktober 1684 en Forordning, som paabød, at den, som indlod sig herpaa,

ved sin Hjemkomst paa ny skulde tjene 3 Aar som Dreng. Men, som ved tidligere Opgør mellem Regeringen og Lavene, varede Energien og Strengheden ikke længe. Overfor Lavenes passive, men stædige Modstand viste det sig umuligt at gennemtvinge mange af de ny Bestemmelser konsekvent, og snart blev Regeringen nødt til at være mere lemfældig og lukke Øjnene for ligefremme Overtrædelser af dens Paabud. Man maatte saaledes tie stille til og i 1749 udtrykkeligt tillade (se Side 7) Genoptagelsen af de gamle Behøvlingsceremonier indenfor Snedkerlavet, selv om en Del af de værste Udskejelser faldt bort. En Hovedgrund hertil var, at de tyske Svende — i god Forstaaelse med deres danske Kollegaer — nægtede at arbejde paa Værkstederne, fordi Lavet efter »Haandværksskik og Haandværksbrug« var blevet »geschimpft«. Paa samme Maade gik det med mange af de andre gamle Lavsvedtægter. De kom efterhaanden saa godt som alle igen i Brug. Man forlangte og fik inden for Lavene ligesom før baade Ægte- og Fødselsbreve, og den tilsigtede Kontrol gennem Byernes Magistrater tilsidesattes helt eller svækkedes ved en Række Organisationsformer indenfor Lavene, f. Eks. Udvalg af Lavsmestre, der sammen med Oldermanden ledede Lavenes Administration. Medlemmerne af disse Udvalg skulde efter Lavsartiklerne udpeges af Oldermanden og vælges af Magistraten, men Resultatet blev frit Valg indenfor Lavsbrødrene, ikke som tidligere efter Tur, men efter Flertalssystemet.

Lavene blev da langtfra, som det havde været de nye Anordningers Formaal, fuldstændigt undergivet Øvrighedens Ledelse, men hævdede tværtimod paa de fleste Punkter en ret vidtgaaende Selvstændighed, selv om det naturligvis paa mange Omraader, navnlig i København, ofte blev nødvendigt for Myndighederne at paatale og gribe ind.

Hovedkilder: C. Nyrop: Den danske Enevoldsmagt og Lavene. R. Berg: Det danske Haandværks Historie.

VI.

Bagerlavet.

Et Bagerlav i Kolding nævnes udtrykkeligt først 1683, men at det tidligere har eksisteret, kan sikkert sluttes af et Brev fra Christian IV. 2. Marts 1636 om, at ingen andre i Kolding maatte bage og udsælge Brød end de, der var Bagere og bosiddende Borgere i Byen.

Bagerne havde Ret til at føre Krone over deres Bagerskilt i Henhold til Legenden om, at Bagersvendene ved Forsvaret af Wien havde udvist

en saa enestaaende Tapperhed, at Kejseren havde ønsket at hædre dem og hele Faget.

23. Juni 1683 udstedtes en kongelig Anordning om Bagerlavene i alle danske Købstæder. Det hedder i denne Anordnings første Paragraf: »Ingen maae sig af *Bager-Haandværk ernære*, med Svende og Drenge at antage og holde, eller Bager-Ovn at lade opsætte, førend han har taget sit Borgerskab og er i *Bager-Lauget* indskrevet. Forser nogen sig herimod, bøde 1ste Gang 4 Rdl., 2den Gang dobbelt og 3die Gang straffes paa *Kroppen*.«

Om Optagelse i Bagerlavet hedder det i Paragraf 4:

»Den Svend, som i Lauget for Mester vil antagis, skal først giøre sit Mesterstøcke, som skal være Hvede-Simler, Smør-Kringler, Rug-Simler, oc Skonrogen Brød (Brød af fint sigtet Rugmel, Sigtebrød) hvilcke skal bagis i Oldermandens Huus i fire af de ældste Mesteris Ofverværelse. Oc skal de, naar Brødet er bagit, det til *Stads-Magistraten* hensende, for der paa at kiende: Thi om Brødet ey forsvarligen er handlet og baget, maa han ey i Lauget indtagis. Desforuden skal han forpligt være at søge sig en beqvem Voning til sin brug oc Næring, hvor han sin Oufn saaledis skal lade indrette, at han derudi foruden Ilds Fare kand bage.«

I Paragraf 11 sikres Bagerlavets Rettigheder yderligere ved følgende Bestemmelse: »Ingen *Fusker* eller anden, ihvo han og er, som ikke er i Lauget for Mester indskreven, maae giøre Laugets Bagere nogen *Indpas* i deres Næring.... dog skal hermed ei forstaaes, at jo enhver, som lyster og dertil Lejlighed haver, til sit eget *Huses Fornødenhed* maae lade deine, og enten selv i Husene eller og hos Bagerne bage. Men ingenlunde understaae sig, til andre at sælge andet Brød, end hos Bagerne er baget, under Straf, som forbemeldt.« For at beskytte Bagerne mod illoyal Konkurrence fra andre Bagere indenfor Lavet hedder det i Paragraf 13: »Paa det og den ene Mester i Lauget ikke skal betage sin Laugsbroder sin Næring, skal det ingen af dem være tilladt at lade nogen omløbe med *Brød i Husene* for at sælge. Dog hermed ikke forbudet, at de jo maae deres Brød udskikke til de Huse, som de pleie at levere til. Men dem, som sig af Fuskerie vil ernære, maae det ingenlunde bevilges.« Lavsmestres Overtrædelse af dette Forbud straffedes med Pengebøder og i Gentagelsestilfælde med Tab af Næringsret i een Maaned. For »Fuskerne« var Straffene endnu strengere.

Foruden disse Bestemmelser til Værn for Lavsmestrenes Erhverv indeholder Anordningen andre, gaaende ud paa en skrap Kontrol af Magistraten overfor mulige Forsøg af Bagere paa at omgaa Bestemmelserne

om Brødets Godhed, Vægt og Pris. Med visse Mellemrum skal Magistraten fastsætte Priserne for Brødet samt Brødets Vægt, og Overtrædelse af Magistratens Bestemmelser skal straffes med haarde Bøder, eventuelt Tabet af Salgsret i flere Uger eller mere. For at lette Magistratens Vurdering og Tilsyn indeholder Artiklerne en Liste paa 6 Kvartsider, som ud fra forskellige Indkøbspriser for en Tønde Rug eller Hvede fastsætter, hvor stor Vægt Brød der skal gives for en Skilling. Rugbrødslisten fylder 2 Sider, Hvedebrødslisten 2 Sider, og 2 Sider for Brød af sigtet Rugmel. Saaledes sørgede den faderlige Enevoldsregering for Brød til rimelig Pris for sine Børn. »Og til desbedre Opsyn skal Magistraten tilligemed 2 eller 4 af de fornemste og vederhæftigste Mænd i Staden i det mindste hver 14de Dag og ellers saa ofte de det got befinde, omgaae og visitere i Bagernes Huse, og lade det af dem bagede Brød veie og grandske, om Bagerne sig dermed efter Forordninger og Taxten have forholdt«. Hvis der paagribes Uærlighed, skal alt Brødet være forbrudt, desuden skal vedkommende betale store Pengebøder og »3dje Gang forbydes deres Næring i 8 Uger at bruge«. For Kontrollens Skyld »skal enhver Bager, for at man kan kiende den enes Brød fra den andens, sætte sit Mærke paa det Brød han bager, og maa han ingenlunde forskrevne Mærke forandre«. Ligeledes skal Magistraten føre nøje Kontrol med, at Bagerne sørger for, at Brødet »bliver til Maade baget og grislet*), saa at det kan være velsmagende og got til at æde. Og befindes de at bage og sælge muffigt (muggent, skimlet), besk og udygtigt Brød, da miste de Brødet og bøde til de Fattige i Lauget 1ste Gang 4 Rdlr., 2den Gang dobbelt, 3die Gang ei at bruge deres Næring i 6 Uger. Og paa det, at Beleilighed dem kan betages at bage ildesmagende Brød, da skal een Gang *hvert Fierdingaar* af Politimesteren tillige med nogle af Magistratens Deputerede skee Visitation paa Bagernes Lofte, om der findes hos dem nogen mugen (muggen) Hvede eller Rug, og om saaledes befindes, skal det strax være forbrudt«.

Andre Paabud er Bestemmelserne om, at enhver Lavsbager skal have en Tavle ophængt udenfor sit Hus, saa at Folk kan vide, at der bor en Bager, og Bestemmelsen om, at hver Bager af Hensyn til paakommende *Ilds-Fare* skal have »i det ringeste 6 Læderspande i Forraad i sit Hus«. Herom hedder det fremdeles i Paragraf 19, at Bageren skal holde tro og flittige Svende og Drenge, som kan arbejde »forsvarligen og gøre

*) At »grisle« betyder at faa Brød til at hæve sig ved at sætte det ind i Ovnen; ogsaa: bestryge det raa, opslaaede Brød med Vand eller Mælk og langsomt tørre det over Ilden, saa at der danner sig en Hinde eller Skorpe paa Brødet, før det sættes ind i Ovnen for at gennembages.

deres Gerning, samt flittigt formane dem at hafve god opsiun med Ild og Liuss, saavel som oc med Kul, som udi Tønder hensettis, at de vorder vel udledsket oc slucket, saa der at ingen skade foraarsagis under straf i Raadhuus Kielderen paa Vand og Brød i 14 Dage eller oc videre efter Sagens omstendighed at lide paa Kroppen«.

Desuden indeholder Artiklerne nogle særlige Paabud om Svendenes Forpligtelser udover de almindelige Bestemmelser. Herom siges i Paragrafferne 25 og 26:

§ 25: Mester Svenden skal være forpligtet at passe paa sin Mesters Korn. Baade paa Hveden oc Rugen flittig at handtere, omstycke oc harpe, Item Lade-Skuffer, Stager oc Stryge-Visker ved lige at holde. Oc i ligemaade sin Camerat at tilholde, at han flittig gifver act paa hans Mesters Meel, at det icke forderfvis, Desligeste alle Folckene i Bagerset til Arbeide at holde, at hvis de bekommer under Hænder, blifver vel handlet og forarbeydet.

§ 26: Knæderen (den Bagersvend, som lægger Dejgen til fint Brød) saa oc Bagersvennene skal udi rette tide passe paa deris Mesters Arbeyde, Oc særdelis være tilstæde i deris Mesters Huusse hver Søndag eller anden hellig Dags Aften, naar Klocken er Sex, for Suuret at legge, oc til Giærden (Gæren) at see, paa det at Brødet kand hafve sin rette skickelse og smag, Hvo herimod giør, bøde til Børnehuusset hver Gang 2 Mark.

Bagerlavet i Kolding havde kun faa Medlemmer. 14. Oktober 1707 fik Lavet Brev paa, at der kun maatte være 6 Hvedebrødsbagere i Kolding. Ved kongeligt Privilegium af $^{8}/_{2}$ 1732 fik desuden Bodel Søegaards Tilladelse til at bage og sælge Hvedebrød, »uden Svende eller Drenge derpaa at holde«. Det ses af efterladte Papirer, at Lavet i 1726 og 1727 har manglet en Oldermand og i det hele ikke været i lavsmæssig Orden. I 1748 meddeler Borgmester Riis, at Lavet siden 1733 har været helt forfaldent, at der i den Tid ikke er fremvist noget Mesterstykke, at ingen Drenge er blevet indskrevet eller udskrevet »mindre giort til Svende eller givet Lærebrev«, og at der ikke har været ført en lavsmæssig Protokol. Bagerne havde været saa ligegyldige i denne Sag, at de endogsaa havde afvist en Opfordring fra Magistraten om at faa genoprettet Lavet paa ordentlig Vis. Endelig i 1750 kunde Magistraten sammenkalde de 6 Hvedebrødsbagere, indsætte en Oldermand og autorisere en ny Lavsprotokol og en Lade til Anbringelse af Lavets Dokumenter med »2de ulige Laase og to Nøgler, den ene hos Oldermanden, den anden hos Ungermanden

(d. v. s. den yngste Mester) at være bevaret«. Derefter holdt Lavet sig til 1775, da det igen standsede for aldrig mere at leve op igen.

Alt dette synes at tyde paa ringe Standsfølelse og tillige paa Fagets ringe økonomiske Tilstand. Dette staar sikkert i Forbindelse med, at de 6 Hvedebrødsbagere maatte arbejde under stærk Konkurrence med de mange Grovbrødsbagere. Medens i adskillige Byer Bagning baade af Hvedebrød og Grovbrød udøvedes alene af Bagerlavets Medlemmer, var der i Kolding mange udenfor Lavet, der bagte og solgte Rugbrød. Dette var utvivlsomt i Strid med Anordningen af $^{23}/_{6}$ 1683, der giver Bagerlavets Medlemmer Eneret til al Bagning af Hvede og Rug med Salg for Øje, og udtrykkelig indskrænker alle andres Bagning til »Husets Fornødenhed« med Bøder og anden Straf for Overtrædelse af dette Forbud. Men i Aarenes Løb havde mange, som ikke var i Lavet, søgt at skaffe sig en Biindtægt ved Bagning og Salg af Grovbrød, og Magistraten havde af Menneskekærlighed lukket Øjnene for dette Fuskeri. Forgæves havde Hvedebrødsbagerne søgt at hævde deres Privilegium og indgivet Ansøgninger herom til Magistraten og Stiftsbefalingsmanden i Ribe, og der var i denne Anledning vidtløftige Forhandlinger mellem denne og Magistraten i Kolding, Forhandlinger, der ofte gav Anledning til knubbede Ord fra begge Parter. Borgmester Riis hævdede med megen Styrke, at »Grovbrødsbagning ikke her i Byen har gjældt for nogen Kunstprofession eller Haandværk, men for et for Borgere som Bønder almindeligt Husarbejde, som enhver Borger, der kunde og vilde, har lige saa vel som Hvedebrødsbagerne brugt og solgt Rugbrød, og dette er den af Alders tid værende Skik og Brug i Kolding, og dette har været den fattige Almue og Byen nyttig, og dennem en liden Næring, som den har brugt«. Stiftsbefalingsmanden i Ribe synes paa et Tidspunkt at have ønsket at være lydhør overfor Hvedebrødsbagernes Ansøgning, men Resultatet af Striden blev dog en kongelig Forordning af $^{29}/_{5}$ 1750, om at der i Kolding ved Siden af de 6 Hvedebrødsbagere ogsaa maatte være Rugbrødsbagere, dog kun 6. Disse var ikke Medlemmer af Bagerlavet.

Ogsaa paa anden Maade var de 6 Hvedebrødsbagere udsat for haard Konkurrence. Fra 1749 foreligger fra tre Hvedebrødsbagere *paa Tysk* en Klage over, at der gøres stærkt »Indpas« i deres Næring ved illoyal Konkurrence af de omboende Møllere samt fra »Borgere og Jøder« i Fredericia, som i Kolding falbyder Hvedebrød »in Kleinigkeiten«. Dernæst klager $^{15}/_{8}$ 1750 seks Hvedebrødsbagere — altsaa samtlige Hvedebrødsbagere i Kolding — atter paa Tysk over, at ved Olufsmarkedet i Kolding havde Borgere fra Fredericia og Middelfart hidbragt Masser af Hvedebrød, som de havde forhandlet, ikke blot fra deres Stader og Brødkister

paa Markedet, men ogsaa med 48 omløbende »Weiber«, som var trængt ind i Borgernes Huse, hvilken Optræden efter Klagernes »uforgribelige Mening« »unter die bisher unerhörte und unerlaubte Dinge gehören«. Magistraten fik derefter af Stiftsbefalingsmanden Ordre om at hævde Bagernes Privilegier.

Klagerne er interessante ved Oplysningen om den Rovdrift, som en Bys Haandværkere kunde være udsat for paa de aarlige Markeder, og tillige fordi de er skrevne paa Tysk, hvilket viser det tyske Sprogs store Udbredelse i Byens Haandværkerkredse i det 18. Aarhundrede.

I 1741 var der i Kolding et groft Eksempel paa Snyderi med Brødets Vægt. Det var selveste Hans Excellence Generalissimus Schaffalitzsky de Muckadel, som til Magistraten indsendte Klage over, at et hos Bager Lorenz Thorbrygger købt Brød, der efter Taksten skulde veje 19½ Lod, kun vejede 13½. Da en Politiundersøgelse godtgjorde, at Bager Thorbryggers øvrige Beholdning af samme Slags — i alt 20 — i Stedet for 19½ Lod vejede fra 14½—16½ Lod, blev alt Brødet konfiskeret og givet til de fattige, og Thorbrygger straffet med haarde Bøder, skønt han fremsatte adskillige Forklaringer til Undskyldning for Vægtforskellen.

Hvedebrødsbagernes Tal i Kolding var i 1769 kun 5. I 1845 var det steget til 8. Der er ingen Lavsgenstande bevaret, og det er tvivlsomt, om Lavet har haft et Segl.

Hovedkilder: Forordninger. Lavspapirer i Viborg. Eliassen: Kolding fra Middelalder til Nutid.

VII.

Feldberedernes Lav.

Feldbereder — Ordet lavet efter det tyske Feldbereiter, Skindbereder — var Navnet paa den Skindbereder, der ikke som Garverne brugte Bark ved Behandlingen af Læder, men Fedtstoffer, mest Tran. Undertiden brugtes Benævnelsen Hvidgarver. Læderet kaldtes Semnisk eller Semsk, et fra Hollandsk optaget Ord (Zeemleder). I Tyskland findes Ordet tidligst i Begyndelsen af det 15. Aarhundrede (Sämisch), der i en af de ældste tyske Ordbøger forklares som fettgar, weich. Maaske stammer Ordet oprindelig fra det franske chamois (Gemselæder, gullig Farve). Udtrykket spiller en afgørende Rolle i Feldberedernes Lavsartikler fra 1686:

§ 4. Naar nogen Feldbereder vil i Lauget antagis, da skal hand først giøre sit Mesterstøcke i Oldermandens Huus, som skal bestaa i efterskrefne. Nemlig Semnisk at berede en Ellens-Hud

(Elsdyr=Hud), Tvende Bøffelhuder, Toe Hiortehuder, Ti Bucke=skind, Ti Faareskind, Ti Kalfveskind, oc deraf skal hand giøre en Køllert, en Karbiner (Gevær) Rem, Et langt Degn (Kaarde) Geheng, Toe par Handsker, Et par Strømper. Hvilcket skal skee efter Voris Allernaadigste Forordnings Indhold af *Dato* 23 *December*, Anno 1681.

§ 5. Eftersom stort Underslef ofte begaais med Allunet af støtte (stødte) Skind, som selgis for ret Semsk=Lædder oc, saasnart der kommer Vand paa, forderfvis, Saa maa ingen Handskema=ger, Peltzmager eller Skinder sig understaae Semnisk=Lædder at bereede, eller Allunet Lædder paa begge sider guult at farfve, oc det i steden for Semsk Lædder at selge eller paa noget Mar=cket at udføre. Forseer sig nogen herimod, Da skal hvis i saa maader antreffis, være forbrut, halfdeelen til Lauget, oc half=deelen til Børnehuuszet. Hvorimod oc ingen Feldbereder maae nogen nye Handske af andet end Semsk Lædder giøre. Forseer sig nogen herimod, da være lige Straf undergifven.

Endelig bestemmer Paragraf 12, at ingen Svend maa handle med be=redt Semsk=Lædder, før han har vundet sit Borgerskab og gjort sit Me=sterstykke.

Om Feldberedernes ejendommelige Svendeindvielse, den saakaldte »Kroning«, er fortalt Side 8 og 9.

Uden at anføre Eksempler skriver Eliassen i sin Bog om Kolding, at Byens Feldberedere var et ufredeligt Folkefærd, — »Kniven sad løst« — og at de ofte var Ophavsmænd til Gadeoptøjer. Ogsaa indbyrdes var Feldberederne alt andet end fredelige. I Tyskland havde de delt sig i to Partier (»Vandringsskaber«), det Reinske og det Beutlerske, og det Rein=ske holdt sig for saa meget bedre end Beutlerne, at det ikke vilde finde sig i, at en Beutler Svend arbejdede paa et Værksted, hvor der var Rein=ske Svende. Striden forplantede sig til Danmark, saaledes at Københavns Mestre var Reinske, medens Mestrene i Provinsen oftest var Beutlere. Da de to Forbunds Svende nægtede at arbejde hos en Mester, der tilhørte det andet Forbund, var der evindelige Stridigheder og Spektakler paa Værkstederne, særligt vel nok i København, hvor der var faa reinske Svende, hvorfor Mestrene søgte at hjælpe sig med Beutlere. For at sætte en Stopper for dette Uvæsen, paabød Regeringen 1734, at Striden skulde høre op, samt at alle beutelske Mestre skulde lade sig indskrive i det københavnske Lav, der var reinisk. Men hermed var Sagen ikke klaret, thi Svendene respekterede ikke Afgørelsen. Det berettes saaledes, at naar

en Svend kom fra Mariager, der var »beutelsk« og søgte Arbejde i Randers, der var »reinisk«, blev han »straffet« af sine Kollegaer. Helt utaaleligt blev Forholdet, naar danske Svende efter Sammenslutningen kom til Hamborg eller Lybæk. I disse Byer ansaa man nu enhver dansk Svend for beutelsk og vilde aldeles ikke have med ham at gøre. Og der gik lang Tid, før Gemytterne faldt til Ro og Striden mellem de to Forbund ebbede ud.

Skønt Feldberedernes *Articler* ligesom alle andre Lavsskraaer indeholder skarpe Forbud mod Fuskere og giver Lavet Ret til at opsøge alle »Bønhaser« og faa dem straffede, var Lavets Medlemmer udsat for en haard Konkurrence med talrige ikke fagligt uddannede Feldberedere, der boede ude paa Landet, særligt paa »Proprietariegodserne« og tilrev sig den største Del af Arbejdet udenfor Købstaden. Der foreligger fra Feldberedernes Laug i Kolding nogle ydmyge Henvendelser baade til Raadet og til Kongen om at hjælpe Feldbererne i deres Nød. »Vi fattige Feldberedere trues med total Ruin i det de — (d. v. s. Fuskerne paa Landet) tager os Brødet ligesom af Munden«. Regeringen synes dog ikke at have været lydhør overfor disse Klagesuk. Efter 1750 foreligger gentagne Forordninger, der udtrykkelig tillader Feldberedere at bo paa Landet, utvivlsomt en Krænkelse af Lavsartiklerne fra 1686 § 1 og 5 (Side 29 og 39).

Der er ikke opbevaret nogen Lavsgenstande. Der har været en Lavsprotokol, oprettet $^{28}/_{10}$ 1723, men denne er forsvundet. Et muligt Segl kendes ikke.

Det er tvivlsomt, om Lavet, som Eliassen mener, har været stort i det 17. Aarhundredes Midte. I 1668 var Mestrenes Tal 4, 8 i 1707, 5 i 1735, 9 i 1749, men kun 3 i 1769, hvilken store og pludselige Nedgang maaske skyldes den ovenfor omtalte Forordning fra 1750, der tillader Feldberedere at bo paa Landet. Den sidste af de gamle Feldberedere i Kolding var Peder Helt, der døde 1863. Længe forinden havde han dog opgivet sin oprindelige Profession, da Skindtøj jo helt var gaaet af Brug.

Hovedkilder: Eliassen: Kolding. Rasmus Berg: Det danske Haandværks Historie. Samme: Den zünftige Haandværker. Lavspapirer i Viborg Arkiv.

VIII.

Peltznernes- og Handskemagernes Lav.

Peltzner og Handskemager Laugs-*Articler* er udstedt 29. April 1684, og blev ved Oplæsning paa Raadstuen og Bytinget 19. Juni og 25. Juni samme Aar kundgjort for Byens Borgere.

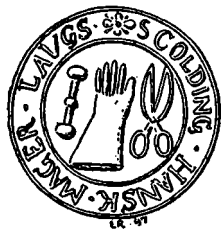
De faglige Paragraffer lyder saaledes:

§ 4. Naar nogen Peltzner og Handskemager skal i Lauget indtages, da skal hand først giøre sit Mesterstycke, som skal være et Skindskiørt 6 *qvarteer* lang, 6 Allen vidt med 3 Remmer oc der til 40 smaa Skind: For det andet en Mands Peltz med kromme Ermer vel besat med Remmer paa alle Sømmene: Tredie it par Handske syed med tvende Sømmer, hvilcket Læder alt af ham self skal være tilbereed, oc hvis nogen kunde begiere at komme i Lauget, som ey Peltzmageriet hafde lært, da skal hand alleene være forbunden forbemelte Handske at giøre, oc dermed i det øfrige forholdis efter Forordningen af d. 23. Decembr. Anno 1681.

§ 5. Paa det at Peltznere oc Handskemagere kand hafve desbedre Næring paa hvis de forarbeyder, da skal det gandske være forbudet nogen Handsker (uden alleene *perfumerede)* fra fremmede steder at indføris eller af nogen i deris Huse eller Boeder at fal holdis, som icke her udi Vore Riger oc Lande ere giorte. Oc dersom Handskemagerne finder hos dennem efter dette Aars forløb nogen Handske eller Peltzer, som icke her udi Landene er giort, da skal de være *Confisqveret* til Angifveren, Børnehuset oc Lauget til lige deele. Oc paa det de fra fremmede steder indførte kan kiendis fra de som her ere giorte, Da skal her efter hver Mester, hvis Handsker oc deslige Arbeyder han giør, med sit og Laugets Stempel lade stemple.

§ 9. Men ingen uden de, som i Lauget er indskrefne, befatte sig med nogen Peltzverck at tilberede, kiøbe eller selge, oc især maa Buntmagere ey bereede eller forarbeyde nogen Lamskind til noget saadant Arbeyde, som Handskemagere oc Peltznere vedkommer oc dem i deris Handverck kand være til indpas, men alleene saa vit de til ringe Huver med at Underfore kunde forbruge. Thi befindis forskrefne Buntmagere andet Arbeyde med Lamskind at Underfore end Huver, da straffis første gang paa 4 Rixdlr.: Anden gang 8 Rixdlr.: Tredie gang at ansees med anden vedbørlig straf: Hvorimod oc Handskemagerne oc Peltznerne skal være berettiget deris Handske med Vilt Foeder-Verck at bremme, som hidindtil sædvanligt hafver været, saa oc maa de self bereede hvis Læder de til Handske oc Peltzer fornøden hafver, saa oc tilforhandle sig det af Feltberederne her udi Voris Kongeriger oc Lande, men ingenlunde noget fra fremmede Steder forskrifve.

Mærkelig er Drengenes lange Læretid »Fire Aar, om deris Forældre eller Formyndere betaler for deris Klæder oc Lære, Mens underholdes oc Klædis de af Mesteren, da tiene i Sex Aar«. Mærkelig er ogsaa den særlige Mesterprøve for dem, der kun vil være Handskemagere, samt Forbudet mod, at Buntmagerne maa gaa Pelsmagerne i Næringen ved at bruge Lammeskind. Buntmagerne var henvist til at berede Skind af Losser, Ulve, Ræve, Maar, Odder og Hermelin samt fore Kaaber og Kapper dermed. Der findes ogsaa andre Eksempler paa en saadan vidtdreven Specialisering, f. Eks. i Smedenes Lavsartikler.

Handskemagerlavets Segl.

Uden Kildeangivelse meddeler Eliassen i sin Bog om Kolding (Side 379), at »Handskemagerlavet i Kolding efter Sigende i sin Tid i Almindelighed ansaas ikke blot for et af Byens, men endog et af Landets fineste Lav, hvorfor vides ikke«. At Lavet altid var faatalligt, ses af Oplysninger om Medlemstallet: 1684—1691: 5, 1714: 8, 1735: 3, 1742: 9, 1769:3, 1845: 5, 1853:7, 1857: 2 Mestre og 3 Enker. Fra 29. September 1857 findes en Lavsskrivelse, om at man har opløst Ligkassen og fordelt Beholdningen, i alt 44 Rigsdaler, da »der er indtraadt den Status, at Ligkassens Medlemmer kun bestaar af 2 Mestere og og 3 Enker, og altsaa ikke er »Louligt«, da 2 ikke maa gaa til Kassen«. Begrundelsen er ejendommelig, da Lavsskraaens § 14 kun stiller Krav om, at der skulde være to Nøgler til Laden.

Handskemagerlavets sorte Brædt.

I Landsarkivet i Viborg findes den gamle Lavsbog fra 1684—1714, med enkelte Tilføjelser for Aarene 1724—1853, en lille tynd Protokol i Læderbind, 19 cm × 15 cm, indeholdende forskellige sparsomme Oplysninger om økonomiske Forhold, desuden Meddelelser om Læredrenges »Frigivelse« d. v. s. Optagelse i Svendenes Tal, samt en Række Kon-

trakter mellem Mestre og Drenge, der giver sig i Lære hos disse. Nogle af Kontrakterne er ret vidtløftige, udstedte i »den hellige Trefoldigheds Navn«, med Mesterens Løfte om at oplære Drengen vel i det »ærlige« Haandværk, og Drengens Løfte om at ville være flittig og arbejdsom, hørig og lydig mod »Mester, Mesterinden, deres Børn og Svende« samt et Tilsagn om at holde sig fra »Dobbel og Drik« o. s. v.

I Dansk Folkemuseum findes Lavsseglet med Omskriften

COLDING . HANSK . MAGER . LAVGS . S.

(ɔ: Sigillum: Segl). Omskriften synes at vise, at Handskemagerne i hvert Fald har været i Flertal i Dobbeltlavet. I Museet paa Koldinghus ses endnu Lavets sorte Tavle (smlgn. Meddelelsen Side 32 om »it sort Bret eller Taufle« i Oldermandens Hus) med følgende Indskrift: »Det Sorte Bret Kaldes Jeg af dig. En Skielm est du som skrivis Paa mig.«

IX.

Sadelmagerlavet.

Remmesnider og Sadelmager-Laugs *Articler* udstedtes 29. April 1684. I den 4de Artikel bestemmes følgende om Mesterstykket:

Remmesniderne.

It par forsvarlige Hylster med Stocker som passer næt dertil, saa oc en Hofvedstoel med Hinder- oc Fortøig.

Sadelmagerne.

1. Een Krumføyel. (Udgaven fra 1730 har »Krumfløiel«, maaske en med Fløjl betrukket Sadel). 2. Een Qvinde-Sadel. 3. En Tummel Sadel (= tysk tummelsattel, der forklares ved »schulsattel«, Sadel til Brug i Rideskoler) oc Hølster dertil med for- oc bagtøig til een Rytters *mundering* oc naar nogen blifver Mester i disse ofven *Speciflcerede* Handtvercker, da skal han *examineres* af tvende Mestere, som ere af det Handverck, hvoraf hand vil giøre *profession*, oc af dennem erkiendes døgtig Mester at vorde.

I § 8 sikres de to Haandværks Næring ved følgende Bestemmelser:

Paa det oc Remsniderne oc Sadelmagerne kand hafve des bedre næring oc aftræck paa hvis de forarbeider, da skal det ganske være forbudet Sadeler, Ridetøyg, Hestetøyg, Hylster, *Patron* Tasker, Krudhorn, Remmer, Pidsker, Dragebond, Ledebond oc Knæbond

herefter fra fremmede Steder at indføris, eller af nogen i deris Huusse eller Boeder at fallholdis, som icke her i Voris Lande er giort, men dersom det her er giort, da maa vel Kremmerne i deris Boeder deslige fall holde. Oc dersom Remmesniderne eller Sadelmagerne finder hos dennem efter dette Aars forløb nogen af forskrefne Vahre, som icke her som forbemeldt er giort, da skal det være *confisqveret*. Oc paa det, det som her forarbeydes fra fremmede kand kiendis, naar Kremmerne det af deris Boeder selger, da skal alt sligt af Oldermanden med et ser Stempel merckis.

Drengenes Læretid var fire Aar, »om hand gifver Penge, mens gifver hand ingen Penge, da i sex Aar«.

Om Sadelmagerlavet i Kolding ved man meget lidt. Lavsbogen er forsvundet, ligesaa Lavsseglet, hvis der har været noget. At Lavet ofte har været meget faatalligt, ses af Medlemstallet til forskellige Tider: 2 i 1662, 2 i 1735, 4 i 1769, 7 i 1807, 9 i 1845, 10 i 1853 med 9 Svende og 8 Drenge. Uden Kildeangivelse skriver Eliassen i sin Bog om Kolding Side 380, at »Kolding i de første Aaringer af 1700'erne skal have været særlig berømt for sine fortrinlige Sadler«, og med Henvisning til Pontoppidan Theatrum Danicum Side 335 meddeler han, at Sadelmagerne i Kolding havde adskillege Forrettigheder. Kun enkelte af Koldings Lavspapirer i Viborg og Koldinghusmuseets Arkiver angaar Sadelmagerne, medens der er et righoldigt Materiale om andre Lav, særligt Bagerne, Snedkerne og Købmændene. Størst Interesse har det Svar, som samtlige Sadelmagere i Lavet — med Oldermand Hirth i Spidsen og blandt Underskriverne gode koldingensiske Navne som Deisner, Graff og Kohl — indsendte 28. Februar 1807 i Anledning af en Skrivelse af 31. Januar 1807 fra det kongelige danske Cancelli om Betimeligheden af at tillade Haandværksmestre udenfor Lavene at nedsætte sig paa Landet. Det hedder i Erklæringen, at det ganske vist er overensstemmende med den naturlige Billighed, at ethvert Menneske maa ved sine Hænders Arbejde tjene Brødet for sig og sine paa den anstændigste Maade, som han bedst kan. Men ser Lavet hen til, at dets Arbejde bør være saaledes, at det kan gavne »og være til Ziir«, og at det bør naa den Fuldkommenhed, at det kan staa ved Siden af det bedste udenlandske, hvori det endnu paa de fleste Steder staar langt tilbage, saa tror vi, at denne Udvidelse vil bevirke det modsatte. Ingen kan, uden at besidde nogen Formue, eller i det mindste uden at kunne fortjene mere ved sit Arbejde end en blot Daglejer, drive Sadelmagerprofessionen saaledes, at denne Stand ved sit Arbejde kan bringe sig i den Agt udenlands, som nogle fremmede for

deres Arbejde staa i hos os.« »Sadelmagerprofessionen fordrer og mere end et blot Haandelag. Thi uden Kundskab om Læders Tilberedning kan Læderets Bonitet ikke ret bedømmes, og aldeles blottet for Kundskab i Tegning og flere videnskabelige Dele kan ikke en Gang en simpel Sadel gøres god og net.« Lavet i Kolding føler allerede, at der er alt for mange, som attraar denne Profession, og at dette er Aarsag i, at Professionen ikke her kan drives saa vidt, som ellers var muligt, »og at der er Fattigdom blandt Lavsbrødrene, skønt vi alle leve ordentligt, ere arbejdsomme og intet øde«. Ved at udvide Friheden til dette Haandværks Brug, frygter vi for, at Professionen vil blive fyldt med Fuskere, saa at enhver som ønsker godt og skønt Arbejde maa forskrive det andet Sted fra. Ej heller kan Lavet anse det for nødvendigt at foretage den paatænkte Udvidelse for at lette Priserne for Landmanden, thi der er desværre alt for mange fattige Sadelmagere, hvis Nød driver dem til stedse at sælge for ringere Køb, end Arbejdet er værd, fordi deres Trang forbyder dem »at holde Arbejdet paa Oplag« til de kan erholde den sande Værdi.« Ej heller formener Lavet, at Landmanden behøver saa jævnlig Hjælp af en Sadelmager, at dette skulde gøre Udvidelsen nødvendig. Thi har Landmanden først skaffet sig det fornødne Sadelmagerarbejde, saa ved Landmanden af Erfaring, at det ved rigtig Brug kan vare længe, saa at der ikke behøves mange Reparationer. Disse kunde ogsaa let og hurtigt foretages ved at sende Genstanden til Købstaden eller sende Bud fra Købstaden efter en Sadelmager, som gærne vilde paatage sig Arbejdet for Fortjenestens Skyld.«

Erklæringen giver et godt og klart Billede af de Stemninger og den Frygt, som næredes i alle Haandværk i Anledning af de Bestræbelser, som allerede den Gang var fremme for større Næringsfrihed, Bestræbelser, som ved Lov af 29. December 1857 førte til Ophævelse af Lavenes økonomiske Privilegier.

X.

Skomagerlavet.

I Afsnittet om Bagerlavet (Side 33) er meddelt Bagernes Ret til at føre en Krone i deres Skilt, fordi efter Sagnet de tyske Bagersvende ved Forsvaret af Wien havde udvist en saa enestaaende Tapperhed, at Kejseren havde ønsket at hædre dem og deres Lav. En lignende Legende fandtes om Skomagerne. I et Slag mod de hedenske Lithauere i Aaret 1340 havde Skomageren Hans von Sagan kæmpet saa tappert, at Kejseren adlede ham. I Slaget havde han mistet sit ene Ben, og derfor ses

Skomagerlavets ældste Segl.

Skomagerlavets Segl fra 1761.

han altid saaledes paa Skomagernes »Velkomster«, og med Stolthed satte Skomagerne den kejserlige Dobbeltørn paa deres Skilte (se Skomagerlavets Segl Side 46 og Kolding Skomagersvendes Herbergsskilt Side 50).

Skomagerlavets Tinbæger.

Kolding Skomagerlavs ældste Artikler og Skraa er dateret den 4. November 1682, men bekræfter formentlig kun endnu ældre Vedtægter. Det ses saaledes, at Mestre i Kolding Skomagerlav den 13. Oktober 1579 paa Koldinghus har søgt Foretræde for Kongen med Besværing over, at »mange i Kolding bruger Skomagerembede uden at ville i Lauget, hvilket strider mod Skomagernes Privilegier og Laugsret«, og Skomagernes ældste Segl — fundet ved Udgravninger ved Hollænders Teglværk og nu opbevaret paa Museet for Koldinghus Len — maa ifølge Professor C. Nyrop ansættes til at være fra Tiden 1550—1600. Ved sin Tekst: »*Sigillu*(m) *conviij cutorum* (skal være sutorum) *in Coldinge*« viser Seglet tilbage til Middelalderen, idet det er at betragte som et Gildesegl — jævnfør Sct. Knudsgildets: »Sigil-

lum de Convivio —« — medens et yngre Segl fra 1761 kalder sig: »*Skoemager-Amts Seigl i Colding*«.

I Skomagermester P. Martin Møllers efterladte Papirer nævnes, at da sidstnævnte Segl paa Bagsiden har indgraveret »Frise Oldermand 1636«, maa det være et ældre Segl, der i 1761 er omdannet. Det har ikke været muligt at konstatere denne Formodnings Rigtighed, ej heller at Lavets Oldermand i 1636 hed: Frise. Derimod findes der paa et af Museets ældste og smukkeste Lavsgenstande, et Tinbæger (med en løs Terning i den gennembrudte Bund, saa man efter at have drukket ud, efter Tærningens Tal, kunde se, hvem der skulde give den næste Omgang) indgraveret:

Hans Jacob Fries, Vorsteher (Oldermand)
Peter Hinrich Knutzen, Krugvater (Krofar)
Johan Christian Lange, Altgesell
1567

hvilket Bæger utvivlsomt har tilhørt Skomagerlavet, eftersom baade Navnene Fries og Lange tilhører gamle Skomagerslægter i Byen.

Imidlertid: Er der Kilder, der kan bevise Formodninger om Skomagersammenslutninger i Kolding i meget gamle Dage, er de endnu ikke fundne, og for at give en Fremstilling af Skomagervæsenet i Kolding, er man nødt til at nøjes med de uhyre faa og spredte Oplysninger, der foreligger fra Tiden omkring Reformationen til vore Dage. Den ældste af disse Oplysninger er en Grundejerliste i Kolding gamle Bysbog, hvori anføres, at der — formentlig i første Halvdel af det 16. Aarhundrede — var tre grundejende Skomagere i Kolding, nemlig Ebbe Suder (Skomager), Jørgen Suder og Myckel Suder. Af disse tre er Jørgen den mest velstillede, idet han er ansat til en Grundtakst af 4 Skilling mod de andres henholdsvis 2 og 3 Skilling. Noget kunde tyde paa, at samme Jørgen Suder er Stamfaderen til den Skomagerslægt, der ifølge Overleveringen har haft Domicil i Kolding ældste Hus i Helligkorsgade. Forudsætningen for Formodningen er dog, at Jørgen Suders Efternavn har været *Hansen*, og at H. I. paa Husets Døroverligger (fra 1589) skal betyde *Hans Jørgensen*. Husets Ejer i 1649 hed *Jørgen Hansen*, og indtil den lærde Skomager P. Martin Møllers Død i 1915 har Huset været i samme Slægts Besiddelse.

At Navnet *Hansen* var knyttet til en gammel Skomagerslægt i Kolding ses af et Brev af 8. Februar 1578 fra Høvedsmanden paa Koldinghus til Skomager Peder Hansen om:

> at maatte bekomme saa mange Oksehuder og Kohuder som af Slottet afhændes kan til det Arbejde han har for Slottet, og dersom han med

hans Arbejde her til Slottet ikke kan aftjene saa mange Huder, som han behøver, da skal han beholde de andre for det gamle Kjøb og dem med Penge betale.

Desværre tør man ikke helt gaa ud fra, at det gamle Borgerhus i Helligkorsgade fra Opførelsen i 1589 har været et Skomagerhjem. Ellers vilde det af Husets Størrelse, Indretning og Udsmykning være nærliggende at drage den Slutning, at Skomagerhaandværket i Kolding i Slutningen af det 16. Aarhundrede har været i Stand til at give dets Dyrkere gode økonomiske Kaar. At de har søgt at bevare disse ved at holde Fremmede fra at gribe ind i deres lovlige Næring, er forstaaeligt nok, og det synes da ogsaa, at dette har været anerkendt paa højere Steder, idet bl. a. den forannævnte Klage af 13. Oktober 1579 førte til, at Kongen samme Dag skrev til Borgemester og Raad, at det maatte forhindres, at »fremmede Skomagere fra Landsbyerne opholde sig i Byen og der drive deres Haandværk, dens Borgere til Skade«, og den 14. Juni 1580 udstedtes et nyt kongeligt aabent Brev til Kundgørelse for Skomagerlavet i Kolding om, at »andre Skomagere, der drive deres Haandtering uden at have Borgerskab i Byen, vedbørligen skal straffes«.

I Georg Bruuns Bog: »Kolding før 1700« anføres Tiden 1536—1627 som Koldings Fremgangstid, og har sandsynligvis ogsaa været en god Tid for Skomagerne. Lige saa sandsynligt er det vel, at Aarene, der fulgte, ogsaa har været skæbnesvangre for saavel Skomagerfaget som for dets Udøvere, og at de hidtilværende Rammer for Skomagerlavets Virke og Myndighed ikke har kunnet holde for det haarde Tryk, saaledes at det maatte anses for noget af en Nødvendighed, at hele Lavsvæsenet toges op til Revision til Skabelsen af en Slags Grundlov fælles for hele Landet.

Som en saadan Grundlov maa Skomagerlavets Artikler af 4. November 1682 betragtes, idet de forlanger absolut overholdt bl. a.:

Ingen kan drive Skomagernæring uden Borgerskab og uden at være indskreven i Skomagerlavet. Forser nogen sig mod disse Bestemmelser, bøder han første Gang 4 Rigsdaler, næste Gang det dobbelte og tredje Gang straffes han paa Kroppen.

Skomagerne skal have en Oldermand, der vælges paa Raadstuen ved Stemmeflerhed, og skal i 2 Aar være forpligtet til at udfylde denne Stilling.

Oldermanden skal optegne alle der indskrives i Lavet. Han skal have Medhjælp af 4 Mestre til bl. a. at paase, at Bønhaser (uprivilegerede Skomagere) ikke gaar de lovlige Mestre i Næringen.

Den Mester, der sidst er optaget i Lavet, skal efter Oldermandens Ordre udføre Lavets Ærinder.

Lavsmedlemmerne har absolut Mødepligt til Lavets Forsamlinger og straffes med Bøder for Udeblivelse.
Ingen Skomagermester maa falholde sine Varer andet Sted end paa hans Bopæl.
Med Læredrenges Paarørende oprettes Lærekontrakt. Læretiden er 3 Aar, hvis der gives Penge for Oplæringen, ellers 5 Aar.
Hvis en Skomagersvend vil være Skoflikker, skal han tage rigtig Afsked med Skomagerlavet og lade sig optage i Skoflikkerlavet.

Til Trods for, at det ikke udtrykkeligt fremgaar af de øvrige Bestemmelser i »Artiklerne«, synes den sidstnævnte Paragraf at forudsætte, at ogsaa Skomagersvendene havde Pligt til at være Medlemmer af Lavet, og de maatte vel saa, for de korte eller længere Perioder, de opholdt sig her i Byen, have erhvervet sig en Slags midlertidigt Borgerskab.

Heller ikke af andre skriftlige Efterladenskaber fremgaar der dog noget bestemt om Forholdet, udover at nogle Lavsbeslutninger foruden af Oldermanden og 3 Bisiddere ses at være underskrevet af en Oldgesel, men det mulige Samarbejde mellem to Parter, hvoraf den ene i Kraft af sin fortrinlige Stilling saa absolut maa have haft Overtaget, kan næppe have været tilfredsstillende, og den 15. Juni 1744

»haver vi samplig Svenne bekostet en Velkom af samplig Svenne« (underskrevet af 20 Navne).

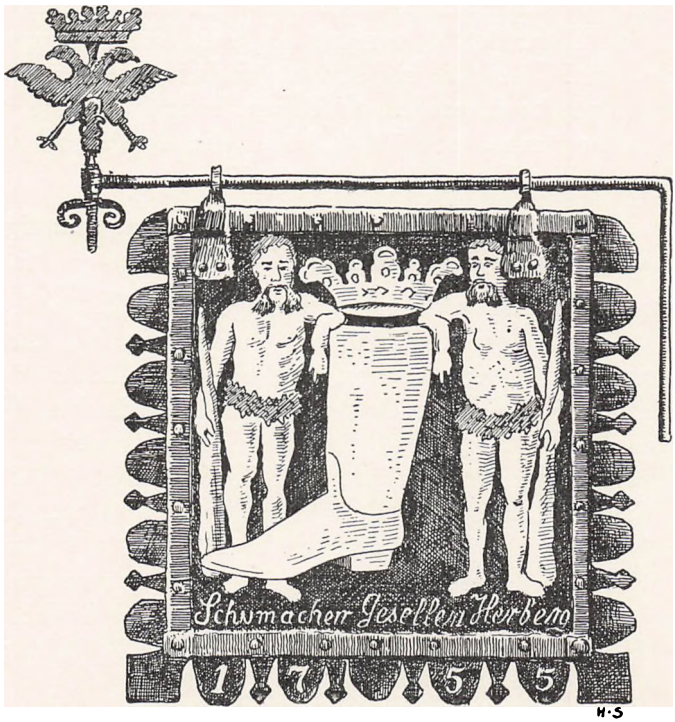
Sproget er ikke særlig godt, men Meningen er ikke til at tage Fejl af, man har dannet sin egen Forening. At denne Forening, eller Broderskab, som Sammenslutningen kaldtes, dog har haft Lavets Velsignelse, fremgaar imidlertid af, at Lavets Bestyrelse har tiltraadt forskellige Vedtagelser, ligesom Lavets Oldermand og Bisiddere sammen med Oldgesellen har indgraveret deres Navne paa et af Broderskabet i 1768 anskaffet Sølvbæger af Vægt 7 Lod og 1½ Quintin. Aarstallet anføres at staa paa begge Sider af en Kravestøvle og derover en Flakørn med Krone). Formodentlig er det det Bæger, som Skomagersvendene som gode Fædrelandsforsvarere skænkede Staten i Treaarskrigen, og for hvilket der foreligger en den 24. September 1848 dateret saalydende Kvittering:

> Til Krigsministeriet er indbetalt som frivillig Gave fra Skomagersvendene i Kolding 1 Sølvpokal, 8 Sølvplader og 9 Kroner = en Sum af ca. 30 Rigsbankdaler.

Omtrent samtidig med Oprettelsen af den særlige Svendeforening begyndtes der en Registrering af alle til Byen ankommende arbejdssøgende Skomagersvende, og den i denne Anledning benyttede Protokol

for Tiden fra 1767 til 1836 er bevaret for Eftertiden i Skomagerlavets Lade paa Museet. Endvidere er der samme Sted opbevaret Protokoller for Lavsmøder eller Krodage, som disse Sammenkomster kaldes i Flæng, hvor bl. a. indbetaltes Kontingent til Broderskabets almindelige Udgifter og »Tidepenge«, der vistnok fortrinsvis anvendtes til Understøttelse til trængende Medlemmer, saaledes:

> Anno 1776 den 30te Septembris blef af vor Oldermand og bisider saaledes besluttet af samplig Broderskabet at vores tide Penger skal legges i vores Lade til vores Syge og fattige med Brødre. Dersom nogen af vores medbrødre skulde derimod være motvillig bøder til Broderskabets fattige Een halv Rdl., hvilket er til Broderskabets egen Nøtte og Gavn, hvilket testeres af samptlige, som Oldermand Andreas Bøgvad.

Skomagersvendenes Herbergsskilt.

I Lavsartiklerne af 1682 har man, som anført, ansat 3 Aar som tilstrækkelig for Oplærelse i Skomagerfaget, hvis der betales Penge derfor, hvilket vel skal forstaas saaledes, at vedkommende Fader har haft Ret til at fordre, at hans Søn i Læretiden ikke beskæftigedes ved andet Arbejde.

Hvis der derimod ikke betaltes Penge, var Læretiden 5 Aar, og Meningen maa vel saa være, at i dette Tilfælde havde Mesteren Lov til at udnytte Lærlingen efter Forgodtbefindende ved andet paa Værkstedet og ved Skomageriet forefaldende Arbejde. Interessant er det imidlertid, at disse i Lavsartiklerne fastsatte Læretider ikke synes at være bleven overholdte. I Lavsprotokollen, hvor alle Ind- og Udskrivninger omhyggelig er bleven opnoterede, findes kun undtagelsesvis en Læretid paa 5 Aar, aldrig 3 Aar. Som oftest er Læretiden angivet til 5½ Aar, men ogsaa jævnligt til 6, 7 og endogsaa 8 Aar, og i Foraaret 1759 fremstod Skomager Frederik Christiansen for aaben Lade og »begærede sin Søn, naunlig Søren Frederiksen, indskreven i Lære i 10 Aar, fra Paaske 1759 til Paaske 1769«.

Ved Læretidens Udløb gjorde Lærlingen under behørig Kontrol sit Svendestykke, der almindeligvis bestod i Forfærdigelsen af et Par Fruentimmersko, og efter Antagelsen for aaben Lade i Lavshuset blev han kendt for dygtig Svend og fik sit Lærebrev udstedt. Dettes Ordlyd kunde være forskellig, men havde dog altid en vis højtidelig Form, som f. Eks.:

> Underskrevne Oldermand N. N. for det lovlige Skomagerlaug udi Kolding tilligemed samtlige Amts Mæstere (ved Amts Mæstere forstaas Mestre i Lauget, jfr. »Skomager-Amt« i Seglet fra 1761) giør Vitterligt: At Aar..... fremkom for vores aaben Lade Skomagersvend N. N. med Begiæring, at vi hannem Lovlig Lærebrev og Beviis om sit Forhold udi sine Læreaar vilde meddele. Da siden vi alle ere vidende og vores Laugsprotokol ydermere udviser, at bemeldte N. N. har lært den lovlige Skomager Profession hos Skomager Mæster N. N. her i Byen, er ind- og udskreven, og i Læreaarene opført sig redelig, tro og flittig som en ærlig Læredreng egner og anstaar, hvorfor vi ei har kunnet nægte hans forlangende, men ifølge Hans Majestæts allernaadigst meddelte Laugs Artikler og Forordninger, herved meddele merbemeldte N. N. sit Lærebrev. Og altsaa vil have ham paa beste Maade recommanderet hos alle forekommende, især Skomager Professionens Mæstere, at de ham paa lovlig Maade antage og befordre, hvilket vi igien, med alle som os med lige Rigtighed forekomme, skal erkiende.
>
> Dette til Bekræftelse under vort Laugs Segl og Hænders Underskrift.

For det smukke Bevis og som Erkendtlighed af nu at være veludlært Skomagersvend, lod Vedkommende aflevere et Sølvskilt med Navnetræk og Aarstal til Udsmykning af Velkomsten. Disse Skilte blev dog

efterhaanden gjort i Penge, og ved hver kvartaarlig »Krodag« opnoteredes omhyggeligt, hvor mange Skilte der var i Lavets Besiddelse. Skiltenes Værdi kunde jo dog ikke være særlig stor, og da Pengekrisen i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede satte ind, søgte man at raade Bod paa den magre Indkomst ved paa et Fællesmøde mellem Mestre og Svende at vedtage, at

> »di Udlærde ved deres Udskrivning ey skulde læge nogen Skieldt til Velkomsten mere formedelst den ringe Værdi for fremtiden, men i dens Sted læge en Specie eller 2 gamle Kroner til laden til af Mindelse for den Given(de), og da nu Claus Johansen formedelst han Rigtig udstaaede lære i Dag ($^{29}/_{9}$ 1811) er udskreven og antagen iblandt Svenne saa haver han og i Dag lagt den Første Specie.«

Beslutningen om Penge i Stedet for Skilte blev dog ikke overholdt; de efterfølgende nye Svende gav lige saa ofte et Skilt til Velkomsten som et Pengebeløb til Laden, og i 1857 ophørte det, ifølge en ny Vedtagelse af Lavet, helt at give Gave ved et Svendestykkes Antagelse.

Medens et Svendestykke, som før nævnt, bestod i Forfærdigelsen af et Par *Fruentimmersko*, var Forfærdigelsen af et Par *Damesko* et Led i Mesterprøven. Der gives ingen nærmere Definition af de forskellige Benævnelser af samme Genstand, men det kan jo være, at en Svend kunde nøjes med at lave et Par almindelige Spadseresko, medens der af en Mester krævedes finere Arbejde.

Angaaende Mesterstykke skriver Christian den 8. den 3. November 1846 til Amtmanden over Vejle Amt:

> »Vor synderlige Bevaagenhed. Vi give dig herved tilkjende, at Vi efter de af Skomagerlauget i vor Kiøbstad Kolding derom allerunderdanigst gjorte Ansøgning, den derom afgivne Erklæring samt Os iøvrigt foredragne Omstændigheder allernaadigst ville have bevilget, at Mesterstykket for dem, der for Fremtiden agter for bemeldte Laug at aflægge Prøve i Professionen, maa bestaa i Forfærdigelsen af et Par ungarske Blanklæders Støvler, spannet udvendig med buet Naadt og syes med opstukken Rand samt et Par Damesko med mellemlagte Korksaaler, begge Dele efter Maal til en Person, som vedkommende Mester selv vælger, eller som opgives ham af Laugets Oldermand.«

Dette Kongebrev uddybes nærmere i en Instruks, hvori bestemmes, at den Skomagersvend, som har meldt sig for at blive Mester, »har at anbringe den Person hen paa Laugshuset, som Støvlerne skal passe, for at tage Maal i Laugets Paasyn og samme Dag trække Støvlen af Skindet

og indvalke den i Laugets Paasyn og at betale hver Samling med en Rigs-bankdaler. Støvlerne skal være 14 Tommer i Skafterne og skal forevises affumlede uden at blokkes eller sværtes i Skafterne. Arbejdstiden er fra om Morgenen Klokken 7 til 12 og om Eftermiddagen fra Klokken 2 til 7, i Mellemtiden bliver Arbejdet indlukket i Laden«.

Foruden det nævnte Indskrivningsgebyr havde den Skomagersvend, der ønskede at blive Mester, Pligt til at udrede forskellige Gebyrer til Lavet, til Lavsoldermanden, Lavsskriveren, Lavets Fattigbøsse, Magistraten, Kommunens Fattigbøsse og til de Mestre, der var udsete til at føre Tilsyn under Mesterprøven. Disse Mestres Antal veksler gennem Tiderne, et Sted er det angivet til 6 og et andet til 24, medens det af andre Notater i Lavsbogen synes at fremgaa, at samtlige Byens Mestre har overværet Prøven. Kontrollen maa saaledes siges at have været tilstrækkelig effektiv, men paa den anden Side maa det vel ogsaa være gaaet ud over de »skuende« Mestres egne Forretninger, hvilket da iøvrigt ogsaa indrømmes i en Lavsforsamling paa Kolding Raadhus den 10. Jan. 1817, hvor man ønskede Magistratens Godkendelse af de omhandlede Gebyrers Forhøjelse som Følge af, at en Rigsdaler Dansk Courant var sunken saa stærk i Værdi, at »Lauget i Almindelighed og de Mestre i Særdeleshed, som skulde have Tilsyn med Mesterstykkernes Forfærdigelse, ikke allene tabte deres Tiid uden Erstatning, men endogsaa maatte selv udrede Omkostningerne til Fortæring og Underholdning i den Tiid Mesterstykket blev forfærdiget, saasom de ikke kunde undvære samme i de flere Dage som medgik til Mesterstykkets Forfærdigelse og de Skillinger som hertil blev udredede af den tiltrædende Mester ikke var tilstrækkelig hertil eller stod i Forhold hermed«.

»Borgemesteren fandt mod den givte Begjering intet at erindre og bifaldt samme, saa meget mere som Lauget ikkun attraar at forhøje de omhandlede Omkostninger til den Sum som forhen herfor udredes og at samme altsaa skal overgaa fra Dansk Courant til S. W« (d. e. Sølvværdi).

De paagældende Omkostninger specificeres derefter nærmere og slutter med en Sum af 53 Rigsbankdaler Sølv Værdi, »som for Fremtiden bliver at udrede og erlægge af enhver, som agter at gjøre Mesterstykke og indtræde i Skomagerlauget heri Byen«.

Beslutningen fik dog ikke stor praktisk Betydning, thi allerede i 1830 udstedtes Cancelli-Plakat om, at der intet Honorar tilkommer Mestre ved Tilsyn med Mesterprøver, og det er vel saa sandsynligt, at de Tilsynsførendes Antal er bleven indskrænket til nogle faa Stykker, saa vidt skønnes til Lavsbestyrelsen, nemlig Oldermanden og 3 Bisiddere eller Lademestre, som de ogsaa kaldes.

I Indledningen til denne Afhandling er omtalt Kolding Skomagerlavs Protest af 13. Oktober 1579 over, at ikke priviligerede Skomagere gik Lavsmedlemmerne i Næringen, samt at man fik Medhold hos højeste Myndighed, i dette Tilfælde selveste Majestæten. Om Ærbødighed for Lands Lov og Ret ikke har været nogen særlig fremherskende Egenskab hos vore Forfædre, er ikke godt at sige, men i hvert Fald nødes de Kolding Skomagere Gang paa Gang til at komme frem med lignende Protester, snart er det Landskomagerne, der trækker Kunderne fra Byen, snart er det »Bønhaser«, der i Byen snyder sig til at lave lidt billigt Skomageri, og en Gang imellem er det Skomagerkolleger fra andre Byer, som udfolder en lidt for livlig Konkurrence paa Markederne i Kolding.

At møde paa Markederne var egentlig ikke forbudt, men man saa dog ikke paa de Fremmede med milde Øjne, og det har næppe vakt Bifald, da Skomagerlavet i Assens i 1786 fik Forbud mod at besøge Markederne i Haderslev, medens de »fremdeles som hidindtil kan søge Markeder udi Kolding med sine Vare siden derimod intet Forbud existerer«.

Naar der kunde udstedes Forbud mod Fremstilling af Skomagervarer paa Markederne i Haderslev, var det i Henhold til en gammel Forordning om en vis lavsmæssig Adskillelse mellem Nørre Jylland og Hertugdømmerne, en Ordning som Skomagerne i Haderslev var ivrige for at faa respekteret, for saa vidt angik fremmede Skomageres Besøg i deres By, men ikke tog saa højtidelig, hvis de selv kunde tjene en Skilling paa andre Byers Markeder. I 1798 ser Skomagerlavet i Kolding sig nødsaget til at gøre Vrøvl og forelægger Spørgsmaalet for højere Vedkommende, der efter Sagens Anledning udsteder en saalydende Resolution:

> »Da Skomagerlauget i Kolding har beklaget sig over, at Skomagerne fra Hadersleb indfinder sig paa de jydske Markeder med deres Vare endskiøndt det ikke er Skomagerne i Jylland tilladt at søge Markeder i Hertugdømmerne og bemeldte Laug derhos har anholdt om, at Hadersleb-Skomagerne maatte forbydes at indfinde dem paa de jydske Markeder, saa vil Kongen, efter de anførte Omstændigheder, og da det findes billigt og rimeligt, at Reprocitet i denne Henseende har Sted, have bestemt: At Skomagerne i Hadersleb, som paa Grund af deres Privilegier forbyde Skomagere fra Jylland at afsætte deres Vare ved Markeder i Hadersleben, herefter ikke maa indfinde sig med deres Skomager-Arbejde paa Markederne enten i Landsbyerne eller Kiøbstæderne i Nørre-Jylland.«

Kolding Mestrene synes iøvrigt selv at holde sig deres tilladte Virksomhedsomraade efterrettelig, idet der ved et Lavsmøde 28. April 1828,

hvor Byens samtlige 31 Mestre var til Stede, blev bestemt, at ingen Mester i Kolding Skomagerlav maa falholde her i Byen eller paa Landet andre Varer end de, der er bestilte. Overtrædelsen af denne Bestemmelse kostede 1 Rigsbankdaler Sølv til Lavets Fattige. »Og denne forening haver vi samtlig Mæstere her i lauget med egen god Villie og Samtykke indgaaet og egenhændig underskrevet.«

Det er muligt, at den tagne Beslutning ogsaa er ment som en kreditindskrænkende Foranstaltning.

Skomagerne i Kolding havde ogsaa andre Fortrædeligheder end netop den direkte Konkurrence, bl. a. med Hensyn til Fremskaffelsen af Raamaterialer. Skomagerne garvede nemlig almindeligvis selv Huderne til Fremskaffelse af det nødvendige Læder, og i 1756 gaar Lavet sammen med Sadelmagerlavet om Fremsættelsen af et »Premoria« til velædle og velviise Borgemester og Raad angaaende »den store Forprang og Udførsel som gaar i Svang i Henseende til Hudernes Opkiøbelse, saavel fra Propritære Godset og Rytterdistrictet som fra Holstein, item desuden her i Byen saavel af Nat-Manden som af andre Byens Indvaanere, saa vi derover icke er i Stand til at faa dem som vi til vores daglige Brug og Haandværks Fortsættelse nødvendig og uforbigiængelig behøver, men maa gandske, om sligt saaledes maa længe Continuere, vorde Ruineret og ødelagt, saa vi desaarsag hverken er i Stand til i denne besværlige Tid at ernære Kone eller Børn, langt mindre at svare de borgerlige Skatter og Tynger som os desforuden er paalagt.«

Ihvorvel »Premoriet« er underskrevet med »ald underdanig Respect af den gunstige Magistrats ydmygste og tro Undersaatter«, synes der ikke at være kommen noget ud af Sagen, thi Magistraten svarer straks:

> »Det giør os meget ondt, om der er passeret nogen Forprang eller u-lovlig Indførsel af Hudder, og vi vilde ønske imod begge disse at kunne assistere samtlige Skomagerne og Sadelmagerne her i Byen. Men hvo der vil Actionere (anklage) nogen, maae de nødvendig næfne dennem, og dertil være forsynede med lovlige Beviiser imod de skyldige. Og især om Forprang maae de rætte sig efter Deres Kongelige Mayestæts Allernaadigste Forordning af 25. August 1741 og Højstsamme Deres Mayestæts Allernaadigste Resolution af 17. Martii 1750 om Frihed for Rytterbønderne, at Hudderne af deres Quæg maa imod Amtmandens Attest og Toldens Intolning af Riiget udføres.«

Trods disse Besværligheder af forskellig Art arbejder Skomagerlavet dog stadig videre for at varetage Standens Interesser, ikke mindst ved at

søge Sammenholdet udvidet, og for at værne Lavsmedlemmerne og deres Familier i Modgangstider. Lavsartiklerne giver Regler for Medlemmers Optræden ved afdøde Lavsbrødres Jordefærd og fortsætter derved Traditionen fra endnu ældre Gildesbestemmelser, men et er at komme standsmæssig i Jorden hvad det ceremonielle angaar, et andet og vigtigere for de efterlevende maa være, at der er vis økonomisk Basis for, at en Begravelse kan foregaa paa en for den Afdøde værdig Maade, og derfor har Skomagerlavet paa et meget tidligt Tidspunkt af sin Tilværelse oprettet en saakaldt Ligkasse for saavel Medlemmer som deres Hustruer, med vekslende Bidrag efter Pengenes skiftende Værdi og med vekslende Udbetaling ved Dødsfald efter det Tidsrum Afdøde eller Hustru har været Medlem af Kassen. Efter de foreliggende Regnskabsprotokoller er det forholdsvis betydelige Beløb, Skomagerlavet har administreret vedrørende disse sociale Foranstaltninger og tilsyneladende ganske gratis, kun en eneste Gang gennem et Par Hundrede Aar har man flottet sig, nemlig da man paa et Lavsmøde vedtog »at tage 1 Krone af Kassen til Fortæring«.

Ligkassen fungerede ogsaa som en Slags Laanekasse, idet solide Medlemmer efter Lavsbestyrelsens enstemmige Beslutninger i særlige Tilfælde kunde yde Medlemmerne billige Laan, og det synes ikke, at der i noget Tilfælde er tabt Penge herved.

Som andre Lav ophørte Skomagerlavet i Kolding at bestaa som en priviligeret Sammenslutning ved Loven af 1857, men fortsatte som en privat Forening. Ligkassen var en særlig Afdeling indenfor denne faglige Organisation, men dog saa nøje forbunden med den, at Lavets Medlemmer ogsaa med Hensyn til Kassen følte sig solidariske, saa de, der havde bedre Raad, tænkte paa dem, der var mindre godt stillet. Saaledes stiftede Skomagermester Johan Langen i 1887 et Legat paa 200 Kr. til Fordel for værdige og trængende Interessenter af Ligkassen, og et andet Udtryk for Kammeratskab giver Skomagermester Frits Jepsen i 1889 ved at lade tilføre Protokollen, at der ved hans Død skal tilbageholdes 5 Kr. af den hans Paarørende tilkommende Begravelseshjælp, for at de Skomagere, der følger ham til Graven, kan faa sig en Skænk, medens Skomagermester Karl Jørgensen maaske i nogen Grad har tænkt paa sin egen Betydning, naar han i 1895 bestemmer, at 25 Kr. af hans Begravelseshjælp skal anvendes til Musik ved hans Grav, »og hvis der af Beløbet bliver Penge tilovers, skal de bruges til »Gravøl« for Skomagerne«.

Svendene havde ogsaa en Ligkasse, omtrent under samme Former, som Mestrenes, men havde tillige i 1863 oprettet en Hjælpekasse til Understøttelse af rejsende (arbejdsløse) Skomagersvende i Vintermaanederne. »Hver Svend, som staar i Arbejde, og de Svende, som maatte komme i

Arbejde, yder et ugentligt Bidrag af 2 Skilling for at de trængende Skomagersvende kan faa (daglig?) 1 Skilling fra November til Jul og 1½ Skilling fra Jul til Paaske, hvis Kassen er i Stand til at udrede disse Beløb«.

For at komme trængende Medlemmer og deres Familier til Hjælp søgte man (Mestrene) ogsaa paa anden Maade at skaffe Penge, bl. a. ved at fastsætte Bøder for Udeblivelse fra Lavsmøderne. Mødepligt var iøvrigt forordnet ved Lavsartiklerne af 1682, men maaske ikke altid overholdt, ihvert Fald gentages det ofte, at der skal mødes, sidste Gang den 28. December 1874, hvor det af 22 Medlemmer bestemmes:

> Til at fremkalde en bedre Orden med Hensyn til Mødetiden har vi undertegnede vedtaget følgende:
>
> 1. For Udeblivelse af over 1 Time efter den bestemte Tid betales 15 Øre. Dog skal det regnes for det samme som Møde, naar den tilsagtes Penge ere tilstæde til den bestemte Tid.
> 2. De derved indvundne Penge bestyres af Lademesteren, som fører Regnskab derover, og uddeles til trængende Skomagere eller deres Enker 3. Juledag hvert Aar.

Hvor mange Penge disse beskedne Bøder har givet, ses ikke af Regnskabet, men Vedtagelsen synes at have indvirket paa Overholdelsen af Mødepligten, paa anden Maade kan man nemlig vanskelig forstaa Protokoltilførslen: »Søren Vest mødte med Tøfler paa«. Hr. Vest har antagelig hellere vilde møde upaaklædt end svigte sin Pligt, hvis det da ikke har været de 15 Øre han vilde spare.

Naturligvis har det ikke kunnet undgaas, at der nu og da under Skomagerlavets lange Virksomhed har været Gnidninger Mestrene imellem eller mellem Mestre og Svende, men det synes ikke at Uoverensstemmelserne nogensinde har været særlig store. Tilsyneladende har man kun en enkelt Gang søgt Magistratens Mellemkomst, det var da Skomagermester Christian Thomsen i 1817 ikke vilde give sin Svend Jacob Lynge behørigt Bevis for at kunne faa Rejsepas medmindre Svenden betalte ham 3 Rigsbankdaler rent Sølv for hver af de Dage han i Mesterens Tjeneste havde »spadseret« d. v. s. holdt »Blaa Mandag«, hvilket vel ikke var lovligt, men almindeligvis blev tolereret.

Ved Lavsforsamlingen, der bestod af samtlige Mestre og Borgmesterens Fuldmægtig, tilbød Svenden at betale 3 Rbdl. 3 Mark som en Del af Mødets Omkostninger. Dette gik Mesteren endelig ind paa og udstedte Beviset til Svenden, men da han saa blev afkrævet 6 Rbld. til Mødets

yderligere Omkostninger, gik han i Staa igen, ikke Tale om at han vilde have Tilsæt paa den Historie. Saa traadte Skomagermester Nicolai Clausen behjærtet frem og tilbød for at faa denne Sag bilagt at betale de 6 Rbdl., og det hele endte i Fryd og Gammen, antagelig da, for hvad skulde man ellers bruge de 9 Rbdl. 3 Mark til? Adskillige Bemærkninger i Protokollen tyder nemlig paa, at man ogsaa saa udmærket forstod at faa lidt Festglæde ind i Tilværelsen, baade naar der aflagdes Mesterprøve, og naar et Medlem fejrede en rund Fødselsdag eller havde været Medlem af Lavet eller af Ligkassen i en længere Aarrække.

En af Lavets største Festdage var dog formentlig naar Lavsladen, Lavsskilt og Lavets andre Genstande ved Oldermandsskifte flyttedes. Almindeligvis nøjes man i Protokollen med at notere Kendsgerningen, men een Gang, og formentlig sidste Gang Begivenheden har formet sig efter det vedtagne Ceremoniel, gives følgende korte Beskrivelse af Handlingen:

> »Aar 1908 den 26. April flyttedes Laugshuset til Hans Christian Madsen, Katrinegade. Efter en Tak til den gamle Oldermand opstilledes Processionen saaledes:
>
> Først et Musikkorps. Derpaa en Vogn med Veteranerne, nemlig Carl Jørgensen og Hans Paaske, samt Oldermanden Rosendahl.
>
> 2 Mestre med Kanden (Velkomsten?) og Sølvbægeret,
>
> Fanebæreren med Fane,
>
> 25 Medlemmer,
>
> og passerede Rendebanen, Helligkorsgade, Østergade over Torvet, ad Laasbygade til Katrinegade.«

Ved Skomagerlavets Fester og vistnok ogsaa paa enkelte Krodage skænkedes der af Lavets Sølvbæger for Lavets Medlemmer og eventuelle Gæster en særlig Drik, kaldet »Skomagerpyt«, bestaaende af 2 Dele Øl, 1 Del Mjød og 1 Del Brændevin. Den, der som denne Afhandlings Forfatter, har haft den Ære at deltage i en Lavsfest og derfor maatte »Skik følge«, tør ikke afvise Paastanden om, at »Pytten« ogsaa var tilsat Skomagerbeg, i hvert Fald var det en bedsk Drik at nedsvælge og i eet Drag, iøvrigt i nævnte Tilfælde under Orkestertouche.

Kolding Skomagerlavs Oprindelse fortoner sig i Middelalderens Mørke. Lavet bestaar formelt endnu, men i gammeldags Forstand betragtet ophørte det, som nævnt, i 1857. Omtrent samtidig paabegyndtes der Fabriksdrift i Faget, og udenlandsk færdigsyet Fodtøj fandt Indpas her i Landet. Lavene, ogsaa med Tilslutning her fra Byen, forsøgte vel

at dæmme op for denne Indførsel ved Krav om en klækkelig Told, men tilfredsstillende Resultater opnaaedes ikke, Skomagerne maatte bøje sig for Tidens Strømninger og indrette sig paa at forhandle andre Varer end dem, der var forarbejdet paa deres eget Værksted. Denne Tingenes Tilstand skabte Brydninger blandt Mestrene, nogle undlod at melde sig til Optagelse i Lavet og dannede deres egen Forening, medens andre holdt fast ved de gamle Skikke saa længe som muligt, men ogsaa de maatte give op, og saa vidt det kan skønnes, afholdtes den sidste Krodag i Kolding Skomagerlav den 26. Juni 1911. Svendenes Lav var standset før Krigen 1864 og er næppe kommen i Gang igen senere.

Kolding Skomagerlav er altsaa nu kun Historie, Lavets Klenodier: Lavsskiltet, Lavsladen, Velkomsten, Sølvbægerne, Lavsseglet og de gamle Protokoller er bleven Museumsgenstande, men Genstande, der paa en smuk Maade er med til at fortælle et Kapitel i Kolding Bys Historie.

I»Koldingbogen« anføres Antallet af Skomagermestre til: 4 i 1668, 28 i 1735, 9 i 1769, 39 i 1845 og 50 med 20 Svende og 18 Drenge i 1853.

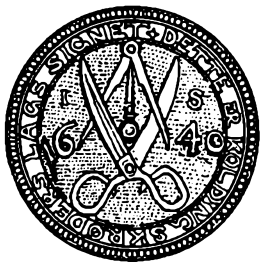
XI.

Skrædderlavet.

Vel mere end hos noget andet Fag kræves af Skrædderfagets Udøvere, at de er i Besiddelse af en vis kunstnerisk Følelse, Smag og Forstaaelse af den Personlighed de betjener, og dette mindst i lige saa høj Grad i forrige Tider — og da navnlig i Renaissancetiden — som i vore Dage. Det er derfor at undres paa, at der netop i Kolding, hvor der i det 15. og 16. Aarhundrede var saa mange Hofholdninger og Hoffester og derfor Brug for skønne Klæder, næsten ingen Oplysninger findes om dette Elitefag. Kun nogle faa, ikke meget sigende Skrivelser er opbevarede. En af disse omtaler P. Eliassen i sin Koldingbog »Kolding fra Middelalder til Nutid«. Skrivelsen er dateret Koldinghus den 14. Maj 1580 og angaar en Klage, som Skrædderlavet har indsendt, og hvori man anmoder om Hjælp til at forhindre, at Landsbyskrædderne gaar Byens Skræddere i Næringen. Klagen fører til, at der udstedes Forbud mod, at andre Skræddere end de, der er i Lavet og har gjort Borgered, bruger »Skrædderembede« i Kolding. »Dog« — hedder det videre i Skrivelsen — »herved være ikke ment vore Hofsinders og daglige Tieneres Skræddere, men det at være dem uforment selv at holde Skræddere, som for dem kunde arbejde, hvis de behov have«. Det omtales ogsaa samme Sted, at det trods dette Forbud atter var galt i 1590, idet Landsbyskrædderne nu havde fundet

paa at skære Tøjet i Byen for Borgerne og saa tage det med ud paa Landet og sy det. Det var naturligvis en Omgaaelse af Forbudet, som heller ikke var tilladt. De upriviligerede Skræddere kaldes her »Løbeskræddere«.

Men, et Skrædderlav i Kolding har altsaa eksisteret i det 16. Aarhundrede, og den under Skomagerlavet (Side 47) omtalte Grundejerliste fra omkring Reformationen i »Den gamle Bysbog« har 5 Skræddere (alle kun nævnt ved Fornavn) med en i Forhold til de andre paa Listen nævnte Borgere ret høj Grundbyrde, hvilket vel kan tyde paa, at Skræddernæringen paa dette Tidspunkt var et godt Erhverv i Kolding.

Skrædderlavets Segl.

Heller ikke i det 17. Aarhundrede har Skrædderlavet i Kolding efterladt sig noget væsenligt til Belysning af Lavets eller Byens Historie, kun et Lavssegl fra 1640 med Omskriften: »Dette er Kolding Skrøders Lags Signet«, en lille malet Lavslade med Aarstallet 1687 og de i H. t. Forordningen af 23. Decbr. 1681 udstedte Lavsartikler af 4. Nov. 1682. Af disse Lavsartikler fremgaar:

> Naar nogen Skræder skal i Lauget antages, da skal hand først giøre sit Mesterstykke, skal være en nye afritzning (Tegning) af en Mands oc Quindes Klædning, hvilcket skal skee efter Voris allernaadigste Forordnings Indhold af den 23. Decembr. Anno 1681.
>
> Kommer Klagemaal ofver nogen Skræders Arbeyde, og det befindes at Klæderne ere forskaaren, ilde Syed oc skamfered, eller oc at Skræderen hafver udtaget meere der til end behøfves, da skal samme Skræder det Arbeyde self beholde oc betale alt hvis (hvad) der til er kommen oc bekoste oc siden bøde til de Fattige i Lauget 4 Rixdaler.
>
> Læretid for Dreng: at tiene i tre Aar, om hand gifver Penge. Men gifver hand ingen Penge, da at tiene i fem Aar og for Lønnedreng et Aar.

Først i 1711 gives et lille Livstegn om Skrædderlavets Virksomhed, idet Lavet til Magistraten forebringer en Klage over Bønhaseri, d. e. ulovlig Konkurrence. En fremmed Svend har indkvarteret sig hos Bager og Borger Christen Madsen og er der af Oldermand Hans Knudsen Ribe, Skræddermester Niels Nielsen og Byfogden antruffen med »Arbejde under Haanden«. Hvad Skrædderen selv har sagt til at blive grebet paa fersk Gerning, oplyses ikke, men derimod fortælles, hvorledes hans Værtinde, Christen Madsens Kone, modtog de to Mestre med Ukvemsord og volde-

lig Overfald, og »det i Velrenomerede Hr. Byefogdens Præcense. Saa hafde vii bruugt Nødverge havfde det vaaren befrygtelig wii formedelst bemeldte Christen Baggers og Hustrues Ublu overfald maatte omkomme«.

Videre hedder det i Skrivelsen (jævnfør forannævnte Oplysning om, at det var tilladt Hoffets Folk selv at holde Skræddere): »At Skræderen skal have foregivet at hand er Hans Kongl. Høyhed Prins Carls Lif-Skreder og udi hands Tieneste stod, da hand med under haanden Arbeyd udi Christen Madsens Huus blef atraperet, skal aldrig af hannem blifve godt giordt som hand udi miit Huus, nemlig Hans Ribe, 2de Natter logerede og da faareviiste hand miig en Sundheds Pas som hand ned til Hadersleben villde reist.«

Desværre forlyder der ikke noget om, hvad Magistraten har sagt til den haandfaste Bagermadam eller om den falske Hofskrædder har faaet sin »vedbørligen Straf«, men Sagen er jo næppe gaaet helt stille af.

Som det fremgaar af ovennævnte Lavsartikler skulde Skrædderme-strene kunne forfærdige baade Mandsklæder og Kvindeklæder, og det er formentlig i Henhold til denne Bestemmelse, at Lavet i 1734, ifølge Koldingbogen, gav Tilladelse til, at en vanfør Kvinde, uagtet hun ikke kunde optages i Lavet, fik Tilladelse til at ernære sig og sin skrøbelige Mand ved at sy Fruentimmerklæder.

Lavsmestrenes Antal opgøres i »Koldingbogen« til 12 i 1668, 11 i 1735, 7 i 1769, 13 i 1845 og i 1853 19 Mestre, 12 Svende og 9 Drenge. Foruden disse Oplysninger foreligger der en Indberetning fra 1838 fra Lavet til Justitsraad, Borgermester Estrup om, at der da er 9 Mestre foruden Skrædermester Olesens Enke og Peder Lie, »som har Tilladelse af Lauget at Arbejde med egne Hænder«, hvilket vil sige, at de ikke har maatte holde Medhjælp. Svendenes Antal opgøres i samme Indberetning til 7 og Læredrengenes til 9.

Foruden at aflægge Mesterprøve skulde en Haandværksmester ogsaa for at kunne blive optaget i Lavet aflægge Borgered. Paa Museet for Koldinghus Len er ophængt et saadant Borgerskabsbevis, der, pyntet med Snirkler og Sving, lyder saaledes:

Borgermester og Raad Udi Colding Giør vitterligt:

At Anno 1789 Den 8de Januarii en her i Raadstuen Personligen fremkommen *Peter Toft*, barnefødt i Aarhuus, som sig for Mester-Skræder lode indtegne; Og efter at han sin Eed om Huldskab, Lydighed og anden Pligt som han Hans Kongelige Maiestæt Vores allernaadigste Arve Konge og Herre, det ganske Kongelige Arve-Huus, denne Byes Magistrat og Byefoged samt sine Med-Borgere er skyl-

dig at beviise, havde aflagt, er han for Een denne Byes Borgere bleven antaget, saa han sin Næring og Biæring med lige Privilegier og Friheder som anstaas hans med Borgere her i Byen kan søge og nyde, alt efter Hans Kongelige Maiestæts allernaadigste Love og Forordninger.

Dette til Bekræftelse under Byens Indsegl og Raadstueskriverens Underskrift.

Datum Colding ut supra.

Segl. *Junghans.*

Af ovennævnte Sag fra 1711 om Bønhaseri fremgaar, hvem der paa dette Tidspunkt var Oldermand for Kolding Skrædderlav, og selv om Lavets Papirer og Protokoller iøvrigt, desværre, er gaaet tabt, er man dog i Stand til ogsaa at navnfæste de efterfølgende Oldermænd, idet Navnene er indførte i Skræddersvendenes Lavsbøger.

Vel var det i Henhold til Forordningen af 23. December 1681 ikke tilladt, at Skræddersvende holdt »Kroe og Sammenkomst«, men det er muligt at denne Bestemmelse senere er ændret, eller at man har set bort der fra, thi:

Anno 1744 dend 20de Augustii da blef vores brøderskab opræt= tet og da ware de Svenne som følger: Søren Tobiasen Haubt, Villadtz Christensen, Niels Didrichsen Buurs, Jes Pedersen, Poul Pedersen, Lauritz Pedersen Kiær, Frantz Ludwiig, Elias Hinrichsen og Poul Clemmensen.

Det ses af en Protokoltilførsel, at Oprettelsen er sket med samtlige Lavsmestres Godkendelse og efter Tilladelse af Øvrigheden, nemlig Borg= mester Jens Riis og Raadmændene Morten Juhl og Baltzer Bahnsen. Det har næppe heller været Meningen at løsrive sig fra Lavet, thi det anføres udtrykkelig, at Lavsartiklerne skal holdes og at Broderskabets Sammen= komster skal ske i Overværelse af Repræsentanter (Bisiddere) for Me= strene og finde Sted i Lavsoldermandens Hus. Med Lavsoldermanden træffes endvidere den Aftale, at han mod Betaling fra Broderskabet skal modtage rejsende Skræddersvende og give dem Natlogi samt nødtørftig Øl og Mad Dag og Nat. Endelig er der absolut Mødepligt ved Broder= skabets Sammenkomster, der holdes hvert Kvartal efter forud indhentet Tilladelse af Magistraten. Og — »hvis nogen ikke møder eller ikke møder med det rætte Sind bliver han straffet i Henhold til Artiklerne«.

Broderskabets Medlemmer skal aflægge deres Tidepenge, den sær= lige Afgift, der indbetaltes til visse, bestemte Tider, under Overværelse

af Oldermanden og Bisidderne for »aaben Lade«. Naar Forretningerne var til Ende, lukkedes Laden og aflaasedes med to Nøgler, hvoraf Oldermanden beholdt den ene og Oldgesellen den anden. Derefter var det »bisidernes egen Villie om de vil forblifve lenger i Oldermandens Huus eller icke. Men skulde effter dend Tiid nogen Sven eller burtz (sidste Aars Lærling) med skieldsord eller anden utiidig talle afrontere nogen af deris camerater da bør de blifve strafet paa det enhver kand beholde sin Rørlighed og skulde nogen icke vilde lade siig raade at gaa fra Oldermandens Huus i betiimelig Tid, da blifver det ansadt effter vores laugsartikler af dato dend 6te may 1682 dend 4te articul.«

De kvartaarlige Tidepenge fastsættes i det stiftende Møde til 6 Skilling for hver i Arbejde værende Svend af civil eller militær Stand og 4 Skilling for en Lønburtz (se ovenfor). Pengene anvendes hovedsagelig til rejsende Svendes Underhold og som Sygehjælp for stedlige Svende, nemlig: »Svenne og burtzer som skulde blifve med Sygdom behæftet og icke self hafver noget at underholde sig med da nyder hand ugentlig 3 Skilling dansk. Skulde der da blifve, som Guud forbyde, mange Syge, da maae Svenne her som andre Steder hver fierding aar forbedre deris Tidepenge saa hver Syg kand bekomme hans Underholdning, ligeledes hvis det giøres fornøden da at bekoste feltskære nogen gange, og for at dend Syge kand hafve hans fornødne pleie da (skal der) effter Oldgesellens tilsiigelse møde(s) hver Natt og Dag, skulde nogen icke self vilde da at skafe en anden i siin Sted eller at Multeris.«

Som forskellige andre Haandværkerlav havde Skrædderlavet sin særskilte Ligbaare. Den var paamalet Aarstallet 1719 og:

> Frygt Gud og giør Ret, forlad dig ikke paa Mennesker.
> Jeg ved at min Frelser lever. Job. 19.

Broderskabets almindelige Udgifter til Administration, Fortæring under Møderne og mulige Fester synes at være afholdt ved frivillige Gaver — eller som det hedder: »af egen god Villie« — til Velkomsten. Saadanne Gaver erlagdes almindeligvis ved en Lønburtz eller udlært Drengs Optagelse i Broderskabet, saavel af den paagældende selv som af hans Mester.

Selvom der var vedtægtsmæssig Samarbejde med Mestrene, ogsaa i Foreningsanliggender, kunde Uoverensstemmelser naturligvis ikke helt undgaas. Som oftest talte man sig dog til Rette om Sagerne, men en Gang imellem maatte Magistratens Bistand indhentes, og Sagen fik i saa Tilfælde en saalydende Paategning: »Velædle Raadmand N. N. vilde paatage sig denne Forretning som Bisidder paa Skrædder Amtets Laugshus at faa denne Dispute forligt eller lovlig Decideret«. Om en saadan Uover-

ensstemmelses Bilæggelse anføres en Kendelse, noteret i Broderskabets Protokol som Afskrift af Mestrenes Lavsprotokol, Folio 48:

> Anno 1749 dend 3de Octobris war jeg Raadmand, Byefoged og Raadstueskriver samt Birkeskriver Mads Christensen Paabye udi Oldermandens Hus for Skræderlauget, alt efter Oldgesellen Frands Iversens Begiering for som Bisidder at Decidere en Dispute imellem Mestrene og Svennene angaaende tidepenge og andre Pengeudgifter til Svennenes Lade, hvortil Oldermanden hafver en Nøgle og Oldgesellen en Nøgle. Da for at undgaa ald Dispute og Uenighed for retten, saa kiendes for Ret ifølge Skræderlaugs Artikler af 4. May 1682 den 15te Art., at Skræder Svennene først bør indskrives i Mestrenes Laugsbog før de gifver noget til Svennenes Lade, og saa snart det er sket, samme Dag at indskrives i Svennenes Bog og at gifve til Svennenes Lade alt hvad bør, alt efter Laugsartiklernes formeldning, som alt indføres i Svennenes Bog af den Bisidder, som samme underskriver, hver Gang noget derudi blifver indført, alt for at hemme unyttig Dispute og en Regul og Rettesnor for effterkommere.

Ogsaa Uenighed udover de rent faglige og saglige Forhold kunde forekomme. I en temmelig forvirret Skrivelse af 1. Oktober 1787 klager den daværende Oldgesel til Magistraten over, »at 3de af mine Collegio skieldte mig icke een Gang mend mange Gange for en Koe=Hyrde«. Forbrydelsen synes at være begaaet efter at Oldgesellen ved Kvartalsmødet havde »opklappet« om nogen havde nogen Klage over, derefter sagt »Sparto« og saa lukket Laden, hvilket maaske har gjort Sagen endnu værre. Ordet »Sparto« skal antagelig i denne Forbindelse betyde, at Svendene efter at Dagsordenen er udtømt, plejede at faa sig et Spil Kort, men det er der jo næppe blevet noget af denne Aften. At de 3 »Collegio« har haft et godt Øje til Oldgesellen, formodes af Skrivelsens øvrige, som sagt, noget forvirrede Indhold. Han taler nemlig om, at han var gaaet i Byen for sin Fornøjelses Skyld med sin Pibe i Munden og bag efter sin Mesters Kone og dennes liden Søn, og han havde hverken Svøbe eller Stock at jage med. Men let er det ikke at faa Klarhed over, hvad Aarsagen har været til den Oldgesellen overgaaede Tort, og Magistraten vil da heller ikke have med den at gøre, men beder Skomagerlavet om at faa den bilagt, hvilket ogsaa lykkedes.

Lignende Skærmydsler er ikke sjældne, en Gang maa man endogsaa have selve Stiftsamtmandens Kendelse for at faa en Sag om en bortvist Læredreng bilagt, men i det store og hele synes det, at Svendene godt nok forstod at holde Justits inden egne Rækker, og blødsøden var man ingen=

lunde. Gang paa Gang omtales i Protokollen, hvorledes Brødre er blevne straffede (idømt Bøder) for begaaede Forseelser, saasom at have ført utugtig Tale for aaben Lade, har yppet Klammeri i og uden for Lavshuset o.s.v., og man tog ogsaa ret kraftig fat, naar det gjaldt om at hjælpe Mestrene i Kampen mod Bønhaseriet. En Svend maatte saaledes bøde ret eftertrykkeligt, fordi han havde arbejdet hos en Mester paa Landet, og en anden fik kun sit »Brøderskaft« igen for en lidt billigere Pris, da det oplystes, at Landsbymesteren var hans kødelige Broder.

Om Fordragelighed mellem Mestre og Svende taler Protokollen ogsaa ret jævnlig, bl. a. ved Oldermandsskifte, idet den afgaaende Oldermand ikke sjælden faar det Skudsmaal, at »hand gjorde god rigtighed for ald ting saa at brøderskabet takker same got«. Ligeledes noteres omhyggeligt hver Gang en Mester »af egen god Villie« har givet en Erkendtlighed til Velkomsten.

Hvis det var muligt at læse alle de i Protokollen indførte Beslutninger, vilde denne Beretning være bleven fyldigere og antagelig mere indholdsrig, men har d'Herrer Skræddersvende end muligvis været store Dygtigheder i deres Fag, store Skribenter var de ingenlunde. De har her »syet med lang Traad«, Snirkler og Sving og Overmalinger saa at sige overalt, saa Protokollen for overordentlig mange Siders Vedkommende ligner et Barns Leg med Skrivematerialer, men iøvrigt er de allerfleste Protokollater temmelig ensartede:

> Brøderskabet var samlet for at aflægge deres Tidepenge.
> der indkom til Laden — —
> der indkom til Velkomsten — —
> til de fattiges Bøsse — — o. s. fr.

Medens det vistnok oprindelig havde været Tilfældet, at naar en Lærling havde udstaaet sine Læreaar, kunde han uden videre forlange sig optaget i Broderskabet, udvikledes Forholdet til, at han skulde indstilles, baade naar han ønskedes optaget direkte fra Læremesteren eller som Forbundter (Lønburtz). Senere forlanger Broderskabet inden Optagelsen at godkende den unge Mands Svendestykke, og endnu senere, at dette skal være officielt antaget paa Raadstuen som vel udført. Disse skiftende Optagelsesformer hænger formentlig sammen med, at man ønskede saa mange Gaver til Velkomsten som muligt, og Begrebet »af egen god Villie« overgik i Virkeligheden til et pligtigt Gebyr. Gebyrerne var vel ikke store, almindeligvis en Rigsdaler af den indmeldte og det samme — dog i enkelte Tilfælde 2 Rigsdaler — af vedkommende Mester, men sammenlagt blev det dog til Penge, og der var haardt Brug for dem, thi det

var artige Summer Broderskabets Sygeforsorg kostede, saa store, at de ikke synes at staa i rimeligt Forhold til Broderskabets Medlemstal. Der foreligger fra Midten af det 19. Aarhundrede Apotekerregninger og Sygehusregninger til saadanne Beløb, at man forbavses over, at det ikke talstærke Fags Arbejdere har kunnet udrede dem, men at man desuagtet har kunnet gøre det, vidner om en stærkt udviklet Kammeratskabsfølelse, som kun kan være al Anerkendelse værd. At Udgifterne dog efterhaanden er ved at vokse Broderskabet over dets Ydeevne ses af, at man, da Haandværkerforeningen i 1862 opretter en Sygekasse — vistnok først af samtlige Fag — vedtager, den 23. Juni, at overdrage Kassereren for denne nystiftede Forening, Skræddermester H. J. Jørgensen, Broderskabets Kapital 2 Rigsdaler, 5 Mark og 12 Skilling og var derved med til at lægge Grundvolden til den endnu eksisterende »Svendesygekassen i Kolding«, der straks tiltraadtes af 36 Haandværkersvende, og af en Kreds af Borgere, med Borgmester Monrad i Spidsen, fik en Startkapital paa 58 Rigsdaler.

Mødet den 23. Juni 1862 var Broderskabets sidste, hvilket dog ikke udtrykkelig fremhæves i Protokollen, men eftersom Haandværkerlavene formelt ophævedes den 29. Decbr. 1857, har denne Afdeling af Kolding Skrædderlav ogsaa maattet ind under nye Baner for en fremtidig Virksomhed. Dette skete først ved, at der den 2. Maj 1872 oprettedes Skræddersvendenes Fagforening, »hvis Formaal er at hævde Arbejderne lige med Arbejdsgiverne og holde deres Løn i en til Tiden svarende Forhøjelse«.

Nye Toner, nye Tider. De fra Middelalderen nedarvede Traditioner er uigenkaldelig til Ende. Man skal ikke længere underdanigst bede Borgmester og Raad om Tilladelse til at samles til Møde og ikke længere have Mestrene til at godkende de tagne Beslutninger. Lavstidens romantiske Skikke er forkastede, og det var der vel ikke saa meget at sige til, for de var vel næppe saa romantiske, som nogle Skribenter vil give det Udseende af. Men dog maaske heller ikke saa lidet tiltalende, som en Skræddersvendenes Fagforening i temmelig kyniske Vendinger beretter:

Naar Søndagen kom, Svenden fik sin »Krus« (Ugeløn)
Paa Kroen hen sin Gang han stiled.
Saa drak han sig en forsvarlig Rus,
Holdt »blaa« og »hvid«, fik næsten Dille.
Men skinned Solen en skønne Dag,
og Katten soled sig paa Tag,
Da i en Fart,
Randslen var klar,
Sin »Hund« (Arbejdsbevis) hos Mester han forlangte.

Hostrups Skræddersvend Peter Ravn omtaler i hvert Fald i »En Spurv i Tranedans« Forholdene med mere Humør, naar han sammen med Studenten synger:

Hver Morgen rejste jeg min Krop,
naar det ad Dagen gryede,
jeg satte mig paa Bordet op —
Studenten: Paa Bordet?
Ravn: Ja! og syede.
Studenten: Men tog De ingen Hvilestund?
Ravn: Jo! mens jeg ved min Frokost sad.
Studenten: Og saa De syede fort?
Ravn: Nej, kun indtil jeg fik min Middagsmad;
Men var saa den fordøjet
tog straks jeg fat paa Tøjet.
Studenten: Og saadan gik det altid?
Ravn: Ja! fra Gry til Aften silde.
Studenten: Og gik med Kammerater da
De aldrig til et Gilde?
Ravn: Nej, Gudbevares! saadan Sjov
gør Pungen tom og Lommen læk,
Og bad jeg Mester om Forlov,
saa svared han mig immervæk:
Fornøj dig blot saalænge
det ikke koster Penge.
Studenten: Og i det lange Tidsrum De
en Bog ej kunde røre?
Ravn: Nej, men saasnart vi havde fri,
fik noget vi at høre.
Hver Søndag Klokken ni præcis,
saa læste Mester højt — jeg tror,
det var i Helsingørs Avis —
og derpaa sa' han disse Ord:
Forglem det aldrig siden,
man følge bør med Tiden.

Megen Tid til at følge med Tiden har der jo alligevel næppe været, og Levevilkaarene kan jo næppe heller have været særlig misundelsesværdige. Saa megen større Ære er det, at Skræddersvendene i Kolding gennem de 118 Aar deres Broderskab bestod, evnede at yde et saa betydeligt socialt Arbejde, som sket er, til Gavn for deres Standsfæller.

Foruden Papirer og Lavsprotokoller, hvoraf foranstaaende er uddraget, har Skræddersvendenes Broderskab kun efterladt sig en beskeden Fyrretræslade fra Stiftelsesaaret 1744 og et Par rustne og hullede Fattigbøsser. Mestrenes Lavslade fra 1687 og Lavsseglet fra 1640 samt ligeledes et Par Fattigbøsser er ogsaa i Behold, medens alle Lavets Papirer er forsvundne. P. Eliassen nævner i sin Omtale, at Lavet ogsaa havde en Skaf-

ferstok, men tilføjer, at denne gik tabt den 23. Juni 1862 ved, at en Skræddersvend, Didrik Hadsberg, blev slaaet i Hovedet med den, da han i Lavshuset i Klostergade vilde værge en Pige mod en Værthusholders Efterstræbelser, og med det Resultat, at Svenden kort efter at have faaet Slaget afgik ved Døden.

Rent bortset fra, at Sandsynligheden taler for, at Skafferstokken tilhørte Broderskabet og ikke Lavet, er der det mærkværdige ved Historien, at den er foregaaet samme Dag som Svendenes Broderskab afsluttede sin Virksomhed ved Indmeldelsen i Haandværkerforeningens Sygekasse. Dette forklarer i nogen Grad Protokollens Tavshed om Broderskabets Ophævelse. Den tragiske Begivenhed har uden al Tvivl kastet saa mørke Skygger over det lille Haandværkersamfund, at der ikke har været Lyst til at samles mere under de gamle Former, og at det lille uskyldige Foreningssymbol, der uforvarende blev til et Mordvaaben, blev tilintetgjort, er vel ogsaa forstaaeligt nok.

XII.

Smedelavet.

Ovenfor (Side 33 og 45) er givet Meddelelser om Bagernes og Skomagernes faglige Stolthed og Selvforherligelse ved Anvendelse af Kronen og Dobbeltørnen paa deres Skilte; Smedene giver dem intet efter i saa Henseende. I Ystad Smedenes Skraa fra 1496 hedder det f. Eks. »Smedelav er et Embede, som Verden ikke kan undvære. Det er det værdigste Embede af Ligemænd i Verden er, det er en Støtte og Hjælp til alle Embeder. Uden Smed kan ingen sig bjerge. Thi hvad Grammatica er for de lærde, det er Smedene for Alverdens andre Kunstnere. Af Smede er komne Paver, Kardinaler, Biskopper og den hellige Kirkes Formænd, af Smede haver været Kejsere, Konger.«

Men der er den Forskel paa de tre Fag, at medens Bagerne og Skomagerne var ene om at rose og forherlige sig selv, kastede Smedens specielle Fagkundskab, hans Syslen med Ilden, og de mange nyttige og kunstfærdige Genstande han frembragte, en egen Glans om hans Person, der har givet sig Udtryk i alle Landes Eventyr og Folkesagn. Smeden kendte mere end sit Fadervor, han var klogere end Degnen, lige saa klog som Præsten, han kunde tage en Kamp op mod baade Døden og Djævelen, og undertiden vinde Sejr.

Medens den tidlige Middelalders Landsbysmed i nogen Grad svarer til Ystadbetegnelsen »Grammatica«, for saa vidt som han frembragte alle de nødvendige Jernredskaber til de fleste andre faglige »Kunster« —

Vaaben til Krigeren, Hakke, Spade, Le og Plov til Bonden, Økse, Kniv, Saks og Sav til flere Fag — medførte Byernes Vækst og stigende Krav til Redskabernes Kvalitet, at Smedeprofessionen specialiseredes og spaltedes i flere Fag. I Stedet for »Smede« fik man Grovsmede, Klejnsmede, Kedelsmede, Grydestøbere, Sværdfegere (Sværdmagere), Sporemagere, Bøssemagere, Hjulmænd, Bliksmede, Guldsmede o. s. v. I Smedelavets

Smedelavets Gadeskilt.

Articler fra 4. November 1682 giver Paragraf 3 bestemte Regler om Mesterstykket for Grovsmede, Klejnsmede, Lesmede, Bøssemagere, Sporemagere, Knivsmede, Nagelsmede, »Lille Uhrmager«, »Grof Uhrmager«.

At Specialiseringen allerede i Middelalderen har været vidt fremskreden i Kolding, ses af Grundejerlisten fra ca. 1530 (Eliassen Side 241). Listen har 137 Navne, ved 31 er Fag og Stilling tilføjet. Blandt disse 31 er der een »Smed«, 2 Klejnsmede, een Kedelsmed — der var ogsaa i Kolding en Kedelsmedgade, løbende Nord for nuværende Astoria fra Laas-

bygade til Slotssøen — een Knivsmed, een Sværdfeger, een Grydestøber, to Guldsmede, een Urmager. I det 16. Aarhundrede var navnlig Koldings Knivsmede berømte over det ganske Land, og særlig nævnes Hans Wabben, hvis Navn ogsaa findes paa Grundejerlisten. Hans to Sønner Lauge og Jørgen Wabben fik 1578 Eneret paa Faderens Stempel paa deres egne Knive. Stemplet var en Hammer. 1620 bestilte Christian IV. 24 »gode Koldingknive, dog ikke med Sølv beslagne«.

I 1661 talte Lavet 29 Mestre, nemlig 7 Grovsmede, Slotssmeden indbeffattet, 5 Klejnsmede, 4 Knivsmede, 3 Sværdfegere, 3 Bøssemagere, 2 Sporemagere, een Lesmed, een Kobbersmed og een Urmager. Ved to Navne af de 29 mangler Angivelse af Specialet.

Smedelav nævnes første Gang 1582 i et Kongebrev til »mange Smede, at ingen Smed maatte begive sig til Byen og der bruge sit Haandværk, medmindre han befinder sig i Lauget«. I sin Omtale af Lavene i Koldingbogen (1910) meddeler Eliassen, at der i Laden i Museet paa Koldinghus fandtes en Lavsvedtægt, dateret 29. September 1671, en Skraa for Svendene fra 1675 og en gammel Lavsprotokol, stemplet uden paa 1647, men begyndende 1661. Disse er nu ikke længer til Stede. Følgende er en ordret Gengivelse efter Eliassen, Side 382—383:

»Lavsvedtægten fylder 28 skrevne Kvartblade. Indtrædelse i Lavet betaltes med »en Golgylden (ɔ: en ungarsk Gylden = 10½ Mark), 24 Skilling til de fattige, 24 Sk. til Skriveren, 3 Sk. til Velkomsten, 24 Sk. til et Bæger af Tin og 3 Rdl. til Ligklædernes Vedligeholdelse. Naar en Svend havde taget Forlov fra sin Mester, skulde han ikke have Arbejde hos nogen anden Mester, før han havde været forrejst fra Byen i et Fjerdingaar. Ingen Svend maatte nedsætte sig, førend han i 4 Aar havde været »paa fremmede Steder«. Lavsbrødre med Hustru og Børn skulde følge Lavets afdøde Medlemmer til Jorden. Bøden for Forsømmelse var *dobbelt*, hvis denne skete under Pest eller andre smitsomme Sygdomme.

Nogle Brudstykker af Svendenes Skraa fra 1675 er bevarede i Afskrift. Blandt andet staar deri, at hvis nogen fordrer en anden ud for Porten, skal han bøde en Sletdaler, og den, der følger, 2 Mark. Der er fastast en Rigsort i Bøde for den Svend, der foragter Mesterindens Øl eller Mad, om det er ustraffeligt. Bliver en Svend syg, skal Skafferen tilsige to Svende til at vaage over ham om Natten. Hvis det er nødvendigt, skal han have af Laden. Dør han, skal han følges til Graven, og slaar hans Tøj ikke til til Begravelsen, skal denne bekostes af Laden. Alle Bestemmelser skal hver 6 Uger oplæses for Svendene i Krofaderens, Bisidderens og Skafferens Nærværelse.

Af Lavsprotokollens Indhold meddeler Eliassen følgende Begiven-

heder. I 1674 klagede Borgmester Faust over en Skørtsav (en stor Skovsav), som en Klejnsmed havde lavet, og Smeden dømtes af Lavet til at betale Borgmesteren 2 Slettedaler og desuden en Bøde til Lavet. Fastelavnsmandag 1675 fik Borgmester Fuiren foræret af Laden for adskillig Umag 16 Rdl., »hvorfor han skal lade gøre sig et Monumente (!), Lavet til Ære«

4. November 1682 fik Smedelavet sine nye Lavsartikler. Foruden de ovenfor (Side 69) omtalte Mesterprøver for Lavets 9 Underafdelinger, indeholder disse Artikler Bestemmelser om Arbejdstiden og Drengenes Læretid. Svenden skal møde om Morgenen Kl. 4, altsaa en Time tidligere end i de fleste andre Fag. Læretiden er tre Aar hos Grovsmed og Nagelsmed, fire Aar hos Lesmed, Bøssemager, Sværdfeger, Sporemager og Knivsmed, seks Aar hos »Seyermager« (ɔ: Urmager). Paragraf 4 indeholder strenge Bestemmelser mod Fuskere og ulovlig Indpas i Professionen. Den lyder saaledes:

> »Understaar sig nogen, som icke er i Lauget, enten it eller andet slags nyt giort Jern-Arbeyd, som til ofverskrefne Haandvercker kand henhøre, til nogen paa Torfvene uden eller inden for deris Boder (Issenkræmmere alleene undtagne) udi deris Stuer eller Kieldere, eller paa andre Stæder her i Staden at fal holde, eller nogen kand betrædes med sligt at omløbe, maa det Oldermanden i bemelte Smede-Laug i Rettens Middels Nærværelse stande fri for, naar paakrefvis, paa hvad Sted oc hvor det kand findis eller angifvis, dennem alt sligt at fratage uden nogen Modsigelse, oc hensettis paa en Ret til Magistratens videre paakiendelse.«

Lavsartiklerne af $^{4}/_{11}$ 1682 havde givet nøjagtige Bestemmelser om Mesterstykkerne for Lavets 9 Underafdelinger. Men de havde ikke bestemt noget om, hvilket Arbejde der tilkom de enkelte Afdelinger. Oftest ordnede denne Sag sig af sig selv, saa at f. Eks. Bøssemagere og Grydestøbere umuligt kunde gaa hinanden i Næringen. Anderledes med Grovsmedenes, Klejnsmedenes og Nagelsmedenes Arbejdsomraader. Med vaagent Øje passede alle Lav paa, at intet udenforstaaende Fag greb ind i deres Rettigheder. Der var evindelige Stridigheder om mit og dit, der blev saa meget bitrere, som det i Virkeligheden ofte var vanskeligt at afgøre, hvor Retten var. Tømrere, Snedkere, Drejere og Hjulmænd kivedes stadig indbyrdes. Det samme gælder Sadelmagere, Skomagere og Buntmagere. Og skønt Smedene alle tilhørte *samme Lav*, er der talrige Eksempler paa Grænsestridigheder mellem Fagets Grupper. Raadstuebogen fra 1683 viser, at en Klejnsmed klager over, at Sporemager og Sværdfeger gaar ham i Næringen og laver Laase, Kiste- og Vinduesbeslag. 1735 laver en Klejn-

smed store Spiger til Staldgaarden, hvor der havde været Brand. Grovsmedene klagede i den Anledning over Indgreb i deres Fag, og Sagen gik til Kollegiet, der gav Smedene Tilhold om hellere at vise sig endrægtige til Kongens Arbejder og Tjeneste end paastaa mere, end de kunde bevise deres Profession tilhørende. Kort efter vilde Grovsmedene klage over, at samme Klejnsmed lavede Vinduesstænger til Staldgaarden, men da de henvendte sig til ham derom, svarede han, at han var tilfreds F..... gjorde dem. Saa blev der ikke mere ud af den Sag. En lignende Strid opstod 1811 mellem Grovsmede og Klejnsmede. Der sluttedes Forlig, gaaende ud paa, at for Fremtiden skulde Grovsmede kunne paatage sig Klejnsmedearbejde og omvendt. Enhver Smed, der nedsatte sig i Byen, skulde have Borgerskab som Smedemester, uden Forskel paa hvad han var.

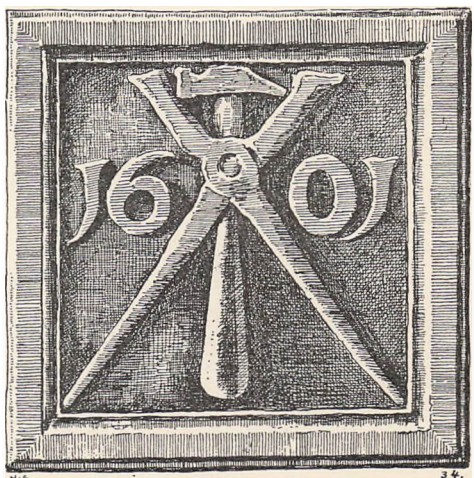
Smedelavets Segl.

Selv om altsaa Smedene stredes indbyrdes, glemte de ikke i Fællesskab at optræde mod de Fuskere og Bønhaser, som havde nedsat sig i de omliggende Landsbyer, undertiden flere i samme Landsby, og da Kancelliet i 1807 udsendte den ovenfor (Side 44) omtalte Forespørgsel om udvidet Næringsfrihed, svarede de paa denne med en energisk Protest, idet de henviste til, at Smedehaandværket i Kolding allerede nu daarligt kunde »soutinere« Byens faa Smedemestre. At Professionen var gaaet stærkt tilbage i det 18. Aarhundrede, ses af Mestrenes Antal: 8 i 1735, 5 i 1769 (3 Grovsmede, 2 Klejnsmede), 5 i 1807. Derefter stiger Tallet, saa at det var 14 i 1845, 16 i 1853 med 9 Svende og 14 Drenge samt en Frimester.

Smedenes Segl er bevaret. Det har intet Aarstal og er fra en ret sen Tid. Indskriften lyder:

DETTE ER SMEDE LAVS
INSEGEL VDI KOLDING.

Fra 1661 ejede Lavet en Velkomst af Sølv, hvortil Niels Mor-

Smedelavets Stueskilt.

tensen og Hustru skænkede 20 Rdl. Senere anskaffedes efterhaanden 11 Tinbægere. Disse Lavsgenstande er nu forsvundne. Endnu findes i Museets Lavssamling foruden Seglet og Laden en Tinvelkomst (se Side 9), Skafferstokken, Gadeskiltet fra 1858 og tre Stueskilte. Det sidste er fra Midten af 1850'erne. Da det var lavet, gik Svendene med det i Procession rundt i Gaderne under Ledsagelse af Musik, og hos hver Mester trakteredes der med Brændevin. Med endnu større Højtidelighed fejredes i 1858 Flytningen af Herbergsskiltet til Laasbygade 69 (smlgn. Side 15). Først kom det borgerlige Musikkorps, derefter Oldgesellen og Drengene med Laden. Ved Siden gik Bisidderne med Skafferstokkene, og derpaa fulgte Skiltet. Dette blev sat fast af Oldgesellen, der med Glas i Haand udbragte flere Skaaler under almindelig Jubel fra oven i Huset og Stimlen nede paa Gaden. For hvert Glas han tømte, kastede han Glasset over Skulderen ned paa Gaden, saa det knustes, naar da ikke en Dreng greb det.

Smedenes Ligbaare fra 1701 havde følgende Indskrift:

Alt hvad vi her slæbe og trælle,
Faar vi kun et Lagen og fire Fjelle,
Dertil en Grav, tre Alen lang,
Dertil kommer al vor Pragt og Prang. Ps. 90.

I 1728 enedes Smedene og Skomagerne om en fælles Baare. Indskriften var:

Synden og al Verdens Vee
Skjules med min Jordeblee,
At naar Din Basun skal klinge,
Jeg af Graven glad maa springe,
Og da, Jesu! følge Dig
Lige ind i Himmerig. Aab. 14. 13.

I sin Bog om Kolding Side 371 har Eliassen givet en levende Skildring af en Smedelavsmesters Hjem og Værksted ved Midten af det forrige Aarhundrede. Skildringen er skrevet paa Grundlag af mundtlige Meddelelser fra Mænd, der var i Smedelære omkring 1850, den ene i dette Værksted:

»Vi aflægger Besøg i et af de sidste gammeldags Værksteder her i Byen, den nu nedbrudte Smedje i Torvegade.

Forhuset var i to Etager. I den nederste var der Beboelse, Smedeværksted og en Port for Gennemkørsel til Gaarden. I øverste Etage var der Kamre til Svende og Drenge og Plads til aftærsket Korn. Til Gaden var der fire Fag Vinduer, to til Stuen og to til Værkstedet. Midt mellem Vinduerne var Indgangsdøren. Traadte man ind ad den, kom man ind i

Smedjen, der altsaa tillige var Forstue, hvad der jo kunde være ubehageligt, naar der netop var kraftig »Hitz« paa, saa Gnisterne opfyldte hele Rummet. Gennem en lav Dør med en Rude i traadte man tilhøjre ind i Smedens Stue, der tillige var Kontor, Spisestue og Soveværelse. I Baggrunden til højre stod her Mesters og hans Hustrus indelukkede Seng

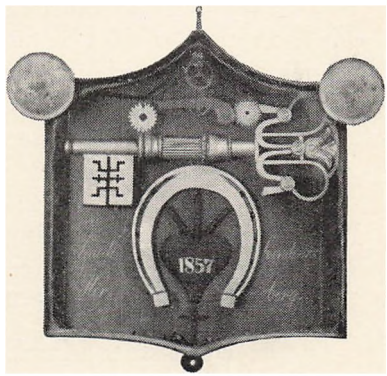
Koldings sidste Bulhus, Lade og Staldbygning til den gamle Smedje i Torvegade Nr. 3. Af dette Bulhus findes en Del opstillet i Museet paa Koldinghus, hvor den gamle Smedje med Inventar ligeledes har fundet Plads. Smedjen var i Forhuset.

med Dobbeltdøre. Værelsets Udstyr bestod desuden af et stort Bord med en Lænestol — til Mesters Hustru — paa en Forhøjning. Endelig var der et Skab til Fødemidler, et mindre Skab med Laager fra Værkstedet, nogle Stole og en Kakkelovn. En Dør til venstre for Kakkelovnen førte ind til et lille Værelse, hvor der stod et Chatol, der bl. a. brugtes til at gemme de rede Penge i. En anden Dør til højre for Kakkelovnen førte ud til Køkkenet. Her var der en stor aaben Skorsten. Gulvet var belagt med Kopsten. Til højre for Køkkenet ud mod Gaarden var Spisekammeret, og mellem dette og Mesterparrets Alkoves Bagside var et mørkt Rum, der benyttedes som Pigekammer. Dette havde den Behagelighed, at der altid fra den lukkede Seng ved Bankning paa Skillerummet kunde kaldes paa Pigen.

Her i dette gamle Smedehjem boede eligeret Borger Peder Halvorsen Søborg (Mesterstykke 1741) og derefter Sønnen Mathis Søborg. I 1814

overtoges Smedjen af Johan Konrad Mikkelsen (født i Haderslev 1781, død i Kolding 1862, gift med Anna Cathrine Mikkelsen, født Grevsen, død 1871).

Kom der i gammel Tid en vandrende Svend til et saadant Grovsmedeværksted »paa Geskænk«, sørgede han først for, at de tre øverste Knapper i hans Frakke var knappede. Han bankede tre Slag paa Værksteddøren, før han gik ind. Var Døren aaben, lukkede han den først. Naar han traadte ind i Værkstedet, satte han Stokken til højre, kom saa frem for Amboltbolten og hilste med et »Glückherein, Gott grüss das Handwerk, Meister und Gesellen«. Det kaldte Grovsmedene at »brumme ind«. Den arbejdende Svend rakte saa sin rejsende Broder Haanden, bød Velkommen og spurgte ham ud, hvor han kom fra osv. Der opvartedes ofte med Simler, Brændevin og Øl. »Geskænken« her i Landet var i 1850'erne som Regel en Rigsbankmark. Fik en fremmed Svend Arbejde, skulde han nogen Tid efter holde 14de Dag, det vil sige erklære, om han vilde arbejde videre eller rejse igen. I Slutningen af 1850'erne var Lønnen for en Smedesvend 1 Mark lybsk om Ugen = 1 Kr. 8 Øre. Drengenes Læretid var 5 Aar. Deres Arbejde begyndte i gammel Tid Kl. 4 om Morgenen. De skulde være i Seng Kl. 9 om Vinteren, Kl. 10 om Sommeren. En Læredreng, der uden Mesters Tilladelse Nat eller Dag forlod Huset, kunde risikere at faa Læretiden forlænget med eet Aar.

Smedesvendenes Herbergsskilt.

Naar en Dreng fik udlært, skulde han lave Svendestykke og »gøres til Svend«. Tiden var som Regel til Paaske eller Mikkelsdag. Lærlingen meldte sig paa Politikontoret og hos Lavet, og dette valgte to Skuemestre. De bestemte en Dag, da Mestrene mødte, og Lærlingen maatte saa begynde at »holde Jærnet i Ilden«. Prøven for Grovsmede bestod i at smede to Par Hestesko med tilhørende Søm, samt at slaa det ene Par under en Hest. Naar der saa var begyndt, blev Mestrene budt ind paa Kaffe, og kom først senere ud i Værkstedet for at se paa Smedningen og paa Hestefødderne, naar de var beslaaet. Der lød nogle Smaabemærkninger. Saaledes kunde Grovsmed Møller sige: »Ja, det er godt, min Ven, men lov nu aldrig at gøre noget Arbejde ringere«. En Dags Tid efter blev de to Hestesko tillige med Sømmene præsenterede paa Raadhuset for Borgmesteren. Drengene vidste, at det gjaldt om, at Sømmene gik let i Hullerne paa Skoene — det var det eneste, Borgmesteren prøvede —

og gjorde de det, var det godt. Skuemestrene gjorde aldrig Indvendinger ved Svendeprøver, skønt der undertiden siges at være begaaet smaa Uregelmæssigheder. Det hedder sig, at Smededrengene, navnlig Mestersønner kunde have fint Arbejde liggende gemt i Svalekarret, og naar de nysmedede Hestesko kastedes i Karret, vidste Drengene, hvor de skulde finde de fine Sko, naar de greb ned i Karret med Tangen. Derimod skumledes der om adskillige »Kneb« for at genere en Svend ved Mesterprøven og saaledes hindre ham i at blive Mester og Konkurrent i Faget. En Tinknap eller en Kobberstrimmel i Ilden kunde saaledes ødelægge Svejsningen for en Svends Mesterstykke, saa at dette blev forkastet.

XIII.

Snedkerlavet.

Snedkerlavet i Kolding oprettedes 29. September 1598 efter Bevilling af Caspar Markdaner. Skraaen blev stadfæstet af Christian IV. 12. Januar 1601. Originalen findes i Rigsarkivet og lyder:

> Jeg, Casper Marckdaner till Søgaard, høffuitz mand paa Coldinghuss, giør witterligt, att effter som menige snedicker i Colding dennom beklager, att the icke haffuer nogenn skraa eller lags rette paa theris handuerck som andre bode kiøbmend och handuerckis folk huer slags paa sine embede her samme stedt bekommett haffuer, huor offuer fremmede snedicker, som dog ingenn kongelig och borgerlig tynge med thennom opholder, thitt och offte indfalder thennom vdi theris embede her i byenn, thennom thill stor skade paa theris nering, Tha haffuer ieg thenne leglighed med borgemestere och raad i Colding actett och anseett, och med theris samtycke paa konn: mats. naadigste welbehage haffuer ieg beuilligtt samme snedickere nogre articler, theris embede thill befordring och bistand, som effterfølger.
>
> Først att alle saa mange snedickere som nu ere borgere och bosiddendis her i byenn, maa bliffue och nyde lagett theris liffs thid, och sidenn, effter som the affganger, maa thennom thilstedis thi snedicker i theris lag och icke flere emod theris vilje, vdenn thett skeer thill konn: mats. behoff. Dernest naar nogen snedicker will begiere lagett, tha skall hand haffue itt erligt vidnesbyrd och sitt lere breff, att hand haffuer thientt enn mester vdi thre aar, och hans mester gierning skall were en vindue karm med fiire huoller och fiire boffuer, itt threkantt skrinn och en snedickers redehage (et meget tvivlsomt Ord, maaske et Vinkelmaal) och samme boffue three skall hand kaste fraa huer andre wmerkte och siiden samble thennom igenn, saa dett

kand were wstraffelig och thenn dag hand wiiser sinn mester gier-ning, skall hand giffue lagsbrødre en god thønde danstøll oc tho marc thill fattige och icke besueris med wiidere bekostning. Menn kand hand icke sine mester gierninge fuldkomme, tha mister hand lagett och thiene enn mester fremdelis, om hand ydermere will begiere lagett hoes thennom.

Item skall ingenn lagsbroder thage nogenn lere dreng, vdenn hand bliffuer hoes hannom i sinn lere vdi thre aar och wdgiffuer sinn leretønde, enn tønde danstøll, och ther effter giffues hannom lere-breff vdi lagshuss, huem her emod giør, were forfaldenn thill lagett 1 daler, 1 daler thill kongenn, 1 daler thill byen och enn halff marc thill fattige.

Item huilkenn lagsbroder, som indfalder vdi enn andens fortingett arbeid, som selff kunde samme arbeide fuldkomme, haffue forbrott 1 thønde øll thill lagett, enn marc thill kongenn, enn marc thil byenn och VIII sk. thill fattige.

Item skall ingen fremmede snedicker thillstedis at arbeide her i byenn, wden dett skeer thill konn. mats. behoff; huem her emod giør, haffue forbrott thill lagett en thønde øll, thill kongenn enn marc, thill byenn enn marc, IIII sk. thill the fattige.

Item skall och ingenn fremmede snedicker maa indføre sitt ar-beide i Colding att sellie vndthagenn vdi frie marckitt, huem thett giøre, haffue forbrott, huis hand haffuer med att fare, halffue partenn thill lagett och andenn halffue part thill kongenn och byenn.

Item huilckenn lagsbroder eller hans hustrue, som offuer falder andenn med vquems ord, som ære och lempe er anrørindis, och icke kand det beuiisse, bøde der for 1 daler thill lagett, enn halff daler thill kongenn, enn halff daler thill byenn, enn halff marc thill the fattige, och forklare thenn, som bleff sigtett.

Item huilkenn lagsbroder eller hans hustrue ved dødenn affgaar, tha skall the andre i lagett følge thennom thill graffuen, naar the thillsigis, om the ere vdenn loulig forfald vnder en tønde øls brøde thill lagett, enn marc thill kongenn, enn marc thill byenn och IIII sk. til fattige. Sammeledis naar oldermandenn lader kalde lagsbrødre thill steffne for lags tharffue och nytte, huem icke møder bestempte thid vden loulig wndskylding, bøde for huertt gange VIII sk. thill lagett. Att thesse articler ere thennom beuilgtt, effter som forschreffuit staar thill widnisbyrd trycker ieg forne Casper Marckdaner mitt sig-nete her nedenn for, och borgemestere och raad lader trycke byens

secrete her hoes. Schreffuit i Colding sancti Michaelis archangeli dag, som er thenn 29 semptembris anno domini 1598.

Bestemmelsen om, at ingen fremmed Snedker maatte arbejde i Kolding, »uden det sker til kgl. Majestæts Behov«, er indsat af Hensyn til de Billedskærere (Billedsnidere), som Kongen brugte til Udstyrelse af Slottets forskellige Gemakker. En af disse var Peder Jensen fra Kolding, der ogsaa var med til Udsmykningen af Kolding Kirke (Eliassen 309). Andre var tyske, f. Eks. fra Westfalen. Ligeledes var mange af Snedkersvendene tyske. Tyske Snedkersvende beherskede Faget, saaledes var af de 141 Snedkersvende, som i Aarene 1634—1639 arbejdede kortere eller længere Tid i Helsingør, de 120 fra Tyskland. Disse tyske Snedkersvende synes at have været et uroligt Element, som ofte voldte Myndighederne og Lavsmestrene meget Besvær ved deres stædige Krav om streng Overholdelse af de zünftige Gewohnheiten. De trodsede i Strid med Anordningerne Behøvlingsceremonien igennem, de tiltvang sig Frihed om Mandagen (»blaa Mandag«). De nægtede at bære et Stykke Værktøj, selv om det kun var et lille Huggejern eller en Høvl, fra Mesters Værksted til et Sted i Byen, saa at Mesteren maatte medgive dem en Dreng. De førte an i de ugifte Svendes Vægring ved at arbejde paa Værksted med »Viverkarle«. Og hvis de ikke fik deres Krav opfyldte, tog de deres Fælleisen paa Ryggen og vandrede til en anden By, hvor deres zünftige Krav blev respekterede. Der var i Danmark omkring 1600 Brug for gode Snedkersvende, de tyske synes at have været de bedste. Det vidste de selv, derfor kunde de være fordringsfulde. Det vidste ogsaa deres Arbejdsgivere. Da Lensmanden paa Kronborg i September 1585 foreslog Frederik II. at afskedige Snedkerne, »da Dagen nu kortes og Arbejdet i Kirken er godt fremrykket«, svarede Kongen, at de skulde vedblive at arbejde, da man ellers kunde være bange for, at dersom man aftakkede de Snedkere og Billedsnidere, som man nu havde, »skulde de eller deres Lige paa Foraaret ikke saa vel være ved Haanden at bekomme«. Man kan vel nok med Sikkerhed antage, at det var Svende af samme Type, som arbejdede i Kolding i første Halvdel af det 17. Aarhundrede.

Caspar Markdaners Lavsskraa afløstes af »Snidker Laugs Articler, Hafniæ die 4. November Anno 1682«. De vigtigste Paragraffer er:

4. Mesterstycket, som en Svend skal giøre, førend hand til Mester antages Skal være en vel *Proportioneret* Afritzning paa et skickelig *Cantor* (et Slags Chatol) oc stor Skab: En Vindues Karm med Vindues Rammer i sin rette Vinckel: Een Dør-Karm med en Dør med toe fyldinger / ocsaa i sin rette Vinckel. Oc et Bretspil med fremmet og farfved Træ indlagt.

7. Ingen Snedker i Lauget maa nogen med ubillig Arbejdsløn besverge. Men naar nogen Mester et Stycke Arbeid hafver betinget, da hafver hand det saaleedis at forfærdige, at dend, som det hafver betinget, dermed, som det sig bør, kand være forvaret. Og hvis det icke er forsvarligt giort, straffes der fore efter Forordningen som i forskrefne Artikel ommelder.

Læretiden var 4 Aar. Naar en Læredreng blev Svend, skulde han betale en Sletdaler til Oldermanden. »Oc skal ald behøflen oc deslige gamle Vedtegter, som icke *expresse* her i meldis, herefter aldeelis være afskaffet«.

Artikel Nr. 13 bestemmer, at Snedkersvendene skal være paa deres Mesters Arbejde og Værksted Kl. 5 om Morgenen til Kl. 9 om Aftenen, Drengene fra Kl. 4 om Morgenen til 9 Aften. Artikel Nr. 16 paabyder, at der i Oldermandens Hus skal hænge den ovenfor i Stykket om Handskemagerne (Side 42) omtalte »sorte Tavle« til Opskrivning af »modvillige Svende«.

Artikel Nr. 14 indeholder et strengt Forbud mod, at Bygherren tillader Svende eller Drenge at fjerne og tilvende sig Materialer paa Arbejdspladsen, »være sig gamle eller nye Søm, Spaaner, Ros eller andet, med hvad Navn nævnes kan«. Overtrædelsen af dette Forbud straffes med en Bøde paa 20 Daler til Børnehuset. Et lignende Forbud findes i Murernes og Tømrernes Lavsartikler.

Snedkermestrenes Antal var 6 i 1668, 6 i 1735, 5 i 1769, 4 i 1810, 14 i 1845, 18 i 1853 med 15 Svende og 16 Drenge.

Snedkerlavets Behøvlingsceremonier er tidligere omtalt (Side 7). Der er bevaret en gammel Lavsprotokol i Kvart, uindbunden, indrettet 13. August 1716, afsluttet 22. December 1749. Den indeholder bl. a. en Inventarieliste, Meddelelser om Lærlingekontrakter, Approbationer af Mesterstykker, Bilæggelse af Tvistigheder mellem Lavsbrødrene, desuden 7. Juli 1749 en udførlig Beretning om den første Behøvlingsceremoni, efterat denne var blevet tilladt, afholdt paa Raadhuset, i Nærværelse af Magistraten og to tyske Mestere fra Haderslev. Naar en Svend blev behøvlet, skulde han betale 3 Rdl. 2 Mark til Mestrenes Lade og 4 Mark i Indskrivningspenge.

Snedkerlavets Segl.

I Museet paa Koldinghus ses en Lavskiste og Lavsseglet:

COLDING . SNEDKER.
LAUGS. SEIGEL. 1683.

Fyhn meddeler Side 77, at Snedkernes i 1686 bekostede Ligbaare bar Indskriften:

Kolding Snedkere holde mig i Agt og Ære,
At jeg skal dennem til Kirken bære.

Om Snedkerlavet i Tiden 1700 til 1857 er efterladt et ret stort Antal Skrivelser, der væsentligt angaar de Fuskere og Bønhaser, som »gøre Indpas« i Lavsmestrenes priviligerede Rettigheder, saa at disse »med Kone og Børn maa crepere«. Klagerne angaar dels »Bønhaserne« paa Landet i to Miles Omkreds, dels Ryttere i Garnisonen, dels Tømrerne, som ikke havde Lav i Kolding. Af flere Tilfælde mærker man, at Lavsmestrene har passet godt paa. I 1810 meddeler Byens 4 Lavsmestre Magistraten, at eligeret Borger Bønnelycke er død, og at ingen af de fire har lavet Ligkisten, saa at denne maa være lavet af en Fusker, hvorfor Lavet ønsker Sagen undersøgt, samt baade Fuskeren og Madam Bønnelycke mulkteret. Sagen endte med Forlig. Fra 1819 foreligger en Klage over, at Borger og Værtshusholder Chresten Lund vedbliver at bruge »udenbys og uberettigede Snedkere«. Af en Skrivelse fra Chresten Lund ses, at Snedkerlavets Oldermand mødte med Politiet, »di kom med Politiet og tog mit Værktøj, som har lagt paa Raadstuen siden«. Ogsaa i denne Sag opnaaedes Forlig, og Værktøjet blev givet tilbage. Der er desuden en Række Eksempler paa, at der blev givet »aftakkede« Ryttere Tilladelse til at nedsætte sig som Frimestre »at drive Professionen med egne Hænder«. Byens til Tider forbavsende faa Lavssnedkere har da sikkert siddet i trange Kaar, hvilket ogsaa fremgaar af en Skrivelse fra 1821, i hvilken Snedker Becher, Oldermand ved Snedkersvendenes Lade, meddeler, at alle Penge er brugt til en Snedkersvends Sygdom, og anmoder Raadet om at træde hjælpende til »af en eller anden Kasse«.

XIV.

Kolding havde altsaa kun otte Haandværkslav. F. Eks. manglede Tømrerne, Bødkerne og Murerne Lavsartikler. Naar Læredrenge i disse Fag skulde gøre Svendestykke, rejste de i Regelen til Odense. Garverne, der først i det 19. Aarhundrede holdt deres Indtog i Kolding, skulde sende Udlærlinge til Flensborg.

I ældre Tid var der ved Siden af de otte anerkendte Lav to særligt priviligerede Fag, Guldsmedene og Farverne. Guldsmede findes i Kol-

ding fra den ældste Tid, men Guldsmedelav fandtes kun i København. I Eliassens Koldingbog Side 386 findes en Liste over Koldings Guldsmede efter 1500. Af Farverier fandtes oprindelig kun det ene ved Sønderbro, indrettet ca. 1670 af en Raadmand Bahnson fra Haderslev, hvis Søn, Peter Bahnson, fik Borgerskab i Kolding 1681. Dennes Enke, Dorthea Bahnson, fik i 1726 en Konkurrent i sin tidligere Svend, Jakob Nielsen, der overfor Magistraten hævdede, at han ikke med sin Løn hos Enken, 8 Skilling om Dagen, kunde underholde sig selv, Hustru og tre Børn. Magistraten holdt med Svenden, som derefter fik Privilegium.

Hverken økonomisk eller socialt har der været Forskel mellem de Haandværkere, der stod i Lav, og dem, der manglede Lavsartikler. Maaske har Guldsmedene eller nogle af dem hævet sig til en mere anset Stilling i Borgerskabet, fordi de arbejdede med ædle Metaller og i de gode Tider tjente godt ved Koldinghus' fyrstelige og adelige Kunder. Der kan i hvert Fald henvises til et Tilfælde af denne Art. I det fornemme Købmandslav nævnes 1673 som Medlem ved Siden af Byens Rangspersoner: Borgmestrene, Raadsherrerne, Oberst Beenfeldt, Apotekeren og Organisten ogsaa Guldsmed Hans Buch.

Guldsmed Hans Buch ansaas altsaa for værdig til Optagelse i Rangklassernes fine Selskab. Men han var en Undtagelse fra Regelen. Den almindelige Haandværker var langt nede i Byens Rangklasser. Først kom Byens Matadorer: Embedsmændene, Borgmestrene, Raadsherrerne, Byfogden, de store Købmænd, Bryggere og først da Haandværkeren. Som Haandværker kunde han efter Loven ikke sidde i Raadet. Selv om han regnes til Byens Borgerstand, saa faldt han i hvert Fald ind under Begrebet »den menige Almue«. Han var næsten altid arm og fattig. Han boede i de lave Boder. I hans fattige Stuer var Indboet saa ringe som muligt: en stor Dobbeltseng, en Slagbænk til Børnene, Træborde og Bænke, ingen Luksus. Ofte havde han Værksted i den samme Stue. Men selv om han ogsaa efter sit Fags Beskaffenhed raadede over et særligt Rum til sit Arbejde, saa blev dette dog hele hans Verden. En lille Verden med snævre Skranker. Var hans Vandringstid endt, naaede hans Synskreds sjældent udover Værkstedets dunkle Ruder. Al hans Interesse samlede sig om Arbejdet. Det havde han lært, det skulde han leve af. Og selv om han havde haft nok saa megen Lyst til en anden Bestilling, saa var det umuligt. Derfor blev den faglige Uddannelse den gamle Haandværksmesters Et og Alt. Uden den var man en Fusker og ikke Godtfolks Agtelse værd.

Den gamle Haandværker kendte tilfulde Arbejdets Glæde. Men han kendte ogsaa dets Møje. Hans Dagværk var betydelig længere end Nu-

tidens Normalarbejdsdag. Det var Slid fra aarle Morgen til Aften silde, uden Hviletider. Der blev ingen Tid til Læsning eller Studier. Han blev aldrig nogen »dannet« Mand i vor Tids Betydning af Ordet. Det var knap nok han kunde skrive en læselig Haandskrift, og det kostede ham uhyre Besvær at sætte et Brev sammen. Hans væsenligste Adspredelse var Samvær med Arbejdsfæller i samme Fag ved Lavsmøderne eller paa Herberget. Var end Underholdningen der ikke altid af særlig fin Art, saa hørte man dog nyt fra andre, opfriskede Erindringer fra Ungdomslivet og Vandringstiden, lyttede til hvad de rejsende Svende bragte med hjem fra Udlandet, diskuterede vel ogsaa nu og da Byens og Statens Affærer i god Kandestøberstil. Han var jo udelukket fra Deltagelse i Byens Styre, da han ikke kunde vælges ind i Raadet. Trods alt var han en Autoritetens Mand, som lod »de store« passe Byens Styrelse, og Ordsproget »Skomager bliv ved din Læst« var som talt ud af hans Mund. Kun naar man gik hans Fags Interesser for nær, kunde han mande sig op til Daad, til Kamp mod Fuskere og Bønhaser og til en ydmyg Henvendelse til Magistraten eller Stiftsbefalingsmanden.

Paa Grund af denne Afsondrethed og ensidige Livsførelse kom den gamle Haandværker aldrig ud over Kasteaanden. Han forstod kun det gamle og havde uhyre vanskeligt ved at følge med i Udviklingen. Netop derfor stod han svag og magtesløs, da de nye økonomiske Synspunkter brød igennem efter 1800 med det Resultat, at Lavenes priviligerede Forrettigheder ophævedes.

(Eliassen: Kolding Side 385—386; Berg: Det danske Haandværks Historie, Side 51—56.)